

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE YAPIM EKLERİ VE İŞLEVLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ÇİĞDEM GÜNEŞ

DANIŞMAN
Dr. Öğretim Üyesi TUNA BEŞEN DELİCE

BARTIN-2019

T.C
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE YAPIM EKLERİ VE İŞLEVLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Çiğdem GÜNEŞ

DANIŞMAN

Dr. Öğretim Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE

“Bu tez 22/ 07/ 2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Dr. Öğretim Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE	
Dr. Öğretim Üyesi Savaş KARAGÖZLÜ	
Dr. Öğretim Üyesi Sinan DİNÇ	

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğretim Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE danışmanlığında hazırlamış olduğum “Azerbaycan Türkçesinde Yapım Ekleri ve İşlevleri” adlı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

21/06/2019

Çiğdem GÜNEŞ

KABUL VE ONAY

Çiğdem GÜNEŞ tarafından hazırlanan “Azerbaycan Türkçesinde Yapım Ekleri ve İşlevleri” başlıklı bu çalışma, 22/ 07/ 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğretim Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE (Tez Danışmanı)

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Savaş KARAGÖZLÜ

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Sinan DİNÇ

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ^{22/07/2019}.../.../... tarih ve ...sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Metin SABAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Azerbaycan Türkçesinde Yapım Ekleri Ve İşlevleri

Çiğdem GÜNEŞ

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE

Bartın-2019, Sayfa: IV+135.

Bu tezde Azerbaycan Türkçesinde isim ve fiillere eklenerek yeni anlamlara işaret eden sözcükler türeten yapım ekleri ve işlevleri tespit edilmiştir. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüqəti ve Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü örnekleme alanı olarak alınmış olup sözlükte geçen ve aldığı ekle yeni bir kavram alanına işaret eden sözcükler kök ve/ veya tabanlarına göre fişlenmiş, üzerine gelen ekler yapı ve işlev bakımından değerlendirilmiştir. Tespit edilen ekler, diğer Oğuz grubu lehçeleriyle de -Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi- karşılaştırılmıştır. Çalışmanın yöntemi yeni ek tasnifleri göz önüne alınarak belirlenmiş ve Azerbaycan'da yazılmış gramerlerdeki ek tasnifleri de bu bakımdan değerlendirilmiştir. Çalışmada eş zamanlı ve karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Tespit edilen ekler ve işlevleri, Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış edebî eserlerden alıntı cümlelerle örneklendirilmiştir. Ayrıca bu yapım ekleri, türettikleri sözcüklere göre sayısal bakımdan değerlendirilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde kullanılan yapım eklerinin işlevselliği de bu sayısal değerlere göre netleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi; Türkmen Türkçesi; Yapım ekleri.

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

Derivational affixes and functions in Azerbaijan Turkish

Cigdem GUNES

University of Bartin

Social Sciences Institute

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Asst. Assoc. Dr. Tuna BESEN DELICE

Bartın- 2019, Page: IV+135.

In this thesis, the suffixes and functions which create new meanings have been determined by adding them to names and verbs in the Azeri Turkish language. The Descriptive Dictionary of the Azerbaijani Language and the Azerbaijani Turkish Dictionary have been used as reference for samples and the words in the dictionary that indicate the new concept area have been recorded according to the root or base word, and the annexed have been evaluated according to their structure and function. The determined annexes has been compared to Oghuz based Turkic languages such as the common Turkish language, Turkmen Turkish, and Gagauzian Turkish. The method of study was determined by taking into consideration the new annexes and the additional annotations written in Azerbaijani grammar were evaluated in this regard. Simultaneous and comparative methods were used in the study. The determined annexes and their functions have been exemplified with quotations from literary works written in Azerbaijani Turkish. Additionally, these annexes were evaluated numerically according to the words they have been derived from. The functionality of the annexes used in Azerbaijani Turkish were evaluated according to these numerical values.

Key Words: Azerbaijani Turkish; construction annexes; Turkmen Turkish.

ÖN SÖZ

Azerbaycan Türkleri 11. asrın sonlarına doğru Azerbaycan, İran, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ı fethederek bu topraklara yerleşmiş ve bu toprakları kendilerine yurt edinmişlerdir.

Azerbaycan Türkçesi, Azerbaycan coğrafyasında farklı şive ve ağızlarla gelişme göstererek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Bu çalışmanın içeriğinde genel hatlarıyla Azerbaycan Türkçesi, edebiyatı, geçmişten günümüze Azerbaycan topraklarında kullanılan alfabeler, Azerbaycan Türkçesinin diğer lehçeler içindeki yeri, ses özellikleri ve eklerin daha iyi açıklanabilmesi için Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde yapılan ek tasniflerine yer verilmiştir. Tezin ana bölümünde ise Azerbaycan Türkçesinin yapım ekleri ve işlevleri çalışılmıştır. Yapım ekleri ve işlevlerinin daha iyi anlaşılıp açıklanabilmesi için eklerin Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri verilmiştir. Ayrıca diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde bulunan yapım ekleriyle karşılaştırılmış olup örnekleriyle birlikte açıklanmıştır. Azerbaycan Türkçesinin yapım ekleri, Azerbaycan dilinde yazılmış olan gramer kitapları esas alınarak açıklanmış ve yine Azerbaycan gramercileri tarafından yazılmış olan eserlerden ve sözlük çalışmalarından yararlanılarak örnek sözcük ve cümlelerle ekler açıklanmıştır. Tez çalışmamızda ayrıca Seyfettin Altaylı tarafından hazırlanmış olan *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü* taranmış olup hangi yapım eklerinin en çok kullanıldığı, hangilerinin seyrek kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Taranan sözcüklerdeki eklerin yaklaşık olarak kaç sözcükte bulunduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma süresince yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam sayın Dr. Öğretim Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmamın Azerbaycan Türkçesi ve diğer Oğuz grubu Türk lehçeleri gramer çalışmaları için katkıda bulunmasını temenni ederim.

Çiğdem GÜNEŞ

Bartın, 2019

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME.....	iii
KABUL VE ONAY	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ	1
Azerbaycan Türkçesi	1
Azerbaycan Türkçesi Yazı Dili İçin Kullanılan Alfabeler.....	5
Alfabe Tabloları.....	5
Azerbaycan Edebiyatı.....	13
Çalışmanın Konusu:.....	14
Çalışmanın Amacı ve Önemi:.....	14
Çalışmada İzlenen Yol ve Metot	15
Kök ve Ek.....	16
Azerbaycan Türkçesinde Ses Olayları	17
Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi Gramer Çalışmalarında Ek Tasnifleri	19
A. Türkiye Türkçesi Gramer Çalışmalarındaki Ek Tasnifleri:	19
B. Azerbaycan Türkçesi Gramer Çalışmalarındaki Ek Tasnifleri:	23
1. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE YAPIM EKLERİ VE İŞLEVLERİ	25
1. 1. İsimden İsim Yapım Ekleri	25
1. 1. 1. +a/+ü (+ğa/+gü).....	25
1. 1. 2. +ağ/+ük	26
1. 1. 3. +an/+ün.....	27

1. 1. 4. +c.....	28
1. 1. 5. +cığ+/+cik+/+cug+/+cük.....	29
1. 1. 6. +cıl/+cil/+cul/+cül/+çıl/+çil.....	30
1. 1. 7. +çı/+çi/+çu/+çü.....	32
1. 1. 8. +çuluğ/+çilik/+çuluğ/+çülük.....	34
1. 1. 9. +däm	35
1. 1. 10. +daş	35
1. 1. 11. +dırıg/+dirik/+duruğ/+dürük	36
1. 1. 12. +ey	37
1. 1. 13. +ıd/+id.....	37
1. 1. 14. +ıg/+ig/+uğ/+ük.....	38
1. 1. 15. +ıltı/+ilti/+ultu/+ültü	39
1. 1. 16. +ırtı/+irti/+urtu/+ürtü	40
1. 1. 17. +käk.....	40
1. 1. 18. +ıl	41
1. 1. 19. +lağ/+lök.....	41
1. 1. 20. +lıg/+lik/+luğ/+lük	43
1. 1. 21. +man/+män.....	46
1. 1. 22. +manc	47
1. 1. 23. +sal.....	47
1. 1. 24. +sul.....	48
1. 1. 25. +şın.....	48
1. 1. 26. +z/ +ız/ +iz/ +uz/ +üz.....	49
1. 1. 1. 2. Yabancı Kökenli Diğer İsimden İsim Yapım Ekleri	50
1. 2. Fiilden İsim Yapım Ekleri	60
1. 2. 1. -ac/-äc/-c	60
1. 2. 2. -acağ/-ücük.....	61
1. 2. 3. -ağ/-äk/-ğ/-k	62

1. 2. 4. -ağan/-äyän	64
1. 2. 5. -alağ/-äläk	65
1. 2. 6. -anağ/-änäk	65
1. 2. 7. -ar/-ür	66
1. 2. 8. -ca/-cü	67
1. 2. 9. -cağ/-cäk/-çäk	68
1. 2. 10. -ğa/-kä/-ğa/-gä	69
1. 2. 11. -ğac/-küc/-ğac/-küc	70
1. 2. 12. -ğan/-kän/-ğan/-ağan/-äyän	72
1. 2. 13. -ğı/-gi/-ğu/-gü/-ğı/-ki/-ğu/-kü	73
1. 2. 14. -ğic/-gic/-ğic/-ğic	75
1. 2. 15. -ğın/-gın/-gün/-ğın/-ğın/-ğın/-kın/-kün	76
1. 2. 16. -ı/-i/-u/-ü	77
1. 2. 17. -ıçı/-ıcı/-ucu/-ücü/-ci	79
1. 2. 18. -ıd/-id/-ud/-üd/-d	80
1. 2. 19. -ığ/-ik/-uğ/-ük/-ğ/-k	82
1. 2. 20. -ım/-im/-um/-üm/-m	83
1. 2. 21. -ınç/-inç/-unç/-ünç/-nç	85
1. 2. 22. -ın/-in/-un/-ün	86
1. 2. 23. -ıntı/-inti/-untu/-üntü	87
1. 2. 24. -käm (-k+äm)	89
1. 2. 25. -ma/-mä	89
1. 2. 26. -maca/-mücä	91
1. 2. 27. -mac/-müc	93
1. 2. 28. -man	93
1. 2. 29. -mur/-mür	94
1. 2. 30. -ov/-öv	95
1. 2. 31. -tı/-ti/-tu/-tü	96

1. 3. İsimden Fiil Yapım Ekleri	99
1. 3. 1. <i>+a-/+ü-</i>	99
1. 3. 2. <i>+al-/+äl-/+l-</i>	99
1. 3. 3. <i>+ar-/+ür-</i>	101
1. 3. 4. <i>+ğur-/+gur-/+hur-/+kür-</i>	102
1. 3. 5. <i>+t-/+i-/+u-/+ü-</i>	103
1. 3. 6. <i>+ıg- /+ıh-/+ik-/+uğ-/+ük-</i>	104
1. 3. 7. <i>+ilda-/+ildü-/+ulda-/+üldü-</i>	105
1. 3. 8. <i>+imsa-/+imsä-</i>	106
1. 3. 9. <i>+ır-/+ir-/+ur-/+ür-</i>	106
1. 3. 10. <i>+ırğa-/+irgä-</i>	107
1. 3. 11. <i>+la-/+lä-</i>	108
1. 3. 12. <i>+lan-/+län-</i>	111
1. 3. 13. <i>+laş-/+läş-</i>	113
1. 3. 14. <i>+na-/+nä-</i>	115
1. 3. 15. <i>+sa-/+sä-</i>	115
1. 4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	117
1. 4. 1. <i>-aş-/üş/-ş-</i>	117
1. 5. Farklı Anlamda Sözcük Türetmediği Hâlde Yapım Eki Olarak Değerlendirilen Ekler	118
1. 5. 1. İsimden İsim Yapım Eki Olarak Değerlendirilen Ekler	118
1. 5. 2. Fiilden Fiil Yapım Eki Olarak Değerlendirilen Ekler	124
1.6. Olumsuzluk Eki.....	127
SONUÇ.....	129
KAYNAKLAR.....	132
ÖZGEÇMİŞ.....	135

TABLULAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
No.....No	
1. Tablo 1: Azərbaycan- Arap Alfabeti -1929.....	6
2. Tablo 2: Azərbaycan - Latin Alfabeti (1922 - 1939).....	8
3. Tablo 3: Azərbaycan - Kiril 1939 - 1993	10
4. Tablo 4: Azərbaycan - Yeni Latin Alfabeti 1992-	11

KISALTMALAR DİZİNİ

age.:	Adı Geçen Eser
AT:	Ana Türkçe
C.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
Ed.:	Editör
EH:	Eserler, Hikâyeler
ER:	Eserler, Romanlar
ET:	Eski Türkçe
Öl:	Ölüm tarihi
s.:	Sayfa
S:	Sayı
SE:	Seçilmiş Əsərləri
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TDK:	Türk Dil Kurumu
TT:	Türkiye Türkçesi
vb.:	Ve benzeri
vd.:	Ve diğerleri
vs:	Vesaire
Yay.:	Yayımları

Kaynak Kısaltmaları

ADL: *Azerbaycan Dilinin Dialektoloji Lügati.* A. A. Aħunduv, Q. Ő. Kazımov, S. M. Behbudov (2007)

AİL: *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügati.* Ä. Orucovun, B. Abdullayev, N. Rähimzadä (2006)

ATS: *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü.* S. Altaylı (1994)

Az.T: *Azeri Türkçesi.* M. Ergin (1981)

HSD: *Häkımlärın Söz Dünyası.* Ä. Hüseyınlı (2016)

İTA: *İran Türk Edebiyatı Antolojisi.* A. Kafkasyalı (2002)

MAD: *Müäsır Azerbaycan Dili.* Z. Budaqova (1980)

OM: *Oğuz Mifologiyası.* S. Rzasoy (2009)

TDG: *Türkmen Dilinin Grammatikası.* M. Söyegov, A. Borcakov (2000)

TDS: *Türkmen Dilinin Sözlüğü.* M. Y. Hamzayev, S. Altayev, G. Atayev (1962)

TkmS: *Türkmenge-Türkçe Sözlük.* T. Tekin, M. Ölmez, E. Ceylan (1995)

GİRİŞ

Azerbaycan Türkçesi

Azerbaycan Türkçesi Batı Türkçesinin güneybatı Oğuz lehçelerinin içerisinde yer alan grubun batı bölümünün kendi içindeki dallanma ve ayrışımında doğu kolunu temsil eden bir lehçedir (Korkmaz, 2013: 178).

13. yüzyıldan günümüze kadar varlığını sürdüren Güneybatı Türkçesi, Oğuz Türkçesi temeline dayanarak zaman içinde iki ayrı kolda gelişme göstermiştir. Bu kollardan birini Osmanlı Türkçesi oluştururken diğer bir kolunu da Azerbaycan Türkçesi meydana getirmektedir. Azerbaycan Türkçesi; Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesiyle aynı lehçe grubunda yer almaktadır (Yalçın, 2018: 58).

Azerbaycan Türkçesi tarihî, coğrafi, sosyal etkenler ve bazı Türk boylarıyla girilen etkileşimler neticesinde bu Türk boylarının dil özellikleriyle birlikte Farsça gibi farklı bir kültürden gelen dilin etkisi altında da kalmıştır (age.: 58).

Azerbaycan Türkçesinin kullanım alanı yüzyıllar içerisinde değişik coğrafyalarda kendini göstermiştir. Bu lehçe, Güney Kafkasya, Kafkas Azerbaycan'ı, Doğu Anadolu, İran Azerbaycan'ı, Suriye, Irak ve Kerkük Türklerinin yaşadığı bu coğrafyayı içine alan geniş bir bölgede kullanılmaktadır (Ergin, 1971: 9). Günümüz Azerbaycan Türkçesi, Osmanlı Türkçesinin izlerini taşıyarak 19. asırdan bu yana varlığını devam ettirmiştir ve Oğuz grubu Türk lehçeleri içindeki yerini almıştır (Gömeç, 1999: 4).

Azerbaycan Türkçesinin tarihine bakıldığında bu lehçenin Eski Anadolu Türkçesinin devamı niteliğinde olduğu bilinmektedir. Azerbaycan yerli halkının yaşadığı bölgede meydana gelen tarihî, kültürel unsurlar ve başka bölgelerden buraya gelip yerleşen Türk boylarıyla birlikte Farsça gibi farklı bir dilin etkisiyle şekillenip ortaya çıktığı görülmektedir (Korkmaz, 2013: 179).

XIV–XV. yüzyıllarda Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin bir bölümünü Azerbaycan Türkçesinin metinlerinde de görmek mümkündür. *Kadı Burhaneddin Divanı* ile *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin Eski Anadolu Türkçesi dönemi ürünleri olarak da gösterilmesi, her iki tarafta da ortak özelliklerin var olduğunun bir kanıtıdır. Bu ortak özellikler XVI. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu yüzyıldan sonra siyasi ve sosyal nedenlerden ötürü belirgin lehçe ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumun ortaya

çıkmasında ayrıca XV. yüzyılda Doğu Anadolu, İran ve Irak topraklarında büyük ve güçlü bir devlet kurmuş olan Akkoyunlular'ın (1340-1514) etnik kökenini oluşturan Bayındır boyu ağızlarının tesiri de fazla olmuştur (age.: 179).

Azerbaycan edebî dilinin ağızları Şireliyev tarafından dört ayrı grupta incelenmiştir. Bu gruplar şunlardır (Ergin, 1981: 256):

1. Doğu Grubu Ağızları: Bakü, Şamahı, Guba diyalektleri, Mugan grubu ve Lenkeran ağızları.
2. Batı Grubu Ağızları: Gazah, Karabağ, Gence ve Ayrım ağzı.
3. Kuzey Grubu Ağızları: Nuha ve Zagalata – Gah ağızları.
4. Güney Grubu Ağızları: Nahçıvan, Ordubad, Tebriz ve Yerevan ağızları.

Talat Tekin'in "*Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi*" adlı makalesinde ünlü Türkologların yaptığı Türk lehçeleri tasniflerine yer vermiş, onları değerlendirip eleştirilerde bulunmuş ve kendi lehçe tasnifini yapmıştır. Bu çalışmadan hareketle Azerbaycan Türkçesinin bu tasniflerde hangi grup içinde, hangi adlarla değerlendirildiği aşağıda belirtilmiştir.

Radloff, "*Türk Diyalektlerinin Ses Özelliklerine Göre Tasnifi*" adını taşıyan denemesinde ses özelliklerini dikkate alarak tasnif yapmıştır. Bu gruplandırma içinde de Azerbaycan Türkçesine Güney diyalektleri adını verdiği grupta yer vermiştir. Bu grupları şu şekilde gösterebiliriz (Tekin, 1989: 143):

- I. Doğu Diyalektleri
- II. Batı Diyalektleri
- III. Orta Asya Diyalektleri
- IV. Güney Diyalektleri

Radloff, bu tasnifinde Azerbaycan Türkçesini Güney Diyalektleri grubunda ele almıştır (age.: 143).

Ramstedt, tasnifini tek heceli sözcüklerin sonundaki *ag* ses grubunun durumu, söz başındaki */t/* sesinin durumu, Eski Türkçedeki */d/* korunması veya */z/* ve */y/* seslerine gelişmesi ölçütlerine dayanarak ortaya koymuş ve bu ölçütlere göre de şu şekilde bir sınıflandırmaya gitmiştir:

- I. Çuvaş Dili
- II. Yakut Dili
- III. Kuzey Grubu:
 1. *d-* alt grubu
 2. *z-* alt grubu
 3. *y-* alt grubu
- IV. Doğu Grubu
- V. Batı Grubu
- VI. Güney Grubu

Bu sınıflandırmada Azerbaycan Türkçesi *Batı grubu* içinde yer almaktadır (age.: 145-146).

Samoyloviç ise tasnifini 6 temel ölçüte dayandırmış ve bu ölçütlere göre yapmıştır. Bu ölçütler şu şekilde verilebilir: 1. *z > r* değişmesi, 2. *d > r/d/y* değişmesi, 3. *bol- > ol-* değişmesi, 4. *-ağ > -iv/-u, -ağ, -aw* değişmesi, 5. *-iğ > -ı, -iğ, -ık, -ı* değişmesi, 6. *-ğan > -nĩ, -gan, -an* değişmesi.

Bu altı grup; *r-* grubu, *d-* grubu, *taw-* grubu, *tağlık-* grubu, *tağlı-* grubu, *ol-* grubu şeklinde adlandırılmaktadır. Azerbaycan Türkçesi *ol-* grubu (Türkmen, Güney-Batı) içinde şu şekilde yer almıştır: Hive Cumhuriyeti halkı, Buhara Cumhuriyeti halkı, Afganistan Türkistanı diyalektleri, Türkmenistan Cumhuriyeti, İran (Azerbaycan, Esterebad, Horasan vb.), Ermenistan Cumhuriyeti, Gürcistan Cumhuriyeti, Anadolu, Kuzey Suriye, İstanbul, Balkan yarımadası, Besarabya, Kırım (güney kıyıları), Türkmen (Stavropol- Kuzey Kafkasya, Astırhan) (age.: 147-149).

R. R. Arat da tasnifini yaparken Samoyloviç ve Nemeth'in tasniflerinden yararlanmış. Arat, tasnifini *y/s, r/z* ve *l/ş, d/t/z/y, tağ/taw/dağ, -lı/-lık* ve *t-/d-* ölçütlerine göre yapmıştır. Tasnifinde lehçe ve şiveleri gruplara ayırdığı iki temel başlık açmıştır: A. Türk Lehçe Grupları: I. *r-* grubu (*r ~ z, l ~ ş, s- ~ y-*): Çuvaş, II. *t-* grubu (*t ~ d, s- ~ y-*): Yakut; B. Türk Şive Grupları: I. *d-* grubu (*adağ, tağ, tağlık, kalğan*): Sayan, II. *z-* grubu (*azağ, tağ, tağlık, kalğan*): Abakan, III. *tav-* grubu (*ayağ, tav, tavlı, kalğan*): Şimal, IV. *tağlı-* grubu (*ayağ, tağ, tağlı, kalğan*): Tom, *tağlık-* grubu (*ayağ, tağ, tağlık, kalğan*): Şark, *dağlı-* grubu (*ayağ, dağ, dağlı, kalan*): Cenup.

Azerbaycan Türkçesi bu tasnifte *dağlı* grubunda yer almaktadır (age.: 154).

Doerfer ise tasnifini *Çuvaş* veya *Bolgar Grubu*, *Güney-Batı* veya *Oğuz Grubu*, *Kuzey-Batı* veya *Kıpçak Grubu*, *Güney-Doğu* veya *Uygur Grubu*, *Kuzey* veya *Güney Sibirya Grubu*, *Yakutça*, *Halaçça* olmak üzere 7 grupta ele almıştır. Azerbaycan Türkçesi, *Güney-Batı* veya *Oğuz Grubu* olarak adlandırılan grupta yer almaktadır (age.: 160).

Talat Tekin kendi tasnifini 6 fonetik ölçüte dayandırarak on iki grupta toplamıştır. Bu ölçütler şunlardır: 1. *r/z* ve *l/ş* ses denklikleri, 2. Söz başındaki *h-* sesinin durumu, 3. Söz içindeki ve sonundaki */d/* sesinin durumu, 4. Çok heceli sözcüklerin sonundaki *-ig/ -ig* ses gruplarının durumu, 5. Tek heceli sözlerin sonundaki *ağ* ses grubunun durumu, 6. Söz başındaki *t-* sesinin durumu (age.: 161).

Bu ölçütlere göre Türk dili ve diyalektleri on iki temel gruba ayırmıştır (age.: 161):

- I. *r-l* grubu: Çuvaşça
- II. *hadaq* grubu: Halaçça
- III. *atah* grubu: Yakutça
- IV. *adaq* grubu: Tuvaca
- V. *azaq* grubu: Hakasça; Orta Çulım, Mrass, Taştıp, Matur ve Yukarı Tom diyalektleri; Sarı Uygurca
- VI. *tağlığ* grubu: Kuzey Altay diyalektleri
- VII. *tūlu* grubu: Altayca
- VIII. *tōlū* grubu: Kırgızca
- IX. *tağlıq* grubu: Özbekçe, Yeni Uygurca
- X. *tawlı* grubu: Tatarca, Başkurtça, Kazakça, Nogayca, Kumukça, Karaçayca-Balkarca, Karayca, Baraba Tatarcası, Kırım Tatarcası
- XI. *tağlı* grubu: Salarca
- XII. *dağlı* grubu: Türkmence, Horasani, Özbekçenin Harezmi-Oğuz diyalektleri Azeri (Kaşkay-Aynallu, Kerkük, Erbil diyalektleri ile birlikte), Türkçe (Gagavuzca ile birlikte).

T. Tekin, bu tasnifte görüldüğü gibi Azerbaycan Türkçesini *dağlı* grubu içine dâhil ederek bu grubun içinde *qal-* fiilinin kullanımına göre yaptığı sınıflandırmada *gal-alt grubu* adını verdiği alt grupta değerlendirir (age.: 168).

Azerbaycan Türkçesi Yazı Dili İçin Kullanılan Alfabeler

Azerbaycan coğrafyasında dil ve yazının gelişimi bu bölgede yaşayan insanların İslamiyet'in kabulüyle birlikte Arap alfabesinin tanınmaya başladığı yıllara dayanmaktadır. Azerbaycan Türkleri, Arap alfabesini resmî olarak 1922'ye kadar gayriresmî olarak ise 1929'a kadar kullanmışlardır. XX. asırda cereyan eden siyasi ve sosyal olaylardan ötürü Arap alfabesinde reform hareketleri başlamış, şair ve yazarlar arasında tartışmalara neden olmuştur. Neticede Azerbaycan topraklarında Rusya'nın da etkisiyle Latin harflerine geçme hareketi baş göstermiş ve Azerbaycan Türkleri 1922-1929 yıllarında Arap ve Latin alfabesini birlikte kullanmışlardır (User, 2006: 222-227).

Bolşeviklerin 1920'de Azerbaycan Cumhuriyeti'ni işgal etmesi sonrasında Azerbaycan Halk Komiserleri Sovyeti tarafından "Yeni Alfabe Komisyonu" kurulmuş ve aynı sene içerisinde Azerbaycan Merkezî İcra Komitesi 33 harften oluşan Latin esaslı Azerbaycan alfabesini onaylamıştır (age.: 228).

1927'de yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi, Bakü Kültür Sarayı'nda ilk kurultayını gerçekleştirmiş ve bu kurultayın sonunda "Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası" oy birliğiyle kabul edilmiştir. 1933 yılına gelindiğinde ise Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası'na uygun yeni bir Azerbaycan-Latin alfabesi projesi ortaya konmuştur; fakat Lenin tarafından başlatılan Latinleşme hareketi "Doğunun Büyük Devrimi" olarak adlandırılmış ve yine buna bağlı olarak aynı yıl içerisinde SSCB Türklerinin tamamı için Kiril alfabesine geçmeye zorlanan bir kararname çıkarılmıştır. 1939'da Azerbaycan-Kiril alfabesi resmî olarak onaylanmıştır (age.: 230-235).

Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık hareketi neticesinde alfabe tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir. Azerbaycan hükümetinin de Latin harflerinden yana olması ve Dil Bilimi Enstitüsü tarafından da desteklenen Latin alfabesi, bu tartışmalar sonucunda 1992'den itibaren kullanılmaya başlanmış ve 2001'de de resmen onaylanmıştır. Azerbaycan Türkleri tarafından da bu alfabe günümüzde hâlen kullanılmaktadır (age.: 237-238).

Alfabe Tabloları

Azerbaycan Türkleri, 1929 yılında resmen Latin harflerine geçene kadar Arap alfabesini kullanmışlardır. İlk olarak 1922 yılında başlayan Latin alfabesi kullanma girişimleri sonucunda 1922-1929 yılları arasında hem Arap hem de Latin harfleri birlikte

kullanılmıştır. 1929 yılında birçok kez düzenlenerek kullanılan Latin harfleri 1939'da Kiril harfleri kullanma zorunluluğu getirilene kadar devam etmiş ve sonrasında Kiril harfleri kullanılmıştır. Kiril harfli alfabe de birkaç kez değiştirilerek Rus Kiril alfabesine özel işaretlerin olmadığı son şekliyle 1992'de Yeni Azerbaycan Latin Harfleri kabul edilene kadar kullanılmıştır.

Aşağıda Azerbaycan Türkçesi yazı dili için kullanılan alfabelerin tabloları yer almaktadır (User, 2006: 227-239).

Tablo 1: Azerbaycan- Arap Alfabeti -1929

Azerbaycan- Arap Alfabeti (- 1929)	
	-1929
Ses karşılıkları	Harfler
a, e	آ / ا
e	ه
b	ب
p	پ
t	ت
s	س
c	ج
ç	چ
h	ح
h	خ
d	د
z	ذ
r	ر

z	ز
j	ج
s	س
ş	ش
đ	ض
ţ	ط
ẓ	ظ
ʿ	ع
ġ	غ
f	ف
ķ	ق
k	ك
ñ	
g	گ
l	ل
m	م
n	ن
h	هـ
o	او، و
ö	او، و
u	او، اُ
ü	او، و
v	و

y	ی
é	ایرادی
ı, i	ی

Tablo 2: Azerbaycan - Latin Alfabeti (1922 - 1939)

Azerbaycan-Latin Alfabeti (1922-1939)			
	1922-1933	1933-1938	1938-1939
Ses karşılıkları	Harfler	Harfler	Harfler
a	A a	A a	A a
b	B b	B b	B b
c	C c	Ç ç	Ç ç
ç	Ç ç	C c	C c
d	D d	D d	D d
e	Ə ə	Ə ə	Ə ə
é	E e	E e	E e
f	F f	F f	F f
g	Ƣ ƣ	G g	G g
ğ	G g	Ƣ ƣ	Ƣ ƣ
h	H h	H h	H h
i	I i	I i	I i
y	J j	J j	J j
k	Q q	K k	K k

ķ	K k	Q q	Q q
l	L l	L l	L l
m	M m	M m	M m
n	N n	N n	N n
ņ	Ņ ņ	Ņ ņ	-
o	O o	O o	O o
ö	Ө ө	Ө ө	Ө ө
p	P p	P p	P p
r	R r	R r	R r
s	S s	S s	S s
š	Š š	Š š	Š š
t	T t	T t	T t
u	U u	U u	U u
v	V v	V v	V v
ķ	X x	X x	X x
ü	U u	Y y	Y y
z	Z z	Z z	Z z
j	Z z	Z z	Z z
ı	Ļ ļ	Ļ ļ	Ļ ļ

Tablo 3: Azərbaycan - Kiril 1939 - 1993

Azərbaycan- Kiril Alfabesi (1939- 1993)					
	1939 (Mayıs)	1939 (Ağustos)	1940-1951	1951-1958	1958-1993
Ses karşılıkları	Harfler	Harfler	Harfler	Harfler	Harfler
a	А а	А а	А а	А а	А а
b	Б б	Б б	Б б	Б б	Б б
v	В в	В в	В в	В в	В в
ğ	К к	Г г	Г г	Г г	Г г
ğ	Г г	Ғ ғ	Ғ ғ	Ғ ғ	Ғ ғ
é	Ә ә	Ә ә	Ә ә	Ә ә	Ә ә
e, ye	Е е	Е е	Е е	Е е	Е е
j	Ж ж	Ж ж	Ж ж	Ж ж	Ж ж
z	З з	З з	З з	З з	З з
i	И и	И и	И и	И и	И и
ı	Ы ы	Ы ы	Ы ы	Ы ы	Ы ы
y	Й й	Ј ј	Й й	Й й	Ј ј
k	К к	К к	К к	К к	К к
g	Ң ң	Г г	Қ қ	Қ қ	К к
l	Л л	Л л	Л л	Л л	Л л
m	М м	М м	М м	М м	М м
n	Н н	Н н	Н н	Н н	Н н
o	О о	О о	О о	О о	О о

ö	Ө ө	Ө ө	Ө ө	Ө ө	Ө ө
p	П п	П п	П п	П п	П п
r	Р р	Р р	Р р	Р р	Р р
c	С с	С с	С с	С с	С с
t	Т т	Т т	Т т	Т т	Т т
u	У у	У у	У у	У у	У у
ü	Û û	У у	У у	У у	У у
f	Ф ф	Ф ф	Ф ф	Ф ф	Ф ф
h	Х х	Х х	Х х	Х х	Х х
h	Һ һ	Һ һ	Һ һ	Һ һ	Һ һ
ç	Ч ч	Ч ч	Ч ч	Ч ч	Ч ч
c	Ç ç	Ç ç	Ç ç	Ç ç	Ç ç
ş	Ш ш	Ш ш	Ш ш	Ш ш	Ш ш
ts	-	-	Ц ц	-	-
e	-	-	Э э	Э э	-
yu	-	-	Ю ю	Ю ю	-
ya	-	-	Я я	Я я	-

Tablo 4: Azerbaycan - Yeni Latin Alfabeti 1992-

Azerbaycan- Yeni Latin Alfabeti (1992-)	
Sesler	Harf karşılıkları
a	A a

b	B b
c	C c
ç	Ç ç
d	D d
é	E e
f	F f
g	G g
ğ	Ğ ğ
h	H h
h̄	X x
ı	I ı
i	İ i
j	J j
k	K k
ğ	Q q
l	L l
m	M m
n	N n
o	O o
ö	Ö ö
p	P p
r	R r
s	S s

ş	Ş ş
t	T t
u	U u
ü	Ü ü
v	V v
y	Y y
z	Z z

Azerbaycan Edebiyatı

Azerbaycan Türkleri, 11. asrın son safhasında Azerbaycan, Kuzey Irak, İran topraklarını fethedip bu toprakları kendilerine yurt edinen Oğuzların torunlarıdır. Azerbaycan Türkleri, 12. ve 13. yüzyılları kapsayan dönemde etnik ve kültürel unsurlar bakımından İranlılarla karışarak Eski Anadolu Türkçesinden farklı bir yapıda bir lehçeyi meydana getirmişlerdir. Bu lehçe ile ortaya konan anonim halk edebiyatının ürünü olan Dede Korkut Destanı'dır. Yine bu lehçe ile oluşturulan ürünlerin sahipleri, Azerbaycan Türklerinin en tanınan şairleri arasında olan Hataî mahlası ile yazan Şah İsmail (1485-1524) ve Irak'lı Fuzulî'dir. Ayrıca bu dönemde Nesîmî, Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin ve Hasanoğlu şiiirleriyle öne çıkmışlardır (Tekin ve Ölmez, 2014: 170-171).

Dil araştırmacıları tarafından incelenen Azerbaycan Türkçesi'nin tarihî gelişim dönemi edebî eserleri ve halk edebiyatının ürünlerini ele alan araştırmacılar tarafından başlangıç noktaları farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bu araştırmacı dilcilerden B. Flemming, Hasanoğlu'nun bir gazelinden yola çıkarak başlangıç noktasını XIII. yüzyılın ortaları olarak tespitinde bulunmuştur. Feridun Beg Koçerli, Molla Penah Vakıf (öl. 1797) ile başlatırken Yusuf Bey Vezirov ise Nesimi'nin şiiirlerini (öl. 1417) Azerbaycan edebiyatının ilk ürünleri olarak değerlendirmiştir. Ayrıca G. Seyhan Alışık, Azerbaycan Türkçesi üzerine yazdığı makalesinde tarihi gelişme süreçlerini üç gruba ayırmış yazı dilinin ortaya çıkış dönemini XV- XVII. yüzyıllar arasına dâhil etmiştir (Korkmaz, 2013: 179).

Azerbaycan yazı dili ve edebiyatı, 19. yüzyılın başlarında 1804- 1828 yıllarını kapsayan dönemde Rusların Aras'ın kuzey kısmında yer alan Kafkasya ve Azerbaycan topraklarını işgal etmesi sonucu iki gruba ayrılarak gelişimini devam ettirmiştir. Bu iki

grup İran İslâm Cumhuriyeti toprakları içerisinde yer alan bölge “Güney Azerbaycan Edebiyatı”, Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki Türk edebiyatı da “Kuzey Azerbaycan Edebiyatı” olarak isimlendirilmiştir (User, 2006: 222).

Çağdaş Azerbaycan Türkçesi yazı dilinin temellerinin ise araştırmalar neticesinde 19. asrın ortalarına doğru dramaturg Mirza Fethali Ahundov’un komedileri (1850-1855) ve 1875’te yayımlanmaya başlanan *Ekinçi* adlı gazetenin gayretleri sonucu meydana geldiği bilinmektedir (Tekin ve Ölmez, 2014: 172-173).

Günümüz Azerbaycan Türk yazı dili 19. asırdan itibaren Osmanlı Türkçesinin etkisi altında gelişme göstermiştir.

Çalışmanın Konusu:

Tez çalışmasının konusu Azerbaycan Türkçesinde yapım ekleri ve işlevleridir. Azerbaycan Türkçesinin asıl yapım ekleri ele alınarak örnek sözcük ve cümlelerle açıklanmıştır. Ayrıca yapım eki olmayan fakat bazı gramerciler tarafından yapım eki olarak kabul edilen diğer eklere de yer verilerek bu eklerin asıl yapım eklerinden işlevsel olarak nasıl ayrıldığını ve aslında yapım eki olmadığı belirtilerek yapım eklerinin işlevsel olarak daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi:

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesinin yapım ekleri incelenerek işlevleriyle birlikte açıklanmıştır. Yapım eklerinin dilbilgisel açıdan diğer eklerden ayıran özelliklerinin eklendiği sözcükten yeni kavram alanları oluşturması ve kök sözcükten yeni bir sözcüğün meydana gelmesini sağlamasıdır. Yapım eklerini bu özelliklerinden dolayı farklı anlamda sözcük türetmeyen ekler adını verdiğimiz yani yapım eki olmayan fakat cümle içinde sözcüğün anlamını genişleten ya da cümle içinde diğer sözcüklerle bağ kurmayı sağlayan ve sözcük öbeği yapmaya yarayan eklerden ayırmaktayız.

Çalışmada Azerbaycan Türkçesinin asıl yapım ekleri tahlil edilerek diğer eklerden ayırımı yapılmış ve eklerin işlevleri açıklanarak konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Ayrıca Seyfettin Altaylı tarafından hazırlanan “*Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*” adlı eser taranarak türemiş sözcükler belirlenmiş ve hangi yapım eklerinin işlek kullanıldığı hangilerinin ise seyrek kullanıldığı belirlenmiştir. Böylelikle çalışmamızda hem yapım

ekleri ve işlevleri açıklanmış hem de incelenen bu yapım eklerinin Azerbaycan Türkçesinin sözcük hazinesinde kullanım oranları tespit edilmiştir.

Çalışmada İzlenen Yol ve Metot

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesinin yapım ekleri ele alınmış, örnek sözcük ve cümlelerle açıklanmıştır. Ayrıca farklı anlamda sözcük türetmediği hâlde yapım eki olarak değerlendirilen diğer eklere de yer verilerek örneklerle açıklanmıştır.

Azerbaycan Türkçesinin yapım ekleri değerlendirilirken eş zamanlı yöntem kullanılmıştır. Azerbaycan'da yapılan ek tasnifleri, eklerin adlandırılmaları ve işlevlerini ortaya koymak için Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış olan gramer kitapları (Z. Budaqova'nın editörlüğünde hazırlanan *Müäsir Azärbaycan Dili-Morfologiya*, S. Cäfärov'un *Azärbaycan Dilindä Söz Düzäldici vä Söz Däyişdirici Şäkilçilär*, İ. Qäribli'nin *Azärbaycan Dili*, F. Zeynalov'un *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*) adlı eserleri taranmıştır. Azerbaycanlı gramercilerin ek tasnifleriyle Türkiye Türkçesi için yapılan ek tasnifleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmayı yapabilmek amacıyla Türkiye Türkçesi için yazılmış olan gramer çalışmaları ve makalelerden (M. Ergin'in *Türk Dil Bilgisi*, Z. Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi), T. Banguoğlu'nun *Türkçenin Grameri*, Y. Çotuksöken'in *Türkiye Türkçesinin Ekleri*, V. Hatiboğlu'nun *Türkçenin Ekleri*, S. K. Yalçın'ın *Azerbaycan Türkçesi Grameri* kitapları ile H. İ. Delice'nin *Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi*, G. Gülsevin'in Türkçede "Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine", Z. Turan'ın *Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?*, C. Başdaş'ın *Türkçede Eklerin Hiyerarşisi ve Ara Ekler*, T. Beşen Delice'nin *Azerbaycan ve Türkmen Türkçesi Gramer Çalışmalarında Eklerin Tasnifi Meselesi* makalelerinden ve bildirilerinden) yararlanılmıştır.

Yapım eklerinin tarihsel süreçteki durumunu tespit edebilmek için art zamanlı yönteme başvurulmuş ve bu amaçla eklerin eldeki ilk yazılı metinler olan Köktürk metinlerindeki şekilleri ve tarihî Oğuz lehçesi olan Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri verilmiştir. Ayrıca her ekin, Azerbaycan Türkçesi ile aynı lehçe grubunda olan Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki karşılıklarına yer verilmiştir.

Kök ve Ek

Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde kök ve ek terimi için şu şekilde bir tanım yapmıştır: “*Kök: Kelimelerin bütün yapım ve çekim eklerini çıkardıktan sonra ayrılamayan ve esas (temel) anlamını taşıyan bölümüdür*” (1992: 104). “*Ek: Cümle içinde kelimeler arasında geçici anlam ilişkilerini kurmak veya yeni bir kelime türetmek üzere kök ve gövdelerin sonuna eklenen ses veya seslerden oluşan ögedir*” (1992: 52).

Ergin ise ek tanımı için *Türk Dil Bilgisi* adlı çalışmasında: “*Tek başına manası olmayan ve kullanılmayan, ancak köklerle birleşmek suretiyle kullanılan ve mana ile ilgili bir vazife gören şekillere denir.*” diye açıklama getirmiştir (2013: 114).

Yapım ekleri için ise yine aynı eserde Korkmaz, “*Kelime kök ve gövdelerine getirilerek yeni kavramların yansıtılmasını, kavramlara karşılık yeni kelimeler yapılmasını sağlayan ek*” şeklinde tanımlarken (1992: 171) Ergin ise *Türk Dil Bilgisi*'nde yapım ekleri için şu tanımı yapmıştır: “*Kök morfemlerini destekleyen morfemlerdir. Eklendikleri kök ve gövdelerin manalarında değişiklik yaparlar.*” (2013: 123).

Korkmaz, çekim ekleri için “*Fiil veya isim soylu kelimeler üzerine gelerek bağlı oldukları kelime gruplarına göre, kelimeler arasında durum, iyelik, çokluk, kip, zaman, şahıs, sayı vb. ilişkiler kuran eklerdir.*” tanımını yapmıştır (1992: 36). Banguoğlu ise çekim ekleri için şu tanımı yapar: “*Kelimelerin arasında hal, sayı, durum, zaman, kişi gibi gramer ilişkilerini kurarlar ve sözü teşkil ederler.*” (2007: 148).

Azerbaycan Türkçesi gramer kitaplarında ek terimi *şakilçi* olarak adlandırılır. Yapım ekleri *söz düzöldici şakilçiler* terimiyle karşılanırken çekim ekleri için ise *söz dâyişdirici şakilçilər* terimi kullanılmıştır (Cəfərov, 1968: 24; Zeynalov, 1993: 25-27; Qarıbli, 2009: 107). Ayrıca ne yapım ne de çekim eki olmadığı görülen ekler ise Azerbaycan Türkçesi gramer çalışmalarında *formadüzöldici şakilçilər* (şekil türeten ekler) terimiyle karşılanmıştır (Budagova, 1980: 13).

Diğer Türk lehçelerinde ek için kullanılan terimler şöyledir:

Azerbaycan Türkçesi: *şakilçi*, Gagavuz Türkçesi: *afiks*, Türkmen Türkçesi: *goşulma/ affiks*, Özbek Türkçesi: *goşimçä/ affiks*, Uygur Türkçesi: *goşumçä*, Tatar Türkçesi: *guşımça*, Başkurt Türkçesinde: *yalğaw/ affiks*, Karaçay-Malkar Türkçesinde: *affiks/ calgaw*, Nogay Türkçesinde: *kosımşa/ affiks*, Kazak Türkçesinde: *kosımşa/ jumak/*

affiks, Kırgız Türkçesinde: *müçö*, Altay Türkçesinde: *gojulta*, Hakas Türkçesinde: *hozım*, Tuva Türkçesinde: *ko'jumak*, Kumuk Türkçesinde: *koşumca/ affiks*, Şor Türkçesinde: *affiks* (Naskali, 1997: 37).

Azerbaycan Türkçesinde Ses Olayları

Azerbaycan Türkçesi alfabesinde dokuz ünlü, yirmi üç ünsüz olmak üzere otuz iki adet harf vardır. Azerbaycan Türkçesinde yer alan ünlüler şunlardır: *a, e, ä, ı, i, o, ö, u, ü*. Azerbaycan Türkçesinin ünsüzleri de şunlardır: *b, c, ç, d, f, g, ğ, ğ, h, x, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z* (Ercilasun, 2007: 176):

Azerbaycan Türkçesinde meydana gelen ses olayları genel olarak şu şekilde açıklanabilir:

Azerbaycan Türkçesinde söz başında bulunan bütün kalın *k-* sesleri düzenli olarak -*ğ-* ünsüzüne dönüşür: *ğara, ğız* (Buran ve Alkaya, 2009: 81).

Azerbaycan Türkçesinde söz sonlarında *b, c, d, g* sesleri yer alabilir: *dib, dârd* (age.: 81).

Bazı ünlüyle başlayan sözcüklerin başında *h-* sesinin türediği görülür: *hürk-* “ürk-” *hörgü* “örgü” (Alışık, 2002: 378).

Birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki kalın *-k* seslerinin hepsi düzenli olarak -*ğ'* ye dönüşür. Fakat -*ğ* ünsüzü ile yazılan bu ses söylenişte -*h* olarak telaffuz edilir: *aldıh, uzah* (Buran ve Alkaya, 2009: 81).

Söz sonunda bulunan *-k* sesi, iki ince ünlü arasında kaldığı zaman -*y-'* ye, -*ğ-* sesi ise -*ğ-'* ye dönüşmektedir: *çiçäk-çiçäyi, bayrağ-bayrağa* (age.: 81).

Azerbaycan Türkçesinde söz başında kendinden sonra dar ünlü bulunan söz başı *y-* ünsüzü genel olarak düşer. Eğer *y-* den sonra gelen ses *ı* ise çoğu kez *i'* ye dönüşür: *il* “yıl”, *ıldırım* “yıldırım” (Alışık, 2002: 378).

Türkiye Türkçesi'nde -*d-* ve -*t-* ile başlayabilen ekler, Azerbaycan Türkçesinde sadece -*d-'*lidir: *atdır, atdan, gâlmışdi, yoğdur* (Buran ve Alkaya, 2009: 81).

Söz ortasında birbirini takip eden iki tonsuz ünsüzden ikincisi tonlu söylenir: *säkkiz* yazılır, /*säkiz*/ okunur; *däftär* yazılır, /*däfdär*/ okunur; *säçki* yazılır, /*säçgi*/ okunur (age.: 81).

Bazı ön ses *-b-*'ler *-m-*' dir: *män* “ben”, *min* “bin”, *muna* “buna”, *moynuz* “boynuz” (Alışık, 2002: 376).

Azerbaycan Türkçesinde göçüşme hadisesi sık görülmektedir: *yarpaḥ* “yaprak”, *torpaḥ* “toprak” (Buran ve Alkaya, 2009: 81).

Türkiye Türkçesinde bazı sözcüklerin ön sesindeki *p-* Azerbaycan Türkçesinde *b-* olur: *biş-* “piş-”, *barmaḡ* “parmak”, *päz* “bez”, *palçıḡ* “balçık”, *poz* “boz” (Alışık, 2002: 376).

Türkçe sözcüklerin sonundaki *-Aḡl* ses grubu Azerbaycan Türkçesinde *-Ov* biçimine dönüşmüştür: *buḡov* “bukaḡı”, *bülöv* “bileḡi”, *buzov* “buzaḡı”, *gırov* “kıraḡı” (Buran ve Alkaya, 2009: 82).

Azerbaycan Türkçesine Arapça ve Farsçadan geçen alıntı sözcükler çoğu zaman asıl şekillerini korumuşlardır: *äsır* “asır”, *dövr* “devir”, *üzr* “özü” (age.: 82).

Tarihsel süreçte kök ve ek yapısı kalıplaşarak günümüze parçalarına bölünemeyen şekilde gelmiş Türkçe sözcüklerin içindeki *-k-* sesi *-ḡ-* olmuştur: *yaḡın* “yakın”, *arḡa* “arka” (Ercilasun, 2007: 181).

Asli uzun ünlüler, kısalma temayülü gösterir: **öt* > *od* “ateş”, **yüt-* > *ud* “yutmak” (Tekin ve Ölmez, 2014: 174).

Kapalı *-é-* sesi korunmuştur: **él* > *él* “halk”, **bér-* > *vér-*. Bu ses, Türkçe sözcüklerin yalnız ilk hecelerinde bulunabilir (age.: 174).

Asli uzun ünlülerden sonra gelen ötünsüz *p, t, k, ç* ünsüzleri sırasıyla ötümlü *b, d, ḡ, y, c'* ye dönüşür: *āk* > *aḡ* “beyaz”, *kāp* > *ḡab* “kap” (age.: 174).

Kısa ünlülerden sonra gelen art damak ünsüzü *-k* sesi *-ḡ* ünsüzüne dönüşür: *birak-* > *burah* “bırakmak”, *çık* > *çih-* “çıkma”, *oku-* > *oḡu-* “oku-” (Korkmaz, 2013: 182).

Ön damak ünsüzü -g sesi -y ünsüzüne dönüşür: ET *eg* > *ey* “eğmek”, ET *yigne* > *iyne* “iğne” (Tekin ve Ölmez, 2014: 174).

Söz başı *ı-* ünlüsü *i-* ünlüsüne dönüşür: *ırak* > *irah* “ırak”, *yışık* > *ışık* “ışık” (Alışık, 2002: 375).

Söz başı *b-* sesi, şu üç sözcükte -v- sesine dönüşür: ET *bar-* > *var-*, AT* *bār* > *var*, AT* *bēr-* > *vēr-* (Tekin ve Ölmez, 2014: 175).

Eski Türkçedeki damak -ñ- sesi normal -n- sesine dönüşür: ET *soñ* > *son*, ET *toñuz* > *donuz* “domuz”, ET *köñül* > *gönül* (Korkmaz, 2013: 182).

Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinde söz başı *g-* olan birçok sözcük Eski Türkçedeki gibi -k- ile yazılır: AT: *könül* ~ TT: *gönül*, AT: *köç* ~ TT: *göç* (Ercilasun, 2007: 181).

Azerbaycan Türkçesinde ilk hecenin sonunda veya iki ünlü arasında kalan -k- sesi -ğ- olur: *loķman* > *loğman*, *sadaķa* > *sadağa* (age.: 182).

Azerbaycan Türkçesinde ötümlü ünsüzlerin yanındaki -ğ- sesinin genellikle -ğ- olduğu görülür: *damğa* > *damğa*, *yorğān* > *yorğan* (age.: 181).

Birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki ince -k- sesi Azerbaycan Türkçesinde ince ünlüyle başlayan bir ek aldığında ve iki ince ünlü arasında kaldığında -y- sesine dönüşür: *çiçäk* + *i* > *çiçäyi*, *diräk* + *ä* > *diräyä* (age.: 181).

Türkiye ve Azerbaycan Türkçesi Gramer Çalışmalarında Ek Tasnifleri

A. Türkiye Türkçesi Gramer Çalışmalarındaki Ek Tasnifleri:

Vecihe Hatiboğlu'nun Ek Tasnifi:

V. Hatiboğlu, “*Türkçenin Ekleri*” adlı eserinde ekleri özelliklerine göre üç grupta incelemiştir: (1981: 11).

1. Çekim ekleri: a. İyelik ekleri, b. Kişi ekleri.

2. Ad durumu ekleri

3. Yapım ekleri

Muharrem Ergin'in “Türk Dil Bilgisi” Adlı Eserinde Ek Tasnifi:

M. Ergin ekleri şu şekilde ayırmıştır (2013: 122-133).

1. Yapım ekleri: a. İsimden isim yapma ekleri, b. İsimden fiil yapma ekleri, c. Fiilden isim yapma ekleri, d. Fiilden fiil yapma ekleri.
2. Çekim ekleri:
 - I. İsimlerin gramer kategorileri ve isim çekim ekleri: a. Sayı, b. Cinslik, c. Belirtme, d. Hâl, e. İyelik, f. Soru, g. Çokluk eki.
 - II. Fiillerin gramer kategorileri ve fiil çekim ekleri: a. Kip veya şekil ekleri, b. Zaman ve zaman ekleri, c. Şahıs ve şahıs ekleri, d. Sayı ve şahıs ekleri, e. Soru ve soru eki, f. Vasıf ve partisip ekleri, g. Hâl ve gerundium ekleri.

Tahsin Banguoğlu'nun “Türkçenin Grameri” Adlı Eserinde Ek Tasnifi:

Banguoğlu, ekleri *üretim ekleri* ve *çekim ekleri* olarak iki ayrı grupta değerlendirmiştir (2007: 147-148).

1. Üretim ekleri: a. İsme ek isim ekleri, b. İsme ek fiil ekleri, c. Fiile ek isim ekleri, d. Fiile ek fiil ekleri.
2. Çekim ekleri: a. İççekim halleri (kim hali, kimi hali, kime hali, kimde hali, kimden hali, kimin hali), b. Dışçekim halleri (kimle hali, kimce hali, kimli hali, kimsiz hali).

Zeynep Korkmaz'ın “Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)” Adlı Eserinde Ek Tasnifi:

Korkmaz, ekleri iki ana başlık altında incelemiştir. Bunlar yapım ekleri ve işletme ekleri (Çekim ekleri) dir (2009: 20-26).

1. Yapım ekleri: a. Addan ad türeten ekler, b. Addan fiil türeten ekler, c. Fiilden ad türeten ekler, d. Fiilden fiil türeten ekler.
2. İşletme ekleri (çekim ekleri): I. Ad çekim ekleri: a. Yalın durum, b. İlgi durumu, c. Yükleme durumu, d. Yönelme durumu, e. Bulunma durumu, f. Çıkma durumu, g. Vasıta durumu, f. Eşitlik durumu.
- II. Fiil çekimi ekleri: a. Şekil ve zaman ekleri (kip ekleri), b. Şahıs ekleri.

H. İbrahim Delice'nin Ek Tasnifi:

H. İ. Delice'nin “*Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi*” adlı makalesinde söz dizimini esas alarak yaptığı tasnifte ekler, yedi ana başlık altında değerlendirilir (s. 225-232):

1. Genişletme ekleri: a. İsmi genişleten ekler, b. Fiili genişleten ekler (olumsuzluk, şahıs, kip ve çatı ekleri bu gruba dâhil edilir), c. Hem ismi hem fiili genişleten ekler (soru eki bu grupta yer alır).

2. Durum Ekleri: a. Tümleç durumu ekleri, b. Yüklem durumu ekleri.

3. Kurucu Ekler: tamlayan eki, iyelik ekleri, kısaltma öbeği yapan ekler, yüklemsi öbekleri yapan ekler, tekrar öbeği yapan ekler, iki durum ekli öbek yapan ekler olarak sınıflandırılır.

4. Dönüştürücü Ekler: a. Sıfata dönüştürücü ekler, b. Zarfa dönüştüren ekler: zarf-fiil ekleri, eşitlik ve vasıta hâli eki, c. İsme dönüştüren ekler, d. Fiile dönüştüren ekler.

5. Yapım ekleri: a. Fiilden isim yapım ekleri, b. İsimden isim yapım ekleri, c. İsimden fiil yapım ekleri.

6. Bütünleşik Ekler: a. Çekim edatlarıyla bütünleşenler, b. Fiil öbeklerinde yardımcı fiille öbekseler.

7. Temsil ekleri

Zikri Turan'ın Ek Tasnifi:

Z. Turan, “*Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?*” adlı bildirisinde ekleri 7 ayrı grupta şu şekilde göstermiştir: (s. 1836-1842):

1. Yapım ekleri, 2. Çekim ekleri: hâl ekleri, iyelik ekleri, zaman ekleri, şahıs ekleri, aitlik eki, 3. Fiilimsiler: mastar eki, sıfat-fiil ekleri ve zarf-fiil ekleri, 4. Çatı ekleri, 5. Olumluluk-olumsuzluk ekleri, 6. Teklik-çokluk ekleri, 7. Soru eki.

Gürer Gülsevin'in Ek Tasnifi:

G. Gülsevin ise “*Türkçede ‘Sıra Dışı Ekler’ ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine*” adlı bildirisinde öncelikle yapım ve çekim ekleri için ortaya konmuş genel kaidelerin dışında kalan ekleri tespit ederek kendi tasnifini ortaya koymuştur. Bu tasnif şu şekildedir (s. 1278-1280).

1. Türetme ekleri: a. İsimden isim türeten ekler, b. İsimden fiil türeten ekler, c. Fiilden isim türeten ekler, d. Fiilden fiil türeten ekler.

2. Tür değiştirici ekler: a. Fiillere eklenenler: Fiilimsiler (mastar ekleri, sıfat-fiil ekleri, zarf-fiil ekleri, b. İsimlere eklenenler: +*ki* ilgi eki, +*sIz* yokluk eki, +*II* varlık eki.

3. İşletme ekleri: I. Ögeleri belirleyiciler: a. İsimlerde: ad durumu ekleri (yalın, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik), b. Fiillerde: çatı, şahıs, zaman, kip ve bildirme ekleri; II. Bağlantı kurucu ekler: iyelik ve tamlayan ekleri

4. Kategori ekleri: a. Çokluk kategorisi (+*IAr*), b. Grup/ aile kategorisi (+*gil*), c. Küçültme/ sevimlilik kategorisi (+*cIk*, +*cAğIz*, +*cAcIk*), d. Sıralama sayı kategorisi (+*IncI*), e. Üleştirme sayı kategorisi (+(*ş*)*Ar*), f. Nitelik dereceleyici kategorisi (+*ImsI*, +*ImtrAk*, +*sI*, +*CA*), g. Olumsuzluk kategorisi (-*mA*-).

Cahit Başdaş'ın Ek Tasnifi:

C. Başdaş, “*Türkçede Eklerin Hiyerarşisi ve Ara Ekler*” adlı çalışmasında ekleri yapım eki ve çekim eki olarak iki ayrı gruba ayırdıktan sonra bazı eklerin ise ne tam bir yapım eki ne de tam bir çekim eki işlevinde olduğunu vurgulayarak bu ekleri *ara ekler* olarak sınıflandırmıştır. Bu ara ekleri şu şekilde gruplandırmıştır: (http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/cahit_basdas_turkcede_eklerin_hiyerarşisi.pdf):

Ara Ekler:

1. Yapım eki grubunda yer alanlar: Sıfat-fiil ekleri, b. Zarf-fiil ekleri, c. Mastar ekleri (-*mA*k, -*mA*, -*Iş*), d. Olumsuzluk eki (-*mA*), e. Küçültme ekleri (+*cIk*, +*cAğIz*), f. İlgi eki (+*ki*), g. Yokluk eki (+*sIz*), h. Topluluk/ beraberlik eki (+*gil*).

2. Çekim eki grubunda yer alanlar: a. Çokluk eki (+*IAr*), b. Eski yön gösterme eki (+*gArU*), d. Eşitlik eki (+*ÇA*).

Yusuf Çotuksöken'in Ek Tasnifi:

Y. Çotuksöken ise “*Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri*” adlı çalışmasında ekleri dört grupta inceleyerek tasnifini şu şekilde ortaya koymuştur (s. 22-30):

1. Yapım (türetim) ekleri: a. Addan ad türeten ekler, b. Addan sıfat türeten ekler, c. Addan belirteç türeten ekler, d. Addan eylem türeten ekler, e. Eylemden ad türeten ekler, f. Eylemden sıfat türeten ekler, g. Eylemden belirteç türeten ekler, h. Eylemden eylem türeten ekler.

2. Çekim (işletim) ekleri: a. Ad çekim ekleri: iyelik ekleri, hâl ekleri (ilgi, eşitlik ve vasıta hâli burada yer almamış), soru eki, çoğul eki, tamlayan eki, b. Eylem çekim ekleri: kip ekleri, kişi ekleri, soru eki, olumsuzluk eki.

3. Dönüştürüm ekleri: a. Edilgenlik eki, b. Dönüştürülük eki, c. İşteşlik eki, d. Ettirgenlik ve oldurganlık eki.

4. Dizim kurucu ekler: a. Adlaştırma ekleri, b. Sıfatlaştırma ekleri, c. Belirteçleştirme ekleri.

B. Azerbaycan Türkçesi Gramer Çalışmalarındaki Ek Tasnifleri:

“Azərbaycan Dilində Söz Düzəldici və Söz Dəyişdirici Şəkilçilər” Adlı Çalışmada Ek Tasnifi:

Bu çalışmada yapılan tasnif şu şekilde açıklanabilir:

1. Yapım ekleri (*sözdüzəldici/ leksik şəkilçilər*): a. Tam sözlüksel ekler (*tam leksik şəkilçilər*), b. Sözlüksel- dilbilgisel ekler (*leksik- grammatik şəkilçilər*)

2. Çekim ekleri (*sözdəyişdirici şəkilçilər/ grammatik şəkilçilər*): I. İsimlere gelen çekim ekleri: a. Çokluk ekleri, b. İyelik ekleri, c. Hâl ekleri (eşitlik ve vasıta hâli ekleri hariç); II. Fiillere gelen çekim ekleri: a. Çatı ekleri, b. Olumsuzluk eki, c. Zaman ekleri, d. Kip ekleri, e. Şahıs ekleri, f. Tasvir fiilleri yapan ekler, g. Mastar eki, h. Sıfat-fiil ekleri, ı. Zarf-fiil ekleri (Cəfərov, 1968: 24-29).

“Müəssir Azərbaycan Dili- Morfologiya” Adlı Çalışmada Ek Tasnifi:

“Müəssir Azərbaycan Dili-Morfologiya”, adlı eserde ekler sözcük türeten ekler / yapım ekleri (*sözdüzəldici şəkilçilər*), sözcük değiştiren ekler / çekim ekleri (*sözdəyişdirici*

şakilçilər), *şakil* türeten ekler (*formadüzäldici şakilçilər*) olarak üç grupta incelenmiştir (Budagova, 1980: 13).

Bu çalışmadaki ek tasnif şablonu şu şekilde gösterilebilir: 1. Sözcük türeten ekler/ yapım ekleri (*sözdüzäldici şakilçilər*), 2. Sözcük değiştiren ekler/ çekim ekleri (*sözdäyişdirici şakilçilər*): a. Hâl ekleri: ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma hâli ekleri (eşitlik ve vasıta hâli eklerine yer verilmemiştir), b. İyelik ekleri, c. Şahıs ekleri, d. Kip ekleri. 3. Şakil türeten ekler (*formadüzäldici şakilçilər*): I. Sözlüksel-dilbilgisel ekler: a. Çatı ekleri, b. Sıfat derecesi yapan ekler, c. Küçültme ekleri; II. İşlevsel- dilbilgisel ekler: a. Mastar eki, b. Sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri.

F. Zeynalov'un “Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi” Adlı Çalışmasında Ek Tasnifi:

F. Zeynalov, eserinde ek tasnifini şu şekilde yapmıştır (1993: 25-27):

I. Söz türetici ekler (yapım ekleri): 1. Sözlüksel- dilbilgisel ekler: a. Adlardan ad yapan sözlüksel- dilbilgisel ekler, b. Fiillerden ad türeten sözlüksel- dilbilgisel ekler, c. Taklidi (yansıma) sözcüklerden fiil türeten ekler. 2. İşlevsel- dilbilgisel ekler: a. Adların çoğaltma ve azaltma ekleri, b. Sıfat derecelerini yapan ekler, c. Fiil çatılarını oluşturan ekler.

II. Söz değiştirici ekler (çekim ekleri): a. Sayı (kemiye) ulamının ekleri, b. Hâl ulamının ekleri: ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma hâli ekleri, c. İyelik ulamının ekleri, d. Şahıs ulamının ekleri.

“Azərbaycan Dili” Adlı Çalışmada Ek Tasnifi:

“Azərbaycan Dili”, adlı çalışmada ise ekler, Sözlüksel/ yapım ekleri (*leksik/ sözdüzäldici şakilçilər*) ve dilbilgisel), çekim ekleri (*grammatik/ sözdäyişdirici şakilçilər*) olmak üzere iki ayrı kategoride ele alınarak değerlendirilmiştir (Qarıbli, 2009: 107).

1. AZERBAJYCAN TÜRKCESİNDE YAPIM EKLERİ VE İŞLEVLERİ

1. 1. İsimden İsim Yapım Ekleri

1. 1. 1. +a/+ä (+ğa/+gä)

Eski Türkçe döneminde bu ek, +ğa/ +kä şeklinde görülür: *başğa* “başka”, *ürkä* “daima” (Gabain, 2007: 45).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde işlek olmayan eklerdendir. İsimlerden isim yapan (*sözdüzäldici*) sözlüksel-gramatikal bir ek olarak değerlendirilir (Cəfərov, 1968: 67). ATS’de bu eke ikisi +ğa/ +gä ekiyle, ikisi +a/ +ä ekiyle türemiş olmak üzere yalnız dört sözcükte rastlanmıştır:

ärkä “çocuk, tıfıl” (ATS-I: 386), *başğa* “başka” (102), *gözä* “kaynak, su kaynağı” (562), *özgä* “başka” (ATS-II: 951).

İlin hər fəslinin bir hüsnü var, amma gışın ləzzəti bir özgüdür (AİL-III: 563).

Eski Türkçedeki +ge ekinen geldiği öne sürülen (Banguoğlu, 2007: 171) bu ekin dil devriminden sonra eklendiği sözcüğe “ilgili olma, dayanma” işlevi katan terim niteliğinde bazı sözcükler oluşturduğu belirtilmiştir (Korkmaz, 2009: 33). Türkiye Türkçesinde işlek olmayan bu ekin +A (Korkmaz, 2009: 33) şeklinde kullanıldığı görülür: *göze*, *türe* vb. Gagavuz Türkçesinde de kalıplaşmış olarak birkaç sözcükte görülen bu ekin +GA şeklinde (Özkan, 1996: 104) kullanımına rastlanmıştır: *başka*, *özgä*. Türkmen Türkçesinde de +gA olarak az sayıda sözcükte kullanıldığı görülmektedir *başğa* (TDS-I: 81), *özge* “başka” (TDS-II: 183).

+a/+ä (+ğa/+gä) Ekinin İşlevleri

İşlek olmayan bu ekin iki sözcükte eklendiği isimlerden zamir ve sıfat olarak kullanılabilen *özgä* ve *başğa* sözcüklerini türettikleri görülür. İki sözcükte de isimden isim yaptıkları tespit edilmiştir: *ärkä*, *gözä*.

Män, onu özgälärin yanında goymadım (Rızayev, EH: 645).

Biz heyli yol gedib dağätäyi bir gözäyü çıhdıg (AİL-II: 289).

1. 1. 2. +ağ/+äk

Eski Türkçe döneminde ek +*kağ*/ +*käk*; +*gağ*/ +*gäk* şeklindedir: *äşgäk* “eşek”, *ärkäk* “erkek”, *tozgağ* “çiçek tozu” (Gabain, 2007: 45).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise ekin +*AK* şeklinde olduğu görülür: *bögrek* “böbrek”, *yañak* “yanak” (Gülsevin, 2011: 115).

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin kalın ve ince sıradan ünlülerin durumuna göre +*ağ*/ +*äg* şeklinde kullanıldığı görülür. Azerbaycan’da hazırlanan gramer çalışmalarında bu ek hem sıfat hem de isim türeten ek olarak değerlendirilmiştir. (Cəfərov, 1968: 105) ATS’de bu türetilmiş 7 sözcük tespit edilmiştir:

bänäk “benek” (AT-I: 117), *başag* “başak” (107), *çalpanag* “odun vs. kırıntısı, talaş”(191), *äşşäk* “eşek” (395), *şorağ* “hafif tuzlu olan, hoşlu tuzlu” (II: 1093), *yolağ* “patika” (1256), *zolağ* “şerit” (1288).

O gün Gämärin ağ zolağlı göy paltarı vardı (Rızayev, EH: 235).

Eski Türkçede küçültme ve kuvvetlendirme işlevinde kullanılan +*Gak* eki, Türkiye Türkçesinde +*Ak* olarak tek heceli sözcüklerde benzetme ve küçültme işlevi bildirmek için kullanılmaktadır (Banguoğlu, 2007: 173, Korkmaz, 2009: 34, Ergin, 2013: 176): *benek*, *yanak*, *yolak* vb. Gagavuz Türkçesinde +*Ak* olarak karşılaşılan bu ek, az sayıda örnekte görülür (Ercilasun, 2007: 102): *başak*, *benek*. Türkmen Türkçesinde de işlek olmayan bu ekin *yolağçı* “yolcu” (TkmS-II: 499) sözcüğünde ve *zolak* “şerit, ince çizgi” (534) gibi birkaç sözcükte kullanımına rastlanmıştır.

+ağ/+äg Ekinin İşlevleri

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin işlevi Türkiye Türkçesindekiyle aynıdır. Eklendiği sözcüklere küçültme, kuvvetlendirme ve benzerlik anlamı katar. Bu ekin kullanım alanı geniş değildir (Ercilasun, 2007: 183).

1. İsimlerden nesne ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 43): *çalpanag* “odun vs. kırıntısı, talaş”(ATS-I: 191).

Mürsäl kişi sähär tezdän galhıb odun yararkän palıd kötüyündän bir çalpanag göpub üzünä däydi vä gaşlarının arasını bärk ganatdı (AİL-I: 443).

2. Bazı hayvan isimlerini türetir (Çotuksöken, 2011: 43): *äşşäk* “eşek” (ATS-I: 395).

Eşşäk eşşükdi, olsa da çulu, insan insandı, olmasa da pulu (Paşayev, SE: 244).

3. Eklendiği sözcüğe küçültme anlamı katar: *çalpanağ* “odun vs. kırıntısı, talaş”(191), *şorağ* “hafif tuzlu olan, az tuzlu” (II: 1093), *yolağ* “patika” (1256), *zolağ* “şerit” (1288).

Yolağdan gälän hänirtiyä garşı onlar yerbäyer galhdılar vä häyät gapısına taräf atıldılar (AİL-IV: 610).

1. 1. 3. +an/+än

Eski Türkçe döneminde ek +an/ +än şeklindedir: *ärän* “er, yiğit”, *oğlan* “oğlan” *örtän* “alev, alevler” (Gabain, 2007: 44).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde +An olarak karşımıza çıkar: *eren* “er, yiğit”, *kızan* “erkek çocuk”, *oğlan* “oğlan” (Gülsevin, 2011: 115).

Azerbaycan Türkçesinde bu ek, eski çokluk bildirme işlevini kaybederek günümüzde bir iki sözcükte kalıplaşmış olarak görülmektedir. Azerbaycanlı gramerciler, eski çokluk eki +An ekine çalışmalarında yer vermemişlerdir. ATS’de bu ekle türetilmiş iki sözcüğe rastlanmıştır:

ärän “yiğit, cesur” (ATS-I: 384), *oğlan* “oğlan” (927).

Tahirä, ortancıl bacım institutdan bir oğlanla gäzirdi (Rızayev, EH: 21).

Ekin diğer Oğuz grubu lehçelerinden olan Türkiye Türkçesinde de +An şeklinde ve çokluk yapma işlevini kaybetmiş olarak sınırlı sayıda sözcükte kullanıldığı görülmektedir: *eren*, *oğlan*, *köken* (Korkmaz, 2009: 35). Gagavuz Türkçesinde de +An eki işlek değildir: *köken* “filiz” (Özkan, 1996: 103). Türkmen Türkçesinde bu ek +An şeklinde *oglan* (TkmS-II: 357) ve *eren* (TkmS-I: 134) gibi sınırlı sayıda sözcükte kullanılmaktadır.

+an/+än Ekinin İşlevleri

Eski Türkçede çokluk bildiren bu ek, Azerbaycan Türkçesinde işlek olmayan eklerdendir. Kalıplaşmış olarak sadece birkaç sözcükte yer alır:

Çağımızın dünyatünlü büyük gırğız sänätkarı Çingiz Aytmatovun deyimincä, "öz ädäbi dinastiyasını yaratmış Anarın" **ürän** ruhu vä susmaz gälämi onun müdrik, barlı yaşında bundan sonra da çiçäklänäcäk, mädäniyyetimizi äväzsiz incilärlä zänginläşdiräcäkdir (Rızayev, EH: 37).

1. 1. 4. +c

Eski Türkçe döneminde bu ek ötümsüz şekli olan +ç' lidir: *anaç* "ana gibi, ana gibi davranışta bulunan kız çocuğu", *babaç* "kümes hayvanları içinde yaşlı, iri, erkek olanı" (Ergin, 2013: 175).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de ek, +aç şeklinde ötümsüz ünsüzlü olarak karışımıza çıkar: *bozaç* "boz renge benzeyen" (Gülsevin, 2011: 115).

Azerbaycan Türkçesinde işlek olmayan eklerden biridir. Bu eke çok az sözcükte ötümlü ünsüz +c şeklinde rastlanmıştır (Ercilasun, 2007: 183). ATS'de bu ekle türetilmiş 5 sözcük tespit edilmiştir:

anac "iri, büyük, güçlü (hayvan)" (ATS-I: 42), *alnac* "ön yüz" (37), *ekäc* "ehil, olgun" (352), *topac* "top gibi bir tür oyuncak" (ATS-II: 1144), *toħac* "silindir" (1141).

Türkiye Türkçesinde bu ek +ç şeklindedir: *ataç*, *bozaç* (Korkmaz, 2009: 34), Gagavuz Türkçesinde de +aç şeklindedir ve işlek değildir: *kolaç*, *topaç* (Özkan, 1996: 101). Türkmen Türkçesinde yine +aç şeklinde bulunmaktadır: *yalañaç* "çıplak" (Altınel, 2003: 7).

+c Ekinin İşlevleri

1. İsimlerden nesne ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 57): *topac* "top gibi bir tür oyuncak" (ATS-II: 1144), *toħac* "silindir" (1141).

Atası bir yaşındaki oğlunun älinä topac verdi.

2. İsimlerden benzer özellikleri taşıma anlamında sıfat görevinde kullanılan sözcükler türetir (Çotuksöken, 2011: 57): *anac* "iri, büyük, güçlü (hayvan)" (ATS-I: 42), *ekäc* *ekäc* "ehil, olgun" (ATS-I: 352) gibi.

Amma känddän çıhib bostanlar arasındaki cığıra tüzäcä ayağ basmışdıg ki, anac bir dovşanın ombasını yuħarı ata ata gabağımıza düşüb kaçdıgını görmüşdük (AİL-I: 115).

1. 1. 5. +cığ+/+cik+/+cug+/+cük

Eski Türkçede bu ek +sIğ/ +çIğ şeklinde olduğu görülmektedir: *kulsıg* “köle gibi, kul gibi”, *bägsig* “bey gibi, beye yakışır”, *küsänçig* “arzu edilen, istenilen”, *qorkınçig* “korkunç” (Gabain, 2007: 48).

Eski Anadolu Türkçesinde ek +cUK şeklinde bulunmaktadır: *kuyucuk*, *depecük* “tepecik”, delücek “deli gibi” (Gülsevin, 2011: 116).

İsmlere gelerek onlardan küçültme anlamı taşıyan isimler türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 99). Bazı Azerbaycan Türkçesi ve Türkçe gramer kitaplarında bu ek çekim eki olarak değerlendirilir. +cığ+/+cik+/+cug+/+cük ekinin eklendiği sözcüğe sadece küçültme ve sevgi anlamı kattığı yeni bir sözcük türetmediği belirtilmiş fakat bazı sözcüklerde kalıplaşmış olarak bulunduğu için yapım eki olarak da değerlendirilmiştir. Şekil türeten (*formadüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 84, Banguoğlu, 2007: 164). Azerbaycan Türkçesinde ek ötümlü-ötümsüz uyumuna göre dört şekilde mevcuttur. Yapım eki olarak türettiği az sayıda sözcük vardır: *arpacıg* “tüfek, tabanca vs'de nişan almaya yarayan çıkıntı” (ATS-I: 53), *gälincik* “1. ince, uzun ve küçük yapılı, etçil memeli hayvan, 2. oyuncak bebek” (486), *gızılıcığ* “1. kızılıcığıllardan bir gövdeli ağaç, 2. kızıl hastalığı” (522).

Lidiya avtomatla güllä säpäläyä säpäläyä iräiläyir, getdikcä arpacıgın gabağını tuturdu (AİL-I: 138).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +CIk/ +CUk şeklindedir: *arpacık*, *bademcik*, *kabakçık*, *pamukçuk*, *tomurcuk* (Korkmaz, 2009: 43). Gagavuz Türkçesinde ise ek +CIk/ +CAk/ +CA(A)z şeklinde bulunmaktadır: *bacacık*, *çocucak*, *gelincik*, *gölcük*, *kızcaaz*, *yavrucuk* (Özkan, 1996: 103). Türkmen Türkçesinde ise bu ekin +cIk/ +cUk şeklinde olduğu görülmektedir: *gusğacık* “kısacık”, *iinçecik* “incecik” (Kara, 2005: 72).

+cığ+/+cik+/+cug+/+cük Ekinin İşlevleri

1. Nitelik, özellik bildiren isim soylu sözcükler türetir (Hatiboğlu, 1981: 38): *arpacıg* “tüfek, tabanca vs'de nişan almaya yarayan çıkıntı” (ATS-I: 53), *gılıcığ* “buğday, arpa ve bazı tahıl bitkilerindeki sert ve kıl gibi tel” (510).

Tapdıg, aran dani sünbüllärinin uzun gölçüglarını tumarlayıb iri ovcunun arasına aldı (AİL-III: 134).

2. Bitki ve hayvan ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 55): *bağacıg* “tahıl bitkilerine zarar veren bir böcek” (ATS-I: 82), *gälincik* “ince, uzun ve küçük yapılı, etçil memeli hayvan” (486), *gızılıcıg* “kızılıcıkgillerden bir gövdeli ağaç” (522).

Tahıl bitkilärinin gorhulu zärärväricisi olan tahıl bağacıglarına garşı mübarizä için bioloji üsul geniş tätbiğ edilir (AİL-I: 199).

3. Nesne ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 55): *ğarmağcıg* “küçük çengel, olta” (ATS-I: 464), *gälincik* “oyuncak bebek” (486).

Dizinin üstündäki gälincik gäribä gälincik idi, Ağarähim ömründä belä gälincik görmämışdi (AİL-II: 230).

4. Organ ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 55): *dişicik* “bitki çiçeklerinde diş organ” (ATS-I: 294), *erkäkçik* “çiçeklerde erkek organ, dölleyici organ” (386).

Biz botanika kursundan bilirik ki armudun çiçäklärindä häm erkäkçiklär häm dä dişiciklär olur (AİL-II: 32).

5. Hastalık ismi türetir (Banguoğlu, 2007: 164): *gızılıcıg* “kızıl hastalığı” (ATS-I: 522).

Süräyya'nın anasının gızılıcıg hüstäliyi vardı.

1. 1. 6. +cıl/+cil/+cul/+cül/+çil/+çil

Eski Türkçede bu ek +çil şeklinde: *ağçil* “aka çalan”, *kırçil* “kır” (Eraslan, 2012: 95).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde +Cıl şeklinde görülmektedir: *balıgçil* “balığı çok seven” *tavşancıl* “tavşanları çok seven” (Gülsevin, 2011: 116).

Azerbaycan Türkçesinin işlekligi az olan eklerinden biridir. Bu ek, eklendiği sözcüğe herhangi bir şeye olan alışkanlık, bağımlılık ya da benzerlik anlamı katan isimler türetir (Ercilasun, 2007: 184). Azerbaycanlı gramerciler tarafından isimlerden isim yapan (*sözdüzäldici*) sözlüksel-gramatikal ek olarak değerlendirilir. (Cəfərov, 1968: 99). Bu ek ile türemiş sıfatlar, insanlara has olan özellikleri, insanlarla ilgili olayların özelliğini ve durumunu bildirir (Budagova, 1980: 107).

atcıl (ATS-I: 62), *bahacıl* (85), *balıgçil* (88), *ğonağcıl* (537), *israfçil* (ATS-II: 712), *işçil* (720) vb.

adamcıl “insancıl” (ATS-I: 8), *bahacıl* “pahacı, malı çok paraya satan” (85), *işcil* “çalışmayı çok seven, çalışan”(ATS-II: 720), *ölümcül* “ölümle neticelenebilen veya neticelenen” (945), *yuğucul* “çok uyuyan, uyumayı çok seven” (1261), *zarafatcıl* “şakacı, şaka yapmayı seven kimse” (1271).

O, sârt vâ kâskin bir cavabla zarafatcıl adamı yerindä oturtdu (Rızayev, EH: 173).

Yahşı yahşı, män çoğdan bilirdim ki sän bahacılsan (AİL-I: 205).

Ek, Türkiye Türkçesinde +CII/ +CUI şeklindedir: *avcıl, etçil* (Korkmaz, 2009: 44), Türkmen Türkçesinde de yalnız ötümsüz ünsüzlü +çII/ +çUI olarak kullanılır: *gürrüñçil* “sohbete düşkün”, *duzçul* “tuzlu yemeyi seven” (Kara, 2005: 73).

+cıl/+cil/+cul/+cül/+çıl/+çil Ekinin İşlevleri

1. İsim kök ya da gövdelerine gelerek alışkanlık, bağımlılık bildirir (Ercilasun, 2007: 184): *söyüşcül* “küfürbaz” (ATS-II: 1057), *tepicil* “çok tekme atan, çifte atan” (1127), *yiğimcıl* “ihtiyat toplayan, tedbirli hareket eden” (1250).

Anam çoğ yiğimcıl gâdındır (AİL-IV: 598).

2. Eklendiği sözcüğe yakınlık, sevecenlik veya düşkünlük anlamı katan isimler türetir (Korkmaz, 2009: 44). Genelde bu ekle türetilmiş olan sözcükler, insanların karakter özelliklerini bildiren sıfatlardır: *atcıl* “at beslemeyi gereğinden çok seven (ATS-I: 62), *ğonağcıl* “misafirperver” (537), *gayğıcıl* “aşırı derecede ilgi gösteren” (472), *yuğucul* “çok uyuyan, uyumayı çok seven (ATS-II: 1261).

Bundan sonra ağsağğal hâkim atcıl âmisinin göcalan vahtı atdan nâ cürâ yihıldığını hatırlayıb özünä bärâät gazandıрмаğ istädi (AİL-I: 158).

3. Hayvan ismi türetir. Bu işlevde tek örnek tespit edilmiştir: *balığçıl* “turna çeşitlerinden balıkla beslenen bir kuş” (ATS-I: 88).

Dağlarda gâzân balığcıl guş, könlümü etmä talan.

4. İsimlere gelerek nesne ismi yapar. Bu işlev için tek bir sözcük bulunmaktadır: *barmağcıl* “yüzük” (ATS-I, 93).

Nişan aparanda bir dänä dä barmağcıl aparıf tahıllar gızın barmağına (ADL: 40).

1. 1. 7. +çI/+çİ/+çU/+çÜ

Eski Türkçe döneminde +çI şeklinde bulunur: *añçı* “avcı”, *orunçı* “saray memuru” (Gabain, 2007: 43).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ek +CI şeklindedir (Gülsevin, 2011: 115). Ekin düzlük-yuvarlaklık uyumu dışında kaldığı görülür: *elçi* “elçi”, *demürçi* “demirci”.

Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak +çI/ +çU şeklinde yalnız ötümsüz ünsüzle kullanılmaktadır. Bu ek, Azerbaycan’da hazırlanan gramer çalışmalarında isimden isim yapan (*sözdüzäldici*) sözlüksel-gramatikal ek olarak kabul edilir. +çI/ +çU ekinin Azerbaycan dilinin bütün dönemlerinde işleklik sahası geniş olup dudak ve damak uyumuna uygun olarak dört şekilde bulunur (Cəfərov, 1968: 98, Budagova, 1980: 72). Eskiden beri kullanılan işlek eklerdendir (Ergin, 2013: 157).

arıçı “arıcılıkla uğraşan kimse”(ATS-I: 14), *ağıcı* “ağıt söyleyen, ağıt yakan kişi” (52), *çayçı* “çay yetiştiricisi” (195), *çäränçi* “boş boş konuşan, çenesi düşük” (200), *därnäqçi* “dernek üyesi” (262), *ğälibçi* “kalıp yapan usta” (486), *boyağçı* “boyacı” (146), *demirçi* (253), *dinçi* (287), *solçu* (ATS-II: 1053), *südçü* (1066), *yarışçı* (1227), *yolçu* (1256).

Mämmäd Näsir, bu idaränin än köhnä işçilüri idi (Rızayev, ER: 33).

Yalançının şahidi yanında olar (AİL-IV: 513).

İşdä avralçılığ vā özbaşına ahın mähsulun hām keyfiyyätinā, hām dā kāmiiyyätinā çoğ pistäsir edir (AİL-I: 168).

Ek, Türkiye Türkçesinde +CI/ +CU şeklindedir: *boyacı*, *camcı*, *dişçi*, *sütçü* (Korkmaz, 2009: 41-42). Gagavuz Türkçesinde +CI/ +CU olarak kullanılır: *avcı*, *gemici*, *yolcu*, *yazıcı* (Özkan, 1996: 123). Türkmen Türkçesinde -Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi- ek hep ötümsüz ünsüzlü +çI şeklindedir: *açarçı*, *cencelçi*, *demirçi*, *yalançı*, *yolçı* (Kara, 2005: 73).

+çI/+çİ/+çU/+çÜ Ekinin İşlevleri

1. Herhangi bir meslek grubunda yer alan şahısları ve bir işi kendine uğraş alanı edinmiş şahısları bildirir (Ercilasun, 2007: 183): *aşçı* (ATS-I: 59), *bäkçi* (113), *çayçı*

(195), *çältikçi* (197), *doğramaçı* (299), *oyunçu* (941), *tikişçi* (ATS-II: 1138), *üzgüçü* “yüzücü” (1188).

Tädğigatçılar çağlar boyunca “türkman” etnoniminin etimologiyası ilä dä mäşğul olmuş, mühtälif fikirlär söylämişlär (Paşayev, SE: 185).

Yazıcının cızdığı bädii dünya daim zamanla tänläşmä vä dalaşmadadır (Rızayev, EH: 14).

2. Bu ek isim kök ve gövdelerine eklenerek şahısların bir şeye olan düşkünlüğünü, alışkanlığını ve huy edinmeyi bildirir (Korkmaz, 2009: 41): *fırıldagçı* (ATS-I: 423), *ğarağışgırıgçı* “hiçbir ciddi sebep yokken ortalığı karıştıran bağırıp çağırın” (458), *hırdaçı* “küçük önemsiz şeylere gerçekten çok önem veren” (ATS-II: 642), *uydurmaçı* (1169).

Yalançı olmasaydı doğru danışabilmezdi (Kafkasyalı, İTA: 97).

3. Bir görüşün, düşünce, inanç ya da siyasi akımın taraftarlarını bildiren sözcükler türetir (Banguoğlu, 2007: 162): *çätäçi* “çete üyesi”(ATS-I: 201), *därnäççi* “dernek üyesi”(262), *falangaçı* “falanjistler partisi üyesi” (416), *hitlerçi* (ATS-II: 650), *leninçi* (818), *yenilikçi* (1244).

Bir gün därnäççilärimi ekskursiya üçün seçki mäntägäsiniä aparmışdım (AİL-I: 598).

4. İsmın bildirdiği işle ilgili olan şahsı anlatan isimler türetir (Korkmaz, 2009: 41): *payçı* “herhangi bir şeye payına düşen parayı vererek üye olan kimse” (ATS-II: 961), *värgiçi* “vergi veren, vergi mükellefi” (1200), *yaylağçı* “dinlenmek için yaylaya gitmiş kimse” (1235), *yolçu*, *yürüşçü* “yürüyüş yarışmasında katılan sporcu” (1256).

Abbas kişinin böyük vä säsli şähärdä rast gäldiyi ilk **yolçudan** soruşduğu bu oldu (AİL-IV: 610).

5. İsim kök ve gövdelerinden iş, mesleğin icra edildiği işyerini bildiren sözcükler türetir (Çotuksöken, 2011: 54): *balıgçı* (ATS-I: 88), *çiçäkçi* (206), *çöräkçi* (214), *ätçi* (396), *ğoyumçu* “kuyumcu” (545), *gözlükçü* (564), *kürkçü* (ATS-II: 805), *oçağçı* (926), *tarlaçı* (1108), *tikişçi* “terzi” (1138).

Haradasa sahilin bir tərəfindä **balıgçı** komaları vardı (Rızayev, EH: 332).

6. Geldiği isim kök ve gövdesinden nesne ismi türetir: *ğayçı* “makas” (ATS-I: 472).

Tütünçüoğlu ülgüç vä **ğayçını** çıkarıb Molla Ğurbanın bığlarını vä sağgalını ğırhdı (AİL-III: 78).

1. 1. 8. +çılığ/+çilik/+çuluğ/+çülük

Azerbaycan Türkçesinin işlek eklerindedir. Genel olarak soyut isimler türetir (Ercilasun, 2007: 183). Azerbaycanlı gramerciler tarafından isimlerden isim türeten (*sözdüzäldici*) tam sözlüksel bir ek olarak değerlendirilmiştir (Cəfərov, 1968: 98). Bu ek, gramer çalışmalarında +çI ve +IIk eklerinden bağımsız olarak ayrı başlıkta verilmektedir. Bunun nedeni, +çI ekinin işlevsiz olarak sözcükte yer almasına ve asıl anlam işaretleyicisinin +IIk eki olmasına bağlanabilir. Gramer araştırmacıları tarafından bu ekin ilişkinlik, eğilim bildiren isimler türettiği belirtilmiştir; ayrıca +çI ile +IIğ ekinin birleşmesinden meydana geldiği tespit edilmiş ve daha sonra müstakil bir ek olduğuna değinilmiştir. (Zeynalov, 1993: 52):

dilhorçuluğ “hiddetlilik, öfkeli davranma” (ATS-I: 284), *düşmənçilik* “düşmanlık, düşmanca davranış” (334), *kastaçılığ* “kasta kapalı olma durumu veya meslek yönünden kapalılık” (ATS-II: 746), *peşmançılığ* “pişmanlık” (967).

Hülase nigarançılığ pis şeydir (Zeynalov, 1993: 52).

Gözälin säsindän peşmançılığ nidaları yağırdı (AİL-III: 588).

+çIIIk/ +çUIUk ekinin kullanımı Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde görülmemektedir.

+çılığ/+çilik/+çuluğ/+çülük Ekinin İşlevleri

1. Soyut isimler türetir (Ercilasun, 2007: 185): *peşmançılığ* “pişmanlık” (ATS-II: 967), *yerliçilik* “kendi hemşehrisini genelin menfaatine aykırı olarak koruma, savunma” (1247).

Ğaraca ğızın nä ğädär Ağca hanıma üräyi yanıb yazığı ğäldiysä, bir o ğädär dä müräbbiyäyä düşmənçiliyi artdı (AİL-I: 728).

2. Durum bildiren sözcükler türetir: *farsçılığ* “Fars dil ve kültürünü zor kullanarak Fars olmayanlara kabul ettirme siyaseti” (ATS-I: 416), *bädbähtçilik* “bahtsızlık, mutsuzluk” (108), *ğaragünçülük* “eziyet, meşakkat, zorluk, mahrumiyet” (458), *nigarançılığ* “endişeli, rahatsız durum” (ATS-II: 918).

Cavadın evä ğälmäsi ilä bu nigarançılığ götürüldü (AİL-III: 489).

1. 1. 9. +däm

Eski Türkçede ek +*DAm* şeklindedir: *birdäm* “birlik, beraber”, *boğdam* “küf” (Gabain, 2007: 46).

Bu ekin eskiden beri seyrek kullanıldığı ve Türkiye Türkçesi dönemine kadar olan süreçte ölü ek durumuna düştüğü görülmüştür (Korkmaz, 2009: 46). Eski ve Orta Türkçe döneminde az sayıda sözcükte canlı bir +*dem* ekinin varlığı görülmektedir: *kündäm* “güneşli”, *ärdäm* “yiğitlik”, *saydam* “duru”, *yordam* “çeviklik, yatkınlık” (Banguoğlu, 2007: 168).

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin işleklik sahasının dar olduğu görülmektedir. ATS’de aşağıda verilen sözcüklere rastlanmıştır.

bändäm “meyve sapı” (ATS-I: 126), *ärdäm* “yiğitlik” (382), *eydäm* “eğrilik” (404), *yöndäm* “düzen, nizam”(ATS-II: 1259).

Otağda çoğlu iri, yöndämsiz şaf vardı (Rızayev, EH: 551).

+*dAm* ekinin diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*DAm* şeklinde kullanıldığı görülür: *erdem*, *saydam* (Korkmaz, 2009: 46), Türkmen Türkçesinde ise *erdem* “edep, terbiye” (TDS-I: 357), sözcüğünde bu eke rastlanmıştır.

+*däm* Ekinin İşlevleri

1. Somut isim türetir: *bändäm* “meyve sapı” (ATS-I: 126), *eydäm* “bir tarafı eğri olan şey” (404).

Arvadlar bändämi açıb dağıdırdılar (AİL-I: 277).

2. Soyut isimler türetir: *ärdäm* “yiğitlik, doğruluk, alçak gönüllülük, vasıfların hepsi” (ATS-I: 383), *yöndäm* “düzen, nizam” (ATS-II: 1259).

Sändän häräkät, mändän bäräkät, täki sändä ärdäm olsun (AİL-II: 123).

1. 1. 10. +daş

Eski Türkçede bu ek +*DAş* şeklindedir: *karındaş* “kardeş”, *kadaş* “akraba” (Gabain, 2007: 46).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ek yine +*DAş* şeklinde bulunmaktadır: +*dіндеş* “dındaş”, *yoldaş* “yoldaş” (Gülsevin, 2011: 116).

Bu ek Azerbaycan Türkçesinde eklendiği sözcüğe genellikle beraberlik, ortaklık anlamı veren tam sözlüksel bir ektir (Cəfərov, 1968: 90). Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan isimden isim türeten (*sözdüzəldici*) eklerindedir (Budagova, 1980: 77).

ämäkdaş (ATS-I: 373), *anddaş* “karşılıklı olarak bir konuda yeminleşen adamlardan her biri” (43), *boydaş* “boyları aynı olanlar, akran” (146), *dindaş* “aynı dine mensup insanlar” (287), *silahdaş* (ATS-II: 1044), *soydaş* (1055), *vätändaş* “vatandaş” (1201), *yoldaş* (1256).

Yoldaşı yoldaşdan soruşarlar (AİL-IV: 610).

Darvazanın gapısında bir iki nəfər vätändaş durub, bir gulluğçu ilä näsä danışirlar (AİL-IV: 482).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*DAŞ* şeklindedir: *meslektaş*, *sırdaş*, *vatandaş*, (Ergin, 2013: 167). Gagavuz Türkçesinde +*daş* şeklinde karşımıza çıkar: *kardaş*, *vatandaş* (Özkan, 1996: 103); Türkmen Türkçesinde +*daş* şeklinde görülmektedir: *boydaş* “yaşıt”, *deñdeş* “birbirine denk olan” (Kara, 2005: 74).

+daş Ekinin İşlevleri

1. Eklendiği sözcüğe ortaklık, birlik, aitlik ve bağlılık anlamları katar (Ercilasun, 2007: 184): *dildaş* (ATS-I: 283), *ğardaş* “kardeş” (461), *soydaş* (ATS-II: 1055), *süddaş* (1066), *yoldaş* (1256), *yurddaş* (1264).

Böyük ğardaşa kömek lazımdır (Kafkasyalı, İTA: 369).

Häyal insanın ən yaħın sırdışı, məslähətçisidir (AİL-II: 125).

1. 1. 11. +duruğ/+dirik/+duruğ/+dürük

Eski Anadolu Türkçesinde ek +*duruk* şeklindedir: *burunduruğ* “burunduruk” (Gülsevin, 2011: 116).

Bu ek Azerbaycan Türkçesinde seyrek olarak kullanılır, örnekleri sayılı birkaç sözcükte bulunur (Ercilasun, 2007: 184).

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin örneğine *boyunduruğ* “çift süren ve araba çeken öküzlerin boynuna geçirilen ağaç çerçeve, boyunduruk” (ATS-I: 148) sözcüğünde rastlanmıştır.

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*dIrIk*/ +*dUrUk* Őeklinedir: *burunduruk*, *iğindirik* rnekleri vardır (Korkmaz, 2009: 46). Türkmen Türkçesinde ise +*tırık* Şeklinde bulunur: *boyuntırık* “boyunduruk” (Altınel, 2003: 61).

+*dırığ*/+*dirik*/+*duruğ*/+*dürük* Ekinin İŞlevleri

1. Alet ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 74): *boyundurug* (ATS-I: 148).
Boynumuzda boyundurug, *dura dura yorulduğ* (Kafkasyalı, İTA: 361).

1. 1. 12. +*ey*

Azerbaycan Türkçesinde az ürünü olan bu ek yn ve mekn bildiren isimler yapar (Budagova, 1980: 76).

Bu ekin örneğine ATS’de *güney* “güney” (ATS-I: 592) ve *güzey* “kuzey” (585) sözcüklerinde rastlanmıştır.

Yay, gŐ gynu grl olan güzey drlrin srinliyini hiss edir (AİL-III: 228).

Diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*Ay* Őeklinedir: *güney*, *kuzey* (Korkmaz, 2009: 35). Türkmen Türkçesinde ise ek yine +*Ay* Şeklinde bulunur: *guzay* “kuzey”, *güney* (Altınel, 2003: 10).

+*ey* Ekinin İŞlevleri

1. Yn ismi türetir: “güney” (ATS-I: 592), *güzey* “kuzey” (585).
Grk o adamın ddsin od vurasan v el vurasan ki, bilmsin ki bela gneydn gldi ya gzeydn (AİL-II: 312).

1. 1. 13. +*ıd*/+*id*

Eski Türkçede ek +*t* Őeklinedir: *süt* “süt”, *tađŐut* “manzume” (Gabain, 2007: 46).

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin işlek olmadığı görülüyor. tml nszle kullanılan +*Id* ekiyle türetilmiş 2 örnek tespit edilmiştir: *iyid* “pamuk tohumu” (ATS-I: 208), *yaŐıd* “yaşıt” (ATS-II: 1231).

Bu ek Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*It/ +Ut* şeklindedir: *eşit, karşıt* (Korkmaz, 2009: 66). Türkmen Türkçesinde de ötümsüz ünsüzlü şekliyle az sayıda sözcükte görülür: *yaşıt* (Altınel, 2003: 61).

+*id/+id* Ekinin İşlevleri

1. Eklendiği sözcüğe denklik anlamı katmıştır: (Ergin, 2013: 177): *yaşid* (ATS-II: 1231).

Bahdi, yaşıdları oynayıb gülür; üzündän, gözündän sevinc süzülür (AİL-IV: 552).

2. Bitki ismi türetmiştir: *çiyid* “pamuk tohumu” (ATS-I: 208).

Hanpär, istäyirdi ki, bütün işläri özü görsün, bütün çiyidi özü säpsin (AİL-I: 488).

1. 1. 14. +*ıg/+ig/+uğ/+ük*

Eski Türkçede ek +*k/ +k* şeklindedir: *çöbik* “çöp”, *yulak* “küçük çay, derecik” (Gabain, 2007: 45). Bu ek işlek olmayan eklerdendir (Ergin, 2013: 177). Çok az sözcükte örneğine rastlanmıştır.

Bu ek hem sıfat hem isim türeten eklerdendir (Budagova, 1980: 105).

ATS’de ekin örneklerine aşağıda verilen sözcüklerde rastlanmıştır.

ğabiğ “kabuk” (ATS-I: 437), *ğanığ* “kana susamış, kan döken” (451), *goçağ* “yiğit, cesur” (533), *ortağ* “beraber iş yapan, şerik” (ATS-II: 935), *topuğ* “topuk” (1143), *yumruğ* “yumruk” (1262), *yovuğ* “yakın, kısa” (1212), *yuvağ* “ciğerde dokuların oluşturduğu küçük kabarcıklar” (1264).

Yüngül yüngül atılıb çıhdı, dili topuğ çala çala danışdı (Rızayev, EH: 515).

Bu ek Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*k* şeklindedir: *bebek, kabuk*, (Ergin, 2013: 177). Gagavuz Türkçesinde ise ek (*X*)*k* şeklindedir: *kabuk, ortak* (Baskakov, 1991: 125). Türkmen Türkçesinde ise ek +*Ik/ +Uk* şeklinde bulunmaktadır: *gabık* “kabuk”, *topuk* “topuk” (Altınel, 2003: 35).

+*ıg/+ig/+uğ/+ük* Ekinin İşlevleri

1. Somut isim ya da nesne ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 89): *ğabiğ* “kabuk” (ATS-I: 437), *topuğ* “topuk” (ATS-II: 1143), *yumruğ* “yumruk” (1262).

Düşmäni yumruğla ağacla gövağ (Kafkasyalı, İTA: 30).

*Avtor əsərinin başlanğıcında yazır ki, gızın uzun saçları **topuğuna** dəyirdi (AİL-IV: 357).*

2. Nitelik, özəllik bildirir: *ğanığ* “kana susamış, kan döken” (ATS-I: 451).

*Fit verdim getdilär, yahınlaşıb nə gördüm, **ğanığ** minib canavarın belinə gərpib boynunu dalısından (AİL-III: 35).*

3. Terim anlamlı sözcük türetmişdir: *yuvag* “ciğerde dokuların oluşturduğu küçük kabarcıklar” (ATS-II: 1264).

1. 1. 15. +iltu/+ilti/+ultu/+ültü

Azərbaycan Türkçesinin işlek eklerindəndir. Kullanım alanı geniş olan bu ek genəlliklə isim kök və gövdələrinə gələrək ses taklidi sözcüklər türetir. Azərbaycan qramerlərində tam sözlüksəl ek (*sözdüzəldici*) olaraq dəğərləndirilir (Cəfərov, 1968: 92). Dudak və damak uyumuna uyğun olaraq dörd şəklidir, isimlərdən isim türeten ektir (Budagova, 1980: 77).

cingilti “çınlama sesi” (ATS-I: 182), *cüyültü* “civıldaşma, ötüşmə, bağırışma”(187), *ğurultu* “gürültü” (580), *hıriltı* “kırılan parçalardan çıkan ses” (ATS-II: 643), *hışiltı* “hışirtı” (644), *inilti* “inilti” (700), *mıriltı* (867) vs.

*O vaht, o gün saat üçə on beş dəğigə gəlanda gədin nazik, zərif, aylı gecədə kaman **iniltisinə** oşşayan əlini gəldirdi (Rızayev, EH: 54).*

*Bir saat əvvəl eşidilən zərəfatların, **hıriltuların** izi gəlmədi (AİL-II: 384).*

Bu ek diğər Oğuz qrubu Türk lehçələrindən Türkiyə Türkçesinde *+IltI/ +UltU* şəklində bulunur: *şıriltı* (Ergin, 2013: 177), Gagavuz Türkçesinde də bu şəklidedir: *gürültü*, (Özkan, 1996: 107). Türkmen Türkçesinde *+IldI/ +UldI* şəklindedir: *şaggıldı* “şakirtı”, *gıgıldı* “kuş sesi”, *gımıldı* “kımiltı” (Kara, 2005: 74).

+iltu/+ilti/+ultu/+ültü Ekinin İşlevleri

1. Bu ek ekləndiği sözcüklərdən ses taklidi sözcüklər türetir (Cəfərov, 1968: 92): *nəriltili* “bağırtı, haykırtma, çığlık, nara sesi” (ATS-II: 914), *pıçiltı* “fısıltı” (968), *şıriltı* (1087), *uğultu* (1164), *zingilti* “sopa, taş vs. ilə vurulan köpəğin çıkardığı inilti sesi” (1285).

*Sakitcə, **pıçiltıyla** bizimlə hısın hısın sevincini böləydi (Rızayev, EH: 10).*

1. 1. 16. +irtu/+irtü/+urtu/+ürtü

Azerbaycan Türkçesinde +IrtI/ +UrtU ekinin seyrek kullanıldığı görülmüştür.

bağirtü (ATS-I: 84), *çığırtü* (202), *çatırtı* (194), *fısırtı* “fısıltı” (424), *hänirtü* “uğultu” (ATS-II: 626).

Yatmış şähärin adamsız, sässiz hänirtisiz küçäläriyle soyuğ neon işıǵlı vitrinlärin yanından ötüb keçirdi (Rızayev, EH: 91).

Birdän Ğaraca ǵızın ǵulaǵına ayının bağirtısı ǵaldi (AİL-I: 202).

Bu ek, ses yansımali sözcük köklerinden türetme yapabilmesi için gövde oluşturan bir ek olarak varlığını sürdürür (Korkmaz, 2009: 66).

Ekin diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +IrtI/ +UrtU şeklindedir: *homurtu*, *patırtı*, (Korkmaz, 2009: 66), Gagavuz Türkçesinde aynı şekildedir; yansıma sözcüklerin birincil köklerine eklenerek sözcük türetir: *çıtırtı*, *kıpırtı* (Özkan, 1996: 107), Türkmen Türkçesinde ek +IrdI/ +UrdI şeklindedir: *cızırdı*, *gümbürdi* “gümbürtü” (Kara, 2005: 74).

+irtu/+irtü/+urtu/+ürtü Ekinin İşlevleri

1. Azerbaycan Türkçesinde bu ekin asıl görevi ses taklidi sözcükler türetmektir (Zeynalov, 1993: 246): *çatırtı* “gevrek bir şeyin düşerken, kırılırken çıkardığı ses” (ATS-I: 194), *horultu* (ATS-II: 654), *hönkürtü* “hıçkırık, hıçkırarak ağlayarak çıkarılan ses” (659), *muşğurtu* “dudakları büzerek köpekleri seslerken vs. çıkan ses” (883).

Aşağıda ocağlar çatırtı ilä tüstülänirdi (AİL-I: 452).

Lälä ilä dayänin hönkürtü ilä ağlamalarını görän Kiçikbäyim dä özünü sahlaya bilmädi (AİL-II: 400).

1. 1. 17. +käk

Eski Türkçede bu ek +ğak/ +gek; +kak/ +kek şeklindedir: *äşgäk*:“eşek”, *tozğak* “çiçek tozu” (Gabain, 2007: 45).

Eski Anadolu Türkçesinde +kek şeklindedir ve kalıplaşmış olarak *erkek* “erkek” sözcüğünde bulunur (Gülsevin, 2011: 117).

Azerbaycan Türkçesinde bu eke *erkäk* “erkek” sözcüğünde rastlanmıştır. Bu ek işlek olmayan eklerdendir (Ergin, 2013: 175).

Bu ek Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *+kek* şeklindedir: *erkek* “erkek” (Ergin, 2013: 175). Gagavuz Türkçesinde ek yine aynı şekilde *+kek* olarak görülmektedir: *erkek* (Baskakov, 1991: 91).

+käk Ekinin İşlevleri

1. *+käk* eki işlev olarak buradaki örneğinde sözcüğe sıfat görevini yüklemiştir. *İnsan olmağa çalışma: bir erkäk kimi hoşbäht yaşamağa çalış* (Rızayev, EH: 195).

1. 1. 18. +ıl

Moğolca ile ortaklaşan ve Eski Türkçe döneminden beri işlek olmayan bir ektir (Korkmaz, 2009: 88). Eski Türkçe döneminde ek *+ıl* şeklindedir: *kızıl* “kızıl”, *yaşıl* “yeşil” (Gabain, 2007: 47).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ek *+ıl* şeklindedir: *kızıl* “kızıl”, *yaşıl* “yeşil” (Gülsevin, 2011: 117).

Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan eklerindedir. ATS’de şu sözcüklerde tespit edilmiştir: *ğızıl* “altın” (ATS-I: 521), *yaşıl* “yeşil” (1231).

Onlar, ğızıl avizälärlä bözänmiş böyük salona girdilär (AİL-III: 156).

Bu ek Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *+ıl/ +Ul* şeklindedir: *güdül*, *çakıl* (Korkmaz, 2009: 47). Türkmen Türkçesinde ise ek *+ıl* şeklinde bulunmaktadır: *ğızıl* “kırmızı” (TkmS: 269), *yaşıl* “yeşil” (682).

+ıl Ekinin İşlevleri

1. Benzerlik gösteren, isimlerden isim ve sıfat türeten ölü bir ektir (Korkmaz, 2009: 49): *yaşıl* “yeşil” (545).

Mihäyi ğalstuku ğırış idi, yaşılı bağladı (Rızayev, ER: 8).

1. 1. 19. +lağ/+läk

Eski Türkçede ek *+lağ/ +läg* şeklindedir: *kışlağ* “kışla”, *yaylağ* “yayla” (Gabain, 2007: 54).

Eski Anadolu Türkçesinde ekin +*lak* şeklinde olduğu görülür: *kışlak* “kışla”, *otlak* “otlak” (Gülsevin, 2011: 117).

Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan eklerindedir (Budagova, 1980: 75). Azerbaycanlı gramerciler tarafından isimden isim yapan (*sözdüzaldici*) sözlüksel-gramatikal ek olarak değerlendirilir (Cəfərov, 1968: 95). ATS’de ekin aşağıda verilen sözcük örneklerine rastlanmıştır: *buzlağ* “çokça buz saklanan yer” (ATS-I: 160), *dişlak* “dişlenmiş, ısırılmış olan” (295), *ğışlağ* “kışla” (519), *ğumlağ* “kumsal, kumluk yer” (573), *işlak* “çalışkan, çalışmayı seven” (ATS-II: 723), *ovlağ* “av hayvanlarının bol bulunduğu saha” (937), *yasalağ* “yasak edilmiş saha” (1229), *yaylağ* “yayla”, (1235), *zımirtlağ* “çamur, bataklık saha; ıslak gübre dökülmüş alan” (1282).

Heyvanlar yaylağdan ğışlağa köçdü (AİL-III: 151).

Arabaçı armuda dişlak vura vura atları tärpätdi (AİL-I: 649).

+*lağ*/+*lak* ekinin isimden fiil türetme eki olan +*la*- ekiyle fiilden isim türeten Eski Türkçedeki -*g* ekinin kaynaşmasından oluşmuş birleşik bir ektir (Korkmaz, 2009: 49). Ekin aslında +*lag*/+*leg* biçiminde olduğu, fakat son sesi çoğu zaman kaybolarak -*la*/ -*le* biçimine dönüştüğü görüşü de vardır (Hatiboğlu, 1981: 94).

Ekin diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*lak* şeklinde olduğu görülür: *evlek*, *otlak*, (Korkmaz, 2009: 50). Türkmen Türkçesinde de +*lak* şeklindedir: *baldırlak* “iri baldırlı”, *dişlek* (Kara, 2005: 75).

+*lağ*/+*lak* Ekinin İşlevleri

1. Yer, arazi ismi türetir (Korkmaz, 2009: 50): *ğışlağ* “kışla” (ATS-I: 519), *ğumlağ* “kumsal, kumluk yer” (573), *yaylağ* “yayla” (ATS-II: 1235).

Ğara Melik onun yaylağına sahiplänib sarayında yaşayırdı (Kafkasyalı, İTA: 128).

2. Herhangi bir nesnenin çokluğunu veya bir yerde toplu olarak bulunduğu anlamlarını taşıyan isimler türetir (Zeynalov, 1993: 50): *buzlağ* “çokça buz saklanan yer”, (ATS-I: 160), *duzlağ* “tuz madeni” (327), *otlağ* “çok ot biten ve hayvanların otladığı yer, mera” (ATS-II: 936).

Biçänäk vä otlağlardan semäräli istifadä olunmalı, onlar gölgösdan, daş käsäkdän tämizlänmälidir (Zeynalov, 1993: 50).

3. İnsanlara ait çeşitli tiplerin özelliklerini anlatan sıfat görevinde kullanılan isimler türetir (Korkmaz, 2009, 50): *işlāk* “çalışkan, çalışmayı seven” (ATS-II: 723).

Bu yerlärin camaatı işlākdir (AİL-II: 601).

1. 1. 20. +*līg*/*lik*/*luğ*/*lūk*

İsim kök ve gövdelerine gelerek genellikle eşya, alet, yer, meslek, makam, topluluk isimleri türetir (Ergin, 2013: 155). Bu ek, Eski Türkçede +*lik*/*luk* şeklindedir: *suwluğ* “su kabı”, *yimişlik* “meyve bahçesi” (Gabain, 2007: 44).

Eski Anadolu Türkçesinde ek +*lik*/*luk* şeklinde bulunur: *yoksulluğ* “yoksulluk”, *peşîmanlık* “pişmanlık” (Gülsevin, 2011: 117).

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin eskiden beri kullanım alanı oldukça geniştir, hem sıfat hem de isim türeten eklerdendir (Budagova, 1980: 73, 105). Azerbaycan Türkçesi gramercileri bu eki isimlerden isim yapan (*sözdüzäldici*) tam sözlüksel bir ek olarak değerlendirir. (Cəfərov, 1968: 96).

bağbanlığ “bahçıvanın işi”(ATS-I: 83), *başlığ* “başlık” (103), *çeviklik* “harekette, davranışta hızlılık, çabukluk” (201), *çöllük* “kumlu, susuz düzlük, sahra” (212), *daşgınlığ* “etrafına taşan, yatağına sığmayan ırmağın hali” (237), *donluğ* “elbiselik”, göllük “gözü çok olan saha” (307), *ovçuluğ* “avcının işi, meşguliyeti” (ATS-II: 937).

Täläbä, bir gädär dä çöllükdü addımladı, ayağ sahladı, geri binalarına bağdı (Rızayev, EH: 562).

Ähmäd, yazıb atasından özü üçün bir başlığ vä bacısı üçün bir älcäk istämişdi (AİL-I: 243).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*lik*/*luk* şeklindedir: *analık*, *fidanlık*, *kulaklık*, *kasaplık* (Korkmaz, 2009: 56-57). Gagavuz Türkçesinde de ekin ilk sesi benzeşmeye uğradığından +*lik*/*luk* şeklinde görülür: *gözellik*, *kıtlık*, *vatandaşlık*, *zenginlik* (Özkan, 1996: 105). Türkmen Türkçesinde ise ek +*lik* olarak kullanılır: *ağaçlık*, *düzlük*, *gözlük*, *yaşlık* (Kara, 2005: 75).

+lûğ/+lik/+luğ/+lük Ekinin İşlevleri

1. Bu ek, “tahsis” işlevli ve “bir şey için” anlamı taşıyan isimler türetir (Korkmaz, 2009: 55): *başlûğ* (ATS-I: 103), *bayramlûğ* (107), *dolmalûğ* (304), *donlûğ* “elbiselik” (307).

Balalar, âziz balalar, mân sizä bayramlûğ nâ verim? (AİL-I: 251).

2. İsim kök ve gövdelerinden soyut anlamlı isimler türetir (Hatiboğlu, 1981: 103): *öncüllük* “önderlik” (946), *yaşlılûğ* (1213), *yohsullûğ* (1254) gibi.

Yohsullûğ atâşdän köynäkdir (Paşayev, SE: 150).

3. Sayı isimlerine gelerek boyut, ölçü, miktar vb. bildiren sözcükler türetir (Beşen Delice, 2007: 153): *bâşlik* (ATS-I: 122), *onğramlûğ* (ATS-II: 931), *onlûğ* (931), *üçlük* “üç manatlık kâğıt para” (1114), *üçmanatlûğ* (1174), *üçşahlûğ* “üç şahlık sikke” (1174).

Doktor getdi, amma üçlük dä ğaldı, zindandan belä garanlûğ olan rutubäli otağda ğaldı (Zeynalov, 1993: 49).

4. İsim kök ve gövdelerinden meslek veya uğraş isimleri türetir (Ercilasun, 2007: 185):

baytarlûğ (ATS-I: 107), *dämirçilik* (253), *dondurmaçılığ* (306), *hâkimlik* “doktorluk” (620), *ovçuluğ* “avcının işi, meşguliyeti” (ATS-II: 937), *üzümçülük* (1189).

Hâkimlik böyük vä şarâfli sänätidir (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 218).

5. İsimlerden yer, o iş için ayrılmış olan mekân ya da bir şeyin toplu olarak bulunduğu yer anlamlarını taşıyan isimler türetir (Çotuksöken, 2011: 107): *badamlûğ* “bademlik, badem bahçesi” (ATS-I: 81), *çamurlûğ* “çamuru çok olan yer, çamurluk” (191), *çämänlik* “yeşil ot bitmiş saha” (198), *ğışlûğ* (519), *iydälik* “ığde ağaçları dikilmiş yer” (729), *otlûğ* “çok ot bitmiş yer; çimenlik” (936) *yazlûğ* (ATS-II: 1237).

Birdän necä oldusa, ğazdikläri çämänlik bircä anın içindä ğan selinä boyandı (Hüseynli, HSD: 199).

Yohsa biz bostan üçün, yazlûğ äkin üçün ayırdığımız sahâyä su çatdıra bilmäyəcəyik! (AİL-IV: 566).

6. İsim kök ve gövdelerine gelerek akrabalık, yakınlık ilişkisi bildirir (Çotuksöken, 2011: 108): *babalûğ* “üvey dede” (ATS-I: 79), *bacılığ* “üvey kız kardeş” (80), *dayıoğluluğ* “dayının üvey oğlu” (242), *dädälik* “üvey baba” (244), *dostlûğ* “arkadaşlık, yakınlık” (309), *oğulluğ* “evlatlık” (ATS-II: 927).

Halğ bözän müäyyän münasibätlä dostlûğ edänläri tängid edir (Paşayev, SE: 238).

7. Eşya, araç, gereç isimleri türetir (Çotuksöken, 2011: 108): *ağızlıg* “huni” (ATS-I: 19), *ällik* “eldiven” (370), *döşlük* “işte, yemekte vs'de elbisenin kirlenmesine mani olmak için giyilen kolsuz önlük” (316), *gözlük* “gözlük” (564).

Män gözlük goyuram, gözlärim çoh zäifdir, amma yoldaşlarımın gözläri çoh salamatdı (AİL-II: 294).

8. Renk bildiren isimlere eklenerek o rengin bir alanda yaygın olduğunu bildiren sözcükler türetir (Korkmaz, 2009: 56): *bozumtullug* “bozumsu renkli şeyin hali” (ATS-I: 149), *çallıg* “toprak rengi, boz renk” (190), *göylük* “mavri renkte olma, mavilik” (554), *sarılıg* “sarı şeyin hâli, sarı renkte olma” (ATS-II: 1017).

Göylüyünü necä saħlar bu göylük; durnaları dönmöz oldu dağların (AİL-II: 274).

9. Eklendiği isim kök ya da gövdelerinden toplumsal, siyasal ve dinî durumlara aitlik ya da bağıllık bildiren sözcükler türetir (Zeynalov, 1993: 48): *halgçılıg* (ATS-I: 602), *mänşeviklik* “menşevizme mensubiyet” (ATS-II: 853), *solçuluğ* “sol görüşte olan, sol düşüncüyü benimseme” (1053), *yaħudilik* (1213), *yenilikçilik* “Yenilikten yana taraf olan, ilerice prensipler, idealler, usüller vs. ileri sürme ve icra etme” (1244).

Bu çağdan dil yenilikçiliyi mäğsädyönlü şakil aldı (Rızayev, EH: 246).

10. İnsan karakterine ait bazı alışkanlık ve huy isimleri türetir (Zeynalov, 1993: 48): *çuğulçuluğ* “laf dolaştırma, habercilik” (ATS-I: 215), *danabaşlıg* “inatçılık, terslik” (230), *ärincäklik* “tembellik, üşenen, çalışmaya yanaşmama durumu hali” (385), *tülkülük* “hilekârlık, kurnazlık” (ATS-II: 1158), *yalançılıg* “yalancının hâli, yalan söyleme” (1244).

Buradaki yalançılıg yuħarıda göstärilän kitablarda olandan daha artıgdır (AİL-IV: 513).

11. İsimlerden makam ve rütbe anlamı taşıyan isimler türetir (Banguoğlu, 2007: 194): *admirallıg* “amirallik” (ATS-I: 10), *ağalıg* “hakimiyet, hükümranlık, büyüklük” (13), *kattalıg* “muhtarlık” (ATS-II: 746), *onbaşılıg* (931), *yüzbaşılıg* (1268).

Här äli silah tutan alämä ağalıg etmək istäyirdi (AİL-I: 54).

12. Zaman ifade eden sözcüklere eklenerek o zaman diliminde geçen süre anlamında isimler türetir (Korkmaz, 2009: 57): *beşaylıg* (ATS-I: 121), *illik* “bir yıl süren, bir yıl devam etmiş” (691), *otuzgünlük* (ATS-II: 937), *säkkizillik* (1027), *üçhäftälük* (1173).

Sähärsiz mähbäs gecälärinin on dörd illik ğaranlıgında heç käsın marağlanmadıgı, heç käsın soruşmadıgı Kazım bu nigaran färziyyälärlä yaşamışdı (Rızayev, EH: 246).

13. Bu ek ağırlık, ölçü, hacim, uzunluk bildiren isimlere gelerek bunlardan yine ağırlık, uzunluk, ölçü bildiren yeni isimler meydana getirir (Korkmaz, 2009: 57): *addımlıg*

“bir adımlık mesafe” (ATS-I: 9), *kilogramlıg* (ATS-II: 767), *üçgramlıg* (1173), *üçtonluğ* (1174), *yüzlük* “yüz birimle ölçülen” (1268).

Häyät gäpısından girän kimi sola burulmağ vä beş addımlıgdaki dar pilläkänlärdän enmäk lazım gäldi (AİL-I: 47).

14. Eklendiği sözcüklere bir durum içinde bulunma veya belirtilen hâlde olma anlamı verir: *acığlılıg* “kızgınlık hali” (ATS-I: 4), *başğalıg* “değişiklik, başka olma hâli” (102), *bulanlıg* “şeffaf, temiz olmayan, bulanık şeyin hâli” (155), *çäkisizlik* “yer çekiminin olmadığı durum” (197), *doluluğ* “dolu şeyin hali” (304), *ölümcüllük* “ölüm vaziyetindeki insanın veya hayvanın hâli” (ATS-II: 945).

Son zamanlarda Hosrovun häyatı vä ähvaliruhiyyäsindä siz bir başğalıg hiss edirmisiniz? (AİL-I: 242).

Hovuzda säğfin yırtığından düşän işıg suyun bulanlıgını güc ilä aşkar edirdi (AİL-I: 357).

15. Nitelik, özellik bildiren sözcükler türetmiştir: *ahıllıg* “yaşlılık” (ATS-I: 24), *codluğ* “sertlik, kabalık” (184), *dilişirinlik* “sıcakkanlılık, sevimlilik” (285), *doyumluğ* “doymak için kâfi gelen” (310), *ğonbulluğ* “şişmanlık, semizlik” (538), *göyğözlük* “gözlerin mavi olması” (554), *yumuşağlıg* “yumuşak şeyin hâli ve niteliği” (ATS-II: 1262).

Garpız doyumluğ üçün deyil, särinlik üçündür (AİL-I: 678).

Suyun codluğunu vä ya yumşağlıgını täyin etmäk üçün ona sabun vururlar (AİL-I: 426).

16. Terim anlamlı bazı sözcükler türetmiştir: *ğafiyäpärdazlıg* “kafiye üzerinde çalışarak oluşturma, kafiye yapma” (ATS-I: 441), *onikilik* “her mısrası on iki heceden ibaret olan şiir ölçüsü, vezni” (931), *sonluğ* “sözcüğe takılan son ek, son takı” (1053).

Täb Sabirin idi, ğafiyäpärdazlıg Sabirin idi, istedadı-şeriyyä Sabirin idi, fäğat mövzu verän “Molla Näsräddin” vä Mirzä Cälil idi (AİL-III: 16).

17. Hayvan ve bitki ismi türetmiştir: *alagüllük* “alaca renkli uzun bir böcek” (ATS-I: 30), *üzärlük* “sedefatgillerden, çok dallı, beyaz çiçekli, acı tohumu tütsü olarak kullanılan bitki” (ATS-II: 1187).

Üzärlüksän, havasan; Häzar därdä davasan (AİL-IV: 449).

1. 1. 21. +man/+män

Az örneği olan bu ek isimlerden isim yapan (*sözdüzäldici*) sözlüksel-gramatikal bir ektir (Cəfərov, 1968: 96). İsimlerden sıfat türetir (Budagova, 1980: 105). Bu ek, eklendiği sözcüğe abartma anlamı katar, herhangi bir şeyle ilgili olan insan kavramını anlatır

(Korkmaz, 2009: 55). Az sayıda bulunan ekin örneğine ATS'de aşağıda verilen sözcüklerde rastlanmıştır:

gocaman “yaşlı, tecrübeli” (533), *Türkmän* “Türkmenistan'da yaşayan Türkler” (ATS-II: 1159), *yalman* “yele” (1215).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*mAn* şeklinde bulunmaktadır: *aşman*, *kölemen* (Ergin, 2013: 176), Gagavuz Türkçesinde de +*mAn* olarak kullanılır: *evciman*, *kocaman* (Ercilasun, 2007: 105). Türkmen Türkçesinde +*mAn* şeklindedir: *gaabakman* “göz kapağı büyük olan”, *señrikmen* “iri burunlu” (Kara, 2005: 76).

+*man*/+*män* Ekinin İşlevleri

1. Bu ek eklendiği sözcüğe abartma ve aşırılık anlamı katan ve nitelik ifade eden sözcükler türetir (Korkmaz, 2009, 58):, *gocaman* “yaşlı, tecrübeli”.

Ğocaman tut ağacında mänim öz budağım var (Rızayev, EH: 329).

2. İsimlere eklenerek bir kimsenin herhangi bir topluluğa, hükümete bağlılığı veya onun üyesi olan şahısları bildirir (Çotuksöken, 2011: 130): *Türkmän* (ATS-II: 1159).

Türkmän folklorunda gädim änänävi mərəsimlərin arasında böyük intizarla gözlänilän vä halka än çoğ nəşä verän toy mərəsim vä nəğmələridir (Paşayev, SE: 68).

3. Nesne, alet ismi türetmiştir: *yalman* “yele” (ATS-II: 1215).

Koşa atın yalmanından tutub ləngärlä galhdı (AİL-IV: 515).

1. 1. 22. +*manc*

Azerbaycan Türkçesinde bu eke bir sözcükte rastlanmıştır: *dilmanc* “tercüman” (ATS-I: 208). Bu ek, +*mAç* ekinden gelmektedir. Ek, işlev olarak bir işi yapan kimse anlamında sözcük türetmiştir (Çotuksöken, 2011: 121).

Çoğ adamlar mänimlä göhum olmağ istädilär, hətta gubernatın dilmancı Cäfär bəyin halası oğlu Daşdəmir bəy (AİL-I: 635).

1. 1. 23. +*sal*

İsimlerden sıfat türeten eklerdendir. Bu ek Azerbaycan Türkçesinde işlek değildir. Az sayıda örneği vardır. Azerbaycan Türkçesinde bu ekin örneğine *ğumsal* “kumsal” (ATS-I: 573) sözcüğünde rastlanmıştır (Budagova, 1980: 109).

Bu ek, Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +sAl şeklindedir: *hukuksal, bilimsel* (Korkmaz, 2009: 61). Gagavuz Türkçesinde ise ek +sal şeklinde bulunur: *kumsal* (Baskakov, 1991: 155).

+sal Ekinin İşlevleri

1. İşlev olarak bu ek, herhangi bir nesnenin ya da maddenin çok bulunduğunu bildiren yer ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 159).

Ġumsalları öpür läpä; ağ incilär säpä säpä (AİL-III: 211).

1. 1. 24. +sul

Eski Anadolu Türkçesinde ek +sul şeklindedir: *yoksul* “yoksul” sözcüğünde bulunmaktadır (Gülsevin, 2011: 119).

Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan eklerinden olduğu görülmüştür. İsimlerden sıfat türeten eklerdendir (Budagova, 1980: 109). Bu ek genel olarak benzerlik ve ilgi kavramlarını ifade eden sözcükler yapar (Ercilasun, 2007: 187). Ekin örneğine Azerbaycan Türkçesinde “*yoħsul* (yoksul)” (ATS-II: 1254) sözcüğünde rastlanmıştır. Bu ekin isimden fiil türeten +sI/+sU ekinin fiilden isim türeten -l ekiyle birleşmesi sonucu oluştuğu görüşü de mevcuttur (Korkmaz, 2009: 63).

Ekin diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde bu ek +sII/ +sUl şeklindedir: *damaksıl, yersil* (Korkmaz, 2009: 63). Gagavuz Türkçesinde ise ek +sul şeklindedir: *yoksul* (Özkan, 1996: 107).

+sul Ekinin İşlevleri

1. Bu ek işlev olarak isimlerden sıfat görevinde kullanılan sözcükler türetir (Budagova, 1980: 109).

Kasıb vâ yoħsulların havadarı olan bu müdrük yeri gäländä nöğsan, yalan, ğorħağlıg vâ nadanlığlarına görä cäzalandırmağdan da çäkinmir (Paşayev, SE: 271).

1. 1. 25. +şın

Bu ekin de Azerbaycan Türkçesinin az kullanılan, işlekliliği az olan eklerinden olduğu görülmüştür. Genellikle işlev olarak renk isimlerine eklenir ve renk isimlerinden benzerlik, yakınlık anlamı taşıyan yeni isimler türetir (Ercilasun, 2007: 186).

ağşın “yüzü, suratı beyaz; yüzü solgun” (ATS-I: 22), *ğaraşın* “esmer, buğday tenli” (460), *sarışın* “sarı saçlı ve beyaz tenli” (ATS-II: 1017).

O illärdä Zaur su pärisinä oħşayan sarışın saçlı Tanya adı bir gızla gäzirdi (Rızayev, EH: 176).

Ğaraşın, hoşsima gänc başını älläri içinä alıb düşündü (AİL-III: 54).

Bu ek diğör Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +şIn şeklindedir: *gökşin*, *karaşın*, (Korkmaz, 2009: 66).

+şın Ekinin İşlevleri

1. İşlev olarak ek renk isimlerine gelerek benzerlik ve yakınlık anlamı veren isimler türetir (Ergin, 2013: 176): *ğaraşın* “esmer, buğday tenli” (ATS-I: 460), *sarışın* “sarı saçlı ve beyaz tenli” (ATS-II: 1017).

Ağşın oğlan uşağı çäpiş kimi säkidän atılıb ğapıya täräf gäldi (AİL-I: 56).

1. 1. 26. +z/ +ız/ +iz/ +uz/ +üz

Eski Türkçede bu ek +z şeklindedir: *köz* “göz”, *müyüz* “boynuz” (Gabain, 2007: 46).

Eski Anadolu Türkçesinde +ez şeklinde olduğu görülür: *geñez* “kolay”, *göğez* “koyu mor” (Gülsevin, 2011: 115).

Azerbaycan Türkçesinde seyrek kullanılan eklerdendir. Bu ek, sayı isimlerine gelmektedir. Genellikle eşitlik kavramı ve topluluk sayı isimleri türetir, fakat eski bir ek olduğu için günümüzde işleliğini yitirmiş, varlığını eskisi gibi koruyamamıştır (Korkmaz, 2009: 66).

ATS’de bu ekin örneğine aşağıda verilen örneklerde rastlanmıştır.

bäniz “beniz” (ATS-I: 117), *boğaz* “boynun ön kısmı” (141), *diz* “bacak ile baldır kemiklerinin bağlanma yeri, bükülen yeri” (296), *äkiz* “ikiz” (353).

Bu ek diğör Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +Iz/ +Uz şeklindedir: *beşiz*, *topuz* (Korkmaz, 2009: 66), Gagavuz Türkçesinde +z şeklinde bulunmaktadır: *ikiz*,

topuz (Özkan, 1996: 107), Türkmen Türkçesinde de ekin yine +z şeklinde olduğu görülmektedir: *ağız, diz* “diz” (Kara, 2005: 77).

+z/ +ız/ +iz/ +uz/ +üz Ekinin İşlevleri

1. Asıl sayı isimlerine eklenerek eşitlik bildiren topluluk sayı isimleri türetir (Ergin, 2013: 177): *äkiz* “ikiz” (ATS-I: 353).

İnsan äkiz doğulduğda belä dünyaya täk gälir (Rızayev, EH: 42).

2. Bazı organ isimlerinin çift olduğunu gösterir (Korkmaz, 2009: 66): *diz* “bacak ile baldır kemiklerinin bağlanma yeri, bükülen yeri” (296).

Bir dizinin üstünä Karmeni alıb, biz dizinin üstünä Cildanı (Rızayev, ER: 13).

1. 1. 1. 2. Yabancı Kökenli Diğer İsimden İsim Yapım Ekleri

1. 1. 2. 1. +baz

Bu ek Azerbaycan Türkçesine Fars dilinden geçmiştir (Cəfərov, 1968: 89). +baz ekinin Azerbaycan diline özgü olan +çI/ +çU eki ile cümleye anlamsal olarak aynı değeri kattığı ifade edilmiş; eklendiği sözcükteki anlamı seven o işle uğraşan anlamında sözcükler türetir (Budagova, 1980: 77).

atbaz “atları çok seven kimse” (ATS-I: 62), *ğuşbaz* “kuşları çok seven kimse” (582), *oyunbaz* “hokkabaz” (ATS-II: 940), *sözbaz* “dedikoduculuk” (1058).

Mollağanadan gövulan gündän etibarän uşağ fikrini ğuşbazlığ vä bu kimi işlärä verärdi (AİL-III: 225).

+baz Ekinin İşlevleri

1. İşlev olarak bu ek alışkanlık, eğilim ya da herhangi bir şeye olan düşkünlüğü olanları ifade eder (Budagova, 1980: 77): *gülbaz* “gül ekmeyi ve gülü çok seven adam” (ATS-I: 587) *eşğbaz* “kadına düşkün, çapkın” (394), *sözbaz* “dedikoducu, laf dolaştıran” (ATS-II: 1058).

Damda isä gözäl may gecäsindän ulduzla dolu sämadan eşğbazlığ edän pişiklärädän başğa heç nä vä heç kim yoğ idi (Rızayev, EH: 404).

2. Bir iş, uğraş ya da mesleği kendine meslek edinmiş şahısları bildirir: *atışbaz* “donanma fişekleri vs. hazırlayan usta” (ATS-I: 63), *kändirbaz* “canbaz, ip üzerinde çeşitli gösteriler yapan kimse” (ATS-II: 759), *oyunbaz* “komik hareketler yapıp başkalarını güldüren, eğlendiren kimse; hokkabaz” (940).

Balaca uşağlar tüzä paltar geyärdilär vä mäşhur olan oyunlardan “koskosa” oynardılar, cahıllar isä atüşbazlığ edärdilär (AİL-I: 159).

3. Huy, karakter özelliği bildirmiştir: *ailäbaz* “öncelikle kendi aile ve akrabalarının menfaatini düşünen adam” (ATS-I: 27), *işgilbaz* “hilekâr, fırıldakçı, sahtekâr” (ATS-II: 721), *käläkbaz* “hileci, fırıldakçı, oyunbaz” (754).

İndi ki käläkbaz kor kimi bizim obaya gälir, sän dä hiyläyä hiylä mügabilä et, oğlum! (AİL-II: 671).

1. 1. 2. 2. +ca/+cä/+ça/+çä

Azerbaycan Türkçesinde hazırlanan gramerlerde hem sıfat hem de isim türeten ek olarak değerlendirilmektedir (Budagova, 1980: 105) Aynı zamanda bu ek küçültme ve isimlerden zarf türeten ek olarak ele alınmıştır (Zeynalov, 1993: 202). Cəfərov bu eki isimden isim yapan (*sözdüzäldici*) tam sözlüksel ekler arasında saymaktadır (97).

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin eklendiği sözcüğe ötümlü ya da ötümsüz olarak gelmesi belli bir kurala bağlı değildir.

acılıca “bazı çeşitlerinden ilaç yapılan bir bitki türü” (ATS-I: 4), *Almanca* (37), *Azerice* (77), *bağça* “evin bahçesi” (82), *Başğırtca* (102), *Çuvaşca* (215), *düymäçä* “küçük düğme” (336), *Farsca* (416), *gillicä* “birleşiminde kil olan (toprak), killi toprak” (526), *fındığça* “bir ve iki elin parmaklarını kullanarak şaklatma” (423), *İtalyanca* (ATS-II: 726), *Özbekce* (951), *Türkçä* “Türk diline” (1159).

Kiçik bacım Rähiläni uşag bağçasına düzäldäcäk (Rızayev, ER: 467).

Bu çağdan Azärbaycan Türkçäsünün näfäsi heyli genişländi, onun elmi humanitar tutarı gücländi (Rızayev, EH: 12).

+ca/+cä/+ça/+çä Ekinin İşlevleri

1. Gramer çalışmalarında genelinde eşitlik hâli eki olarak değerlendirilen bu ek için Ergin, çekim eki olmasına rağmen sonraları kalıplaşarak veya fonksiyon değiştirerek eskiden beri yapım eki olarak kullanıldığını belirtmiştir. Ergin, yapım eki işlevinde kullanıldığında +CA ekinin kavim isimlerinden dil lehçe ve şive isimleri türettiğini söyler. (Ergin, 2007: 167). Aynı işlev Azerbaycan Türkçesi için de geçerlidir: *Rusca*, *Äräbcä*, *Türkmänçä* gibi.

Bir çoğ tädğigatçılar maninin Ārūbcü “mana” sözünün cämi “mäani”dän alındığını söylämişlär (Paşayev, SE: 146).

2. Eklendiği isim kök ve gövdesinden nesne ya da durum adı türetir: *ağca* “esk. para” (ATS-I: 14), *düyünçä* “başörtüsü” (337), *findığca* “bir ve iki elin parmaklarını kullanarak şaklatma” (423), *yarmaça* “yarılmış, ikiye ayrılmış odun parçaları” (ATS-II: 1228).

Pullara äl vurmamağ, härclämämäk üçün düyünçäyü bağlayıb yük yerindä gizlätdi (AİL-I: 733).

3. Eklendiği isimden bitki ismi türetir: *acılıca* “ilaç yapılan bir bitki türü” (ATS-I: 4), *ğaraca* “tahıl taneleri arasında olan küçük ve yuvarlak zararlı bitki tanesi” (457).

Bu tahılın ğaracası çoğdur (AİL-III: 47).

4. Eklendiği isimden hastalık ismi türetir: *ğaraca* “tahıl hastalığı” (ATS-I: 457), *ğızılca* “kızıl hastalığı” (522).

Häkim, ğapıdaki adamın ağır bir ğızılca hästäliyinä tutulduğunu söylädi.

5. Renk isimlerine gelerek sıfat derecesi yapar. Bu görevde kullanıldığında yapım eki değil, genişletme eki işleviyle kullanılmıştır: *ğaraca* “siyaha çalan koyu renk”(ATS-I: 457), *ğızılca* “kırmızımsı renkte” (522) vb. Bu tip sıfatlar, isimlerle birleşerek sıfat tamlaması kalıbında birleşik isimler türetir: *ağcağanad* “sivrisinek”, *ağcağayın* “akça kayın”(14), *ağcağovağ* “beyaz kavak” (14).

İsti adamı tağätdän salır, ağcağanadlar yaşamağa vä işlämäyä imkân vermirdi (AİL-I: 57).

6. Eklendiği isme eşitlik, benzerlik, görelilik anlamı katar. Bu işlevle kullanıldığında yeni bir kavram alanına işaret etmeyip sadece sözcük türünü değiştirdiği için dönüştürme eki işlevindedir: *māncä* (ATS-II: 852), *sāncä* (1031), *onca* “o kadar, on kadar” (931).

Mencä senin atanın bir aylığ geliri belä, bizlärdän birini almağa çatmaz (Kafkasyalı, İTA: 35).

Onca ğäpik pulum ğalıb (AİL-III: 523).

7. Küçültme anlamı katar. Küçültme görevinde kullanıldığında ortaya çıkan sözcük yeni bir kavram alanını işaret etmediğinden bu ek, yapım eki değil, genişletme eki olarak kabul edilir: *düymäçä* “küçük düğme” (ATS-I: 336), *meydança* “küçük meydan” (ATS-II: 864).

Meydançaya bir cüt göyurlar (Kafkasyalı, İTA: 48).

Yazda ağacların **düymüçüləri** irilänmäyü başlayır (AİL-I: 731).

1. 1. 2. 3. +dar/+üdar

Azərbaycan Türkçesinə bu ek de Fars dilindən girmişdir (Cəfərov, 1968: 90).

ämäkdar “büyük hizmetleri, emeği olan” (ATS-I: 373), *güldar* “köle sahibi” (531), *havadar* “tarafdar” (ATS-I: 612), *maldar* “malı çok olan, mal sahibi” (ATS-II: 832), *sazandar* “çalgıcı” (1021).

Kasıb və yoqsulların havadarı olan bu müdrük yeri gäländä nöğsan, yalan, görhəğlig və nadanlıqlarına görə onları cəzalandırmağdan da çäkinmir (Paşayev, SE: 271).

+dar/+üdar Ekinin İşlevleri

1. İsim kök ve gövdelerine gelerek herhangi bir işte görevli ya da o işte uzman olan şahısları anlatır (Cəfərov, 1968: 90): *dağıldar* “kasadar” (ATS-I: 222), *maldar* “hayvan besleyen köylü veya hayvancılıkla uğraşan kimse” (ATS-II: 832), *sazandar* “çalgıcı” (1021).

Bahar fäsli maldar kändlilər buraya köçüb alaçığlar gurarlar və orada mallarını otladarlar (AİL-III: 285).

2. Nitelik, özellik ve durum bildiren sözcükler türetir: *ahengdar* “sesleri veya renkleri arasında uygunluk, uyum olan” (ATS-I: 24), *ämäkdar* “büyük hizmetleri olan, emeği olan” (373), *mülkädar* “büyük toprak sahibi, ağa” (ATS-II: 891).

Çiyini və bir para başğa kändlärin mülkädarı Mämmädıyar oğlu Mämmädhan IX äsrin ortalarında Rus äsgärläriylä toğğuşmadan sonra zindana atılır (Rızayev, EH: 5).

Äncir ağacı altında inläyän sazın ahängdar säsi ätrafı bürümüşdü (AİL-I: 75).

1. 1. 2. 4. +hana

Bu ek de Farsça kökenli eklerdendir. Azərbaycan Türkçesinə de Fars dilindən geçmiştir (Cəfərov, 1968: 97).

çayhana “çayhane” (ATS-I: 195), *bärbärhana* “berber dükkanı” (118), *kitabhana* “kütüphane” (ATS-II: 774), *toyhana* “düğün meclisi için yapılan yer” (1148), *yatağhana* “yatakhane” (1232).

Gadın bärbärhanası yaman tünlük idi (Rızayev, EH: 222).

Yorulmuşdum, döndüm çayhanaya ki, bir iki fincan gähvə içim (AİL-I: 454).

+hana Ekinin İşlevleri

1. İşlev olarak bu ek isimlere gelerek yer isimleri türetir (Budagova, 1980: 77): *arıhana* “arı petekleri, kovanların yerleştirildiği yer” (ATS-I: 52), *ipākšana* “ipek imâl edilen yer” (ATS-II: 706), *kababšana* “kebab lokantası” (735), *yemākšana* “yemekhane, lokanta” (1242).

Odur ki, bayram vahtı yemākšana və kababşanalarda adam əlindən tərpənmək olmur (Paşayev, SE: 332).

1. 1. 2. 5. +hor

Azərbaycan dilinə Fars dilindən keçən ek genellikle bir şeye olan düşkünlüğü veya alışkanlığı olan şahısları anlatmak için kullanılır (Cəfərov, 1968: 31).

çayhor “çok çay içen, çaya düşkün” (ATS-I: 195), *ğarınhor* “yemek yemeyi çok seven” (463), *rüşvəthor* “rüşvet alan, rüşvet almayı seven” (ATS-II: 1003).

Çayhor Məcid'in gözləri gıpğırmızı idi.

Yeni ildə heç kəsə; üz verməsin kədər, gəm; rüşvəthordan savayı (AİL-III: 670).

1. 1. 2. 6. +ist

Azərbaycan Türkçesine bu ek Rus dilindən geçmiştir (Cəfərov, 1968: 31).

alpinist “dağcı, dağcılıkla uğraşan” (ATS-I: 38) *idealist* “idealizm öğretisine bağlı filozof” (ATS-II: 675), *materialist* “maddeci” (838).

Mən həmişə əsl sovet adamı, yüksek ülvü bir humanist, bütün çətinliklərdən mərə mərədanə və açığ alınla çıxan bir adamı təsəvvür etmək istəyəndə məhz sizi düşünürəm (Rızayev, EH: 53).

+ist Ekinin İşlevleri

1. Bu ek çeşitli toplumsal veya siyasal olgulara bağlılık, mensupluk bildiren sözcükler türetir (Cəfərov, 1968: 31): *kommunist* (ATS-II: 779), *realist* (989), *sosialist* (1054).

Rızayev'in realist üslubunun bir hətti gədib simvolikaya və fantasmağoriyaya dirənir (Rızayev, EH: 32).

2. Bazı yabancı kökenli meslek ve uzmanlık alanı isimleri türetmiştir: *ärəbist* “Arap dili ve edebiyatı uzmanı” (ATS-I: 383), *jurnalist* “gazeteci”(ATS-II: 734), *romanist* “roman filolojisi uzmanı” (999), *rusist* “Rus filolojisi uzmanı” (1001).

Azərbaycan milli operasının banisi Üzeyir Hacıbəyov eyni zamanda məşhur bir jurnalist olmuşdur (AİL-II: 624).

1. 1. 2. 7. +iyyat/+iyyät (<+î+(y)+at)

Bu ek Azərbaycan Türkçesine Arap dilinden geçmiştir. Azərbaycan Türkçesinde bu ekin işleklığı azdır (Cəfərov, 1968: 32). *+iyyat/ +iyyät* ekinin Arapça'da çokluk eki olan *+ât* ekinin birleşimiyle ortaya çıktığını görülmüştür.

ədäbiyyat “edebiyat” (ATS-I: 343), *ämäliyyat* “cerrahi işlem, operasyon” (374).

bəşəriyyät “bütün insanlar, insanlık” (ATS-I: 122), *nəşriyyat* “yayın” (ATS-II: 915).

Tofiğ müəllim ədəbiyyatla yaşayan adamdır (Paşayev, SE: 90).

+iyyat/+iyyät (<+î+(y)+at) Ekinin İşlevleri

1. İşlev olarak bu ek isim kök ve gövdelerine eklenerek “bir arada olma, toplu halde bulunma” anlamlarını verir (Cəfərov, 1968: 32): *ədäbiyyat* “edebiyat” (ATS-I: 343), *bəşəriyyat* “bütün insanlar, insanlık” (122), *külliyat* (ATS-II: 802).

Ədəbiyyat dedikdə, yalnız bədii əsərlər deyil, həmçinin geniş mənada bütün yazılı əsərlər nəzərdə tutulur (AİL-II: 61).

2. Genel kavram ismi türetir: *ämäliyyat* “belirli bir maksat taşıyan ve birbiriyle bağlı işler” (ATS-I: 374), *nəşriyyat* “kitap, gazete, dergi vs.neşreden yayımlayan kuruluş, idare” (ATS-II: 915).

Özü deməyinə gırh ildir nəşriyyatda işləyir (Rızayev, EH: 11).

3. Durum ve özellik bildiren sözcük türetir: *bärbäriyyät* “barbarlık, vahşilik” (ATS-I: 118), *ähliyyät* “liyakat, iktidar, herhangi bir konuda yeterli olma” (349), *ğanuniyyät* “kanunilik, kanunlara uygunluk, yasallık” (453).

Bir älac eylä ki, bu bärbäriyyät zämanäsiniñ älifbasında erab hüruf ilä müttäsil yazılsın (AİL-I: 281).

1. 1. 2. 8. +izm

Bu ek Azerbaycan Türkçesine Rus dili vasıtasıyla geçmiştir. Azerbaycan Türkçesinde seyrek kullanılır (Cəfərov, 1968: 31).

Amerikanizm “Amerikan milliyetçiliği” (ATS-I: 40), *idealizm* “idealizm” (ATS-II: 675), *leninizm* “Leninizm” (818), *materializm* “materyalizm” (838).

Buradakı realizm mistika və sürrealizmə varmasında da, sosial problemləri insanın içərisinə ötürməsində, onları şüuraltında oynatmasında hırdalıqları gurdalamasında da daha inaldı idi (Rızayev, EH: 14).

+izm Ekinin İşlevleri

1. İşlev olarak bu ek çeşitli toplumsal, dinî, siyasi kurum; ideoloji, düşünce sistemi, akım gibi kavramları anlatan yeni sözcükler türetir (Cəfərov, 1968: 31): *kommunizm* (ATS-II: 779), *leninizm* “leninizm” (818), *materializm* “materyalizm” (838), *realizm* (989), *sosializm* (1054).

Män hämişä ämin olmuşam və indi dä äminäm ki, başäriyyät heç bir vaht kommunizm ideyasından yüksäk bir fikrə çata bilmämiş, bilmäyəcəkdir (Rızayev, EH: 164).

İdealizm şüuru täbiätdän täcrid edilmiş şäkildä nüzärdän keçirir (AİL-II: 503).

2. Meslek alanı ismi türetmiştir: *alpinizm* “dağ turizmi, dağcılık” (ATS-I: 38). *Alpinizmdä* hüsusi lävazimatdan istifadə olunur (AİL-I: 107).

1. 1. 2. 9. +keş

Azerbaycan Türkçesine Fars dilinden geçen eklerdendir. İsimlerden isim yapan (*sözdüzäldici*), sözlüksel-gramatikal bir ektir (Cəfərov, 1968: 31):

alakeş “ekin içindeki yabancı otları kesmeye yarayan alet” (ATS-I: 31), *dämkeş* “demlik” (253), *gayğıkeş* “birisi için ilgi duyan, kaygı gösteren” (472), *giymäkeş* “eti ince

ince etmek için kullanılan kesici alet, büyük bıçak” (477), *malakeş* “sıvacı” (ATS-II: 831), *särinkeş* “odada, binada vs. havayı serinletmek için kullanılan cihaz, vantilatör” (1034), *täräfkeş* “tarafdar” (1128), *zähmätkeş* “emekçi” (1275).

Särinkeş bayırdan havanı çäkib süzgäcdän keçiräräk soyudur, sonra isä ventilyatör havanı otağa verir (AİL-IV: 91).

+keş Ekinin İşlevleri

1. Nesne, eşya ismi türetir: *dämkeş* “demlik” (253), *giymäkeş* “eti ince ince etmek için kullanılan kesici alet, büyük bıçak”, *särinkeş* “odada, binada vs. havayı serinletmek için kullanılan cihaz, vantilatör” (1034).

Kändli gädin äлиндä alakeş, küräk, toha gälirdi (AİL-I: 91).

2. Bir iş ya da uğraş bildiren sözcüklerin ismini türetir (Budagova, 1980, 74): *malakeş* “sıvacı” (ATS-II: 831), *zähmätkeş* “emekçi” (1275).

Bakıda ümumiyyätlä peşakarlar; bänna, harrat, dämirci, malakeş vâ sair çoğ olardı (AİL-III: 284).

1. 1. 2. 10. +päräst

Azerbaycan Türkçesine yine Fars dilinden geçmiştir. Bu ekin işleklığı azdır (Cəfərov, 1968: 31).

almanpäräst “Almanlara ve onların kültürüne düşkün kimse” (ATS-I: 37), *atäşpäräst* “ateşe tapan, ateşe ibadet eden” (63), *şöhrätpäräst* “şana, şöhrete düşkün kimse” (ATS-II: 1094).

Män adlarının mäşhurlaşmasına can atan şöhrätpärästlördän deyiläm (Rızayev, EH: 502).

+päräst Ekinin İşlevleri

1. İşlev olarak ek bir şeye olan alışkanlığı, eğilimi ya da düşkünlüğü olma anlamlarını veren sözcükler türetir. (Cəfərov, 1968: 31): *almanpäräst* “Almanlara ve onların kültürüne düşkün kimse” (ATS-I: 37), *atäşpäräst* “ilkel cemiyetlerde ateşe tapan kişi” (63), *pulpäräst* “paraya düşkün, parayı çok seven” (ATS-II: 982), *şöhrätpäräst* “şana, şöhrete düşkün kimse” (1094).

Män bir təkəbbürlü, **şöhrütpäräst**, özündän razı incäsənät hədimi tanıyırdım (Rızayev, EH: 321).

Atəşpärəstlərin öz kitablarından alınan tarixi həbərlər oğucular üçün həm yeni və həm də maraqlı ola bilər (AİL-I: 160).

1. 1. 2. 11. +stan/+ıstan/+istan/+ustan/+üstan

Bu ekin de Azərbaycan Türkçesine Fars dilindən keçən eklerden olduğu bilinmektedir. Azərbaycan Türkçesinde işleklik sahəsi çox geniş değıldir (Cəfərov, 1968: 32).

Afganistan “Afganistan”, *Bolğaristan* “Bulgaristan”, *Ermənistan* “Ermenistan”, *Türkmənistan* “Türkmenistan” vb.

Uyğur çöllərindən **Ğazahıstan** və Orta Asiyaya gədar uzanan Türk əraziləri arasında köprü rolunu Azərbaycan oynamalıdır (Rızayev, EH: 36).

+stan/+ıstan/+istan/+ustan/+üstan Ekinin İşlevleri

1. Eklendiği isim kök ve gövdelerinden yer, ülke ismi türetir (Cəfərov, 1968: 30): *Afganistan*, *Türkmənistan*, *Dağıstan*.

Azərbaycanın Çeçenistanla sərhədi yohdur (Rızayev, SE: 16).

1. 1. 2. 12. +şüinas

Farsçadan keçən bu ek genellikle herhangi bir işte uzman olan, o işin ehli olan şahısları anlatmak için kullanılır (Cəfərov, 1968: 31).

assurişüinas “Asur tarihi ve kültürünü inceleyen uzman” (ATS-I: 58), *Ərəbşüinas* “Arap dili ve edebiyatı uzmanı” (384), *ğanunşüinas* “kanunları iyi bilen, kanun yapan, hukukçu” (453), *Hindşüinas* “Hindistan ve Hintlilerin tarihi ve kültürünü araştıran uzman” (ATS-II, 648), *ölkəşüinas* “herhangi bir ülke üzerinde çalışan ve onunla ilgili bilgi sahibi kimse” (944), *torpağşüinas* “toprak uzmanı” (1147).

Yetmişinci illərdə iki ay su təsərrüfatı, **torpağşünaslıq**, balıqçılıq və elektriklişmə üzrə Sovet dövlət nümayəndə heyətinin tərkibində işləyəndən sonra bu yüksək gəbulda iştirak etmək mənə də gismət oldu (Paşayev, SE: 422).

+şünas Ekinin İşlevleri

1. Bu ek genellikle herhangi bir işte ya da meslekte uzmanlığı, bilgisi, araştırması olan şahısları anlatmak için kullanılan sözcükler türetmektir (Budagova, 1980: 77): *Ärəbşünas* “Arap dili ve edebiyatı sahası uzmanı” (ATS-I: 384), *folklorşünas* “folklorla uğraşan uzman” (429), *Hindşünas* “Hindistan ve Hintlilerin tarihi ve kültürünü araştıran uzman” (ATS-II: 648).

Azərbaycanın mühtəlif guşälərində istənilən gädär folklorşünaslarımızın hoyratvari bayatılar və ya kəsik bayatılar adlandırdıqları hoyratlar vardır (Paşayev, SE: 83).

1. 2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

1. 2. 1. -ac/-üc/-c

Eski Türkçede bu ek *-gaç/ -güç; -kaç/ -käç* şeklindedir: *açkaç* “anahtar”, *kıskaç* “kıskaç, kerpeten” (Gabain, 2007: 52).

Eski Anadolu Türkçesinde ek *-aç* şeklinde bulunmaktadır: *kıskaç* “mengene” (Gülsevin, 2011: 134).

Azerbaycan Türkçesinde işleklik sahası dar olan eklerdendir (Ercilasun, 2007: 187). Fiilden isim yapan (*sözdüzâldici*) tam sözlüksel bir ektir (Cəfərov, 1980: 88).

döyüc “bir şeyi dövmede kullanılan ağaçtan yapılma çekiç” (ATS-I: 318), *sıhac* “Bir şeyi sıkmaya yarayan alet, cihaz” (ATS-II: 1040), *tıhac* “tıkaç” (1136), *tohac* “tokaç, silindir” (1141).

Rejissor papirosunu “Kazbäk” gutusuna döyüclädi, üfürüb damağına goydu, yandırmadı (Rızayev, EH: 384).

Tıhac sıçrayıb gäpiya däydi, konyak yerä çiländi (AİL-IV: 337).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-Aç/ -ç* şeklindedir: *gömeç, yamaç* (Korkmaz, 2009: 69), Gagavuz Türkçesinde *-ç* şeklindedir ve aşırılık ifade eden isimler türetir: *kazanç, kıskanç* (Özkan, 1996: 111), Türkmen Türkçesinde ise *-Aç* şeklindedir: *göreç, tutaç* (Kara, 2005: 81).

-ac/-üc/-c Ekinin İşlevleri

1. Bu ek genellikle alet, eşya ismi türetir (Banguoğlu, 2007: 229): *döyüc* “bir şeyi dövmede kullanılan ağaçtan yapılma çekiç” (ATS-I: 318), *sıhac* “Bir şeyi sıkmak, sıkarak sakmamaya yarayan alet, cihaz” (ATS-II: 1040), *tıhac* “tıkaç” (1136), *tohac* “tokaç, silindir” (1141).

Döyüc görmemiş kälâğayı parlamaz (AİL-I: 693).

2. Soyut anlamlı isimler türetir (Zeynalov, 1993: 57): *gazanc* “kazanç” (ATS-I: 475), *ıyranc* “nefret hissi doğuran, çok çirkin, iğrenme hisse veren” (ATS-II: 730).

Bu gädär müftä ğazancın olanda, sähavätli olmağa nä var ki (Rızayev, EH: 223).

1. 2. 2. -acağ/-ücük

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek sıfat-fiil eki olarak yer alır: -AcAK: *içecek* (Gülsevin, 2011: 123).

Azerbaycan Türkçesinin gramer kitaplarında sıfat-fiil grubu içerisinde yer alan bu ek, yapım eki olarak fiil kök ve gövdelerinden kalıcı isimler türetmektedir (Ercilasun, 2007: 187, Zeynalov, 1993: 56). Fiillerden isim türeten sözlüksel-gramatikal bir ektir (Cəfərov, 1968: 89).

dayanacaq “tren, otobüs vs. durağı” (ATS-I: 241), *döşənəcək* “yere yayılan serilen şey” (315), *gələcək* “istikbal” (484), *oturacaq* “oturulacak şey” (ATS-II: 936), *yanacaq* “yanacak” (1217).

Bakı dənizə dirənir, gətar son dayanacaqğa dirənən kimi (Rızayev, EH: 369).

Divara söykanmış oturacaqlarda oturduğ (AİL-III: 533).

Ekin diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -AcAk şeklinde olduğu görülür: *gelecek*, *tutacak* (Korkmaz, 2009: 69), Gagavuz Türkçesinde -AcAk şeklindedir: *yakacak* (Ercilasun, 2007: 106), Türkmen Türkçesinde ise -cAk olarak kullanılır: “*gelcek*” (Kara, 2005: 81).

-acağ/-ücük Ekinin İşlevleri

1. Bu ek eşya, araç, gereç ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 42): *oturacaq* “üzerinde oturulan şey (ATS-II: 936), *tutacaq* “bir şeyin tutulan tarafı, kulp” (1156), *yanacaq* “yandığı zaman sıcaklık, alev çıkaran şey” (1217).

Pəri nənənin gülçaları titrədi, o gapını tutacağından çəkdi (AİL-IV: 379).

Yanacağı bol olanlar buharılarını galamış, tändirlərini yandırmış, evlərini isidib ailələrinin başını bir yerə yağmışdılar (AİL-IV: 521).

2. Soyut ya da somut isim türetir (Zeynalov, 1993: 55): *gələcək* “istikbal” (ATS-I: 484), *ğanacaq* “anlayış, düşünce” (449).

Onsuz da sən gələcəkdə yaxşı işlər görəcəksən (Rızayev, EH: 23).

3. Bazı yer isimlerini türetmiştir: *daldalanacağ* “saklanmaya yarayan yer, sığınacak yer” (ATS-I: 225), *dayanacağ* “tren, otobüs vs. durağı, geçici olarak kalpak için yapılan yer” (241), *dönəcəğ* “dönemeç, dönülen yer” (311), *duracağ* “durulacak, dinlenilecek yer” (ATS-I: 323), *girəcəğ* “kapının eşiği, giriş, girme” (528), *yuyunacağ* “el, yüz yıkanacak yer” (ATS-II: 1265).

Ov heyvanları bol olan sahälärdä äñ gädim insanlar özlärinä dayanacağlar düzäldirdilär (AİL-I: 553).

Yol üzäriñdä bulunan duracağların birindä bir gädär dincälmäk lazım gäldi (AİL-I: 703).

1. 2. 3. -ağ/-äk/-ğ/-k

Eski Türkçede bu ek *-k/ -k/ -uğ/ -ük* şeklindedir: *ıduğ* “mukaddes”, *süzük* “temiz, arı” (Gabain, 2007: 54).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek *-Ak* şeklinde olduğu görülmektedir: *dudağ* “dudak”, *dilek* “dilek” (Gülsevin, 2011: 135).

Fiillerden isimler meydana getiren hem tam sözlüksel hem de sözlüksel-gramatikal ektir (Cəfərov, 1968: 87). Azerbaycan Türkçesinde bu ek çok yaygın olmayan fiilden isim türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 79). Bu ek genel olarak soyut ve somut anlamlı isimler türetir (Zeynalov, 1993: 53).

çökäk “çöküntü, çukur” (ATS-I: 212), *darağ* “tarak” (232), *döşäk* “yatak” (315), *ğorğag* “korkak” (540), *tanığ* “şahit” (ATS-II: 1104).

Elçiliyä gäländä gonağlara yalnız çay vä çäröz verirlär (Paşayev, SE: 148).

Onların da var biz kimi üräyi; bir arzusı, bir eşgi, bir diläyi (AİL-I: 631).

Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, aleti; o hareketle yapılan şeyi; fiilin etkisinde kalan çeşitli nesnelere karşılar (Ergin, 2013: 188).

Ekin diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-Ak* şeklinde: *saçak*, *elek* gibi örneklerde (Ergin, 2013: 176), Gagavuz Türkçesinde *-Ak* olarak *dernek*, *konak* gibi örneklerde (Özkan, 1996: 111), Türkmen Türkçesinde *-Ak* şeklinde *gorkak*, *ürkek* gibi örneklerde (Kara, 2005: 81) işlek olarak kullanıldığı görülmektedir.

-ağ/-äk/-ğ/-k Ekinin İşlevleri

1. Eklendiği bazı fiil kök ve gövdelerinden eşya, araç gereç ismi türetir (Ercilasun, 2007: 187): *bıçağ* “bıçak” (ATS-I: 125), *darag* “tarak” (232), *daşığ* “taşınacak olan yük” (237), *dolağ* “bacağa sarmak için yünden vs.'den dokunan sargı veya kumaş parçası” (301).

Häkim bircä saat yumşağ dämir yatağda dincälmäk istäyir (Rızayev, EH: 169).

2. Bazı fiil kök ve gövdelerinden somut ve soyut anlamlı sözcükler türetir (Zeynalov, 1993: 52): *acığ* “hiddet, sinir, gazap” (ATS-I: 3), *çatlağ* “bir şeyin çatladığı yer, yarık” (194), *ğonağ* “misafir, konuk” (537), *istäk* “arzu, dilek” (ATS-II: 713), *süräk* “bir şeyin sürdürdüğünü, devam ettiği müddet” (1068).

Günlärin birindä Färidä ärinin evindän ata anasıgilä gonağ gäldi (AİL-III: 177).

Sanki cavanlaşdı yüz il bädänim; gözümdä galmadı istäyim mänim (AİL-II: 581).

3. Bu ek herhangi bir duyguyu, karakter özelliğini bildiren sıfat görevinde kullanılan isimler türetir (Ercilasun, 2007: 188): *ğorhağ* “cesaretsiz, korkak, yüreksiz” (ATS-I: 540), *dönäk* “sözüne sadık olmayan, ahdinden dönen” (311), *ürkäk* “çabuk ürken, korkuya kapılan, herşeyden ürken, ehil olmayan” (ATS-II: 1182).

Spartak satğın idi, daima onları satırdı, häm dä ghorhağ idi (Rızayev, EH: 184).

4. Fiil kök ve gövdelerinden yer, mekân ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 43): *batağ* “bataklık, çamur olan yer” (ATS-I: 104), *durağ* “durulan, yer, dinlenilecek yer” (323), *ğovşağ* “kavuşmak, keşişme, birleşme yeri; kavşak” (544).

Araba getmädi äsla gabağa; deyäsän batmış idi bir batağa (AİL-I: 245).

5. Nitelik, özellik bildiren isimler türetir: *çökäk* “çöküntü, çukur yer, oyuk” (ATS-I: 212), *äsnäk* “herhangi bir etkiyle kaybettiği şeklini tekrar kazanabilen, elastiki” (392), *islağ* “yaş, ıslak, sulu, nemli” (ATS-II: 711), *kükräk* “çoşkun, kükreyen, aşır taşan, ele avuca sığmayan” (801).

İndi, bu arada çökäklärdä vä bağların ara bäräsindä galan tala garlar da yavaş yavaş äriyirdi (AİL-I: 496).

6. Durum bildirir: *ğaçağ* “kaçak” (ATS-I: 489), *ğalhığ* “kalkık, kalmış hâlde, dik” (444), *itik* “yitik, kayıp” (ATS-II: 727), *oynağ* “devamlı hareket hâlinde olan” (939).

Galdıracağım azadlığ bayrağının oynağ dalğaları gülgün çähräsini öpäcäkdir (AİL-III: 540).

1. 2. 4. -ağan/-äyän

Eski Türkçede ek *-ağan/ -egen* şeklindedir: *tudağan* “devamlı tutan” (Eraslan, 2012: 105).

Eski Anadolu Türkçesinde ekin *-AGAn* şeklinde olduğu bilinmektedir: *olağan* “olağan” (Gülsevin, 2011: 134).

Azerbaycan Türkçesinde işlek olmayan eklerdendir, kullanım sahasının dar olduğu görülmüştür. Geçişli ve geçişsiz fillerden sıfat görevinde kullanılan isimler türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 111).

ğaçağan “çok hızlı koşan kişi” (ATS-I: 439), *gezäyän* “gezmeyi çok seven” (507), *güläyän* “gülmeyi çok seven” (588), *yatağan* “yatmayı çok seven”, (ATS-II: 1232).

Güzäyän *gızdan gälin olmaz* (AİL-II: 241).

Bu ekin işlev bakımından *-ğan/ -gen; -қан/ -ken* ekiyle benzerlik gösterdiği belirtilmiştir (Ergin, 2013: 190).

-ağan/ -äyän ekinin fiilden *-ge- > -e-* *berkitme* fiillerinin eski bir *-gen* sıfat-fiilinden erken zamanda kopmuş birleşik bir ek olabileceği belirtilmiştir (Banguoğlu, 2007: 229).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-AgAn/ -AğAn* şeklindedir: *keseğen, vurağan* (Korkmaz, 2009: 69). Türkmen Türkçesinde ise *-AgAn* şeklinde bulunmaktadır: *ğaçağan, gezegen* (Kara, 2005: 81).

-ağan/-äyän Ekinin İşlevleri

1. Herhangi bir iş ya da nesneyi çok sevme, ona düşkünlük gösterme anlamı veren isimler türetir: *vurağan* “boynuzla veya tekme ile vuran hayvanın alışkanlığı” (ATS-II: 1206), *yatağan* “yatmayı çok seven, çok uyuyan” (ATS-II: 1232).

Çäpärdän üstümä gäfil su atan; o güläyän gızı göräm yuhuda (AİL-II: 304).

2. Nitelik, özellik bildiren isimler türetir: *ğapağan* “ısıran, dişleyen” (ATS-I: 454), *ğaçağan* “çok süratli, hızlı koşan” (489).

Mästan bir ğaçağan ahuya dönüb, indi kämändä gälmir (AİL-III: 12).

1. 2. 5. -alağ/-äläk

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin işleklik sahasının dar olduğu görülmüştür:

çäkäläk “evde giyilen ayakkabı” (ATS-I: 196), *yapalağ* “yırtıcı bir kuş”, (ATS-II: 1220), *yatalağ* “hasta yatağından çıkmayan” (1232).

-alağ/ -äläk ekinin fiilden -ele- edeleme fiillerinin -ik sıfat-fiillerinden kopmuş birleşik bir ek olabileceği belirtilmiştir: (*kov-ala-k > kovalak*) (Banguoğlu, 2007: 233).

Oğuz grubu Türk lehçerinden Türkiye Türkçesinde bu ek -alağ/ -elek şeklindedir: *çökelek*, *yatalağ* (Ergin, 2013: 197). Gagavuz Türkçesinde ise ek +AIAk şeklindedir: *çökelek* “deve diken” *yatalak* (258) (Baskakov, 1991: 63).

-alağ/-äläk Ekinin İşlevleri

1. Bu ek bir işi ya da hareketi sıklıkla ve sürekli devam ettirerek yapma anlamı veren isimler türetir (Korkmaz, 2009: 72): *yatalağ* “hasta yatağından çıkmayan” (1232).

Feldşerin demäsindän bälli oldu ki, Gähräman yatalağ hästäliyinä tutulubdur (AİL-IV: 555).

2. Nesne ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 44): *çäkäläk* “evde giyilen terlik” (ATS-I: 196).

Lätifä rängbäräng parçadan tikilmiş ev çäkälüyündü sässiz adımlarla otağında gäzinir (AİL-I: 459).

3. Hayvan ismi türetmiştir: *yapalağ* “yırtıcı bir kuş”, (ATS-II: 1220).

Laçın seydgahä gülanda güzar; ilim ilim itär bayğuş yapalağ (AİL-IV: 528).

1. 2. 6. -anağ/-änäk

Eski Anadolu Türkçesinde -AnAK şeklindedir: *yıganağ* (Gülsevin, 2011: 134).

Azerbaycan Türkçesinin az işlek olan eklerindedir. Fiillerden isimler meydana getiren sözlüksel-gramatikal bir ektir (Cəfərov, 1968: 88). Azerbaycan dilinde kullanım sahası sınırlı olan bu ek, fiillere eklenerek olayın ismini ve neticesini bildiren isimlerle birlikte nesne ve yer bildiren isimler türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 79).

biçänäk “çayır” (ATS-I: 127), *döyänäk* “deride meydana gelen sertlik, kalınlık, nasır” (318), *eşänäk* “tavukların kazarak açtığı çukur” (393), *tozanağ* “rüzgâr neticesinde kalan toz” (ATS-II: 1149).

Zağarası getmiş papağ, sağanağı cırlmış äläk mänä ğalmayıb ki! (AİL-IV: 15).

-anağ/ -änäk ekinin isim ya da fiil kök ve gövdesine gelerek isim kuran '-a ve -nak' parçalarından oluşmuş birleşik bir ek olduğu belirtilmiştir (Hatiboğlu, 1981: 22).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde: -AnAk şeklindedir: *gelenek, sağanak*, (Ergin, 2013: 196). Türkmen Türkçesinde ise yine aynı şekilde kullanıldığı görülür: *atanak* "iki çizgini birleşmesiyle oluşmuş şekil", *çitenek* "salkımdan kopan üzüm taneleri" (Kara, 2005: 82).

-anağ/-änäk Ekinin İşlevleri

1. Somut isim türetir: *sağanağ* "davul, elek, kalbur ve böyle şeylere geçirilen çember; kasnak" (ATS-II: 1008), *tozanağ* "rüzgâr neticesinde kalkan toz" (1149), *yığanağ* "topluluk, küme; toplanmış, yığılmış şey" (1251).

Zağarası getmiş papağ, sağanağı cırlmış äläk mänä ğalmayıb ki! (AİL-IV: 15).

2. Yer ismi türetir: *biçänäk* "çayır" (ATS-I: 127), *boğanağ* "boğucu hava, havası ağır olan yer".(141).

Tahıl zämiläri arasındakı biçänäklär yenicä toħunmuş älvän ħalılar kimi yerä särilmişdi (AİL-I: 296).

1. 2. 7. -ar/-ür

Eski Türkçede bu ek -r/ -Ar/ -Ir/ -Ur şeklindedir: *közünür* "görünür, anlık", *uçar* "uçucu" (Gabain, 2007: 58).

Eski Anadolu Türkçesinde ek -Ur şeklinde bulunmaktadır: *bilür* (kişi) "bilir" (Gülsevin, 2011: 136).

Aslında sıfat-fiil eklerinden biri olan bu ek, Azerbaycan Türkçesinde bazı fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan kalıcı isim türetmiştir (Ercilasun, 2007: 187). Azerbaycandaki gramer çalışmalarında bu ek, fiillerden isimler türeten tam sözlüksel ek olarak değerlendirilir (Cəfərov, 1968: 88). Budagova da bu ekle türetilen sözcüklerin genel olarak sıfat görevinde kullanıldığını söylerken sıfat-fiil görevindeki -Ar ekini değerlendirmektedir (Budagova, 1980: 111).

açar “anahtar” (ATS-I: 5), *çalar* “renk isimlerine takılarak benzerlik, yakınlık bildirir” (189), *çihar* “masraf, harcanan para” (202), *dâyär* “kıymet, bedel, paha” (269), *doğar* “yavru almak için beslenen” (299), *käsär* “herhangi bir kesici alet” (ATS-II: 763), *yaşar* “çok yaşayan, çok ömür süren” (1231).

Yohdur onun ällärindä; heç bir käsär, heç bir silah (AİL-II: 690).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -Ar şeklindedir: *keser* (Ergin, 2013: 199), Gagavuz Türkçesinde de yine -Ar şeklinde bulunmaktadır: *açar* (Ercilasun, 2007: 110), Türkmen Türkçesinde ise ekin aynı -Ar şeklinde olduğu görülmektedir: *açar* “anahtar”, *çeker* “çekmece” (Altınel, 2003: 129).

-ar/-ür Ekinin İşlevleri

1. Eşya, alet ismi türetir (Budagova, 1980: 82): *açar* “anahtar” (ATS-I: 5), *käsär* “kesici alet” (ATS-II: 763).

Yolumuzun kilidi bir, açarı birdir (Araz, SE: 159).

2. Somut ve soyut anlamlı isim türetir: *çihar* “masraf, harcanan para” (ATS-I: 202), *doğar* “yavru almak için beslenen” (299), *dâyär* “kıymet, bedel, paha” (269), *yaşar* “herhangi bir yaşta olan” (ATS-IV: 1231).

Kasıb çiharını bilsä, geydiyi atlaz olar (AİL-I: 473).

Äligulu hanın bir ilhısı vardı ki, dünyada olan atların här rängindän, här yaşarından bu ilhıda bir cüt var idi (AİL-IV: 551).

1. 2. 8. -ca/-cä

Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan eklerinden biridir. Bu ekin kullanım sahası dardır. Fiillerden isimler türeten tam sözlüksel (*sözdüzäldici*) bir ektir (Cəfərov, 1968: 98). Yapım eki (*sözdüzäldici*) olarak hem sıfat hem isim görevinde kullanılan sözcükler türetir (Budagova, 1980: 105).

düşüncä “düşünce” (ATS-I: 335), *döycä* “aşı” (318), *äyläncä* “eğlence” (405), *yonca* “yonca bitkisi” (ATS-II: 1257).

*Sən indi gərək daha bütün bu keflärlä, **äyläncülärlü** bir däfälik vidalaşasan, gäläcäyin hağğında ciddi düşünäsän* (Rızayev, ER: 270).

Ek diğər Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -cA şeklinde kullanılır: *düşünce, eğlence* (Ergin, 2013: 198). Türkmen Türkçesinde ise ekin yine -cA şeklinde olduğu görülmektedir: *manca* “inanç”, *örtünce* “örtü” (Kara, 2005: 82).

-ca/-cü Ekinin İşlevleri

1. Bir işin ya da olayın sonucunda ortaya çıkan soyut anlamlı sözcükler türetir (Korkmaz, 2009: 76): *düşüncä* “düşünce” (ATS-I: 335), *äyläncä* “eğlence” (405).

*Ona görä dä klassik mädäniyyät gurucuları milläti silkälämäk, milli **düşüncäyä** täpär vermäk üçün onun bütün cäbhäsində fädakarlıqla çalışmışlar* (Rızayev, EH: 12).

2. Somut isimler türetir: *döycä* “aşı” (ATS-I: 318), *yonca* “yonca bitkisi” (ATS-II: 1257).

*Şäbistan märäkdän bir bağlama **yonca** götürüb tövläyä tərəf yönälirdi* (AİL-IV: 613).

1. 2. 9. -cağ/-cük/-çäk

Eski Türkçede ek -çUk şeklinde görülür: *bürünçük* “kadın başörtüsü”, *olurçuk* “oturulacak yer” (Eraslan, 2012: 104).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek -çek şeklindedir, örneğine *emçek* “meme” sözcüğünde rastlanmıştır (Gülsevin, 2011: 134).

Fiillerden isim türeten tam sözlüksel (*sözdüzäldici*) ektir (Cəfərov, 1968: 98). Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde işlek olmayan fiillerden sıfat türeten eklerdendir (Budagova, 1980: 111).

bürüncäk “örtü” (ATS-I: 162), *tüpürçäk* “tükrük” (ATS-II: 1159), *utancağ* “çok utanan, utangaç” (1168), *yelläncäk* “salıncak” (1241), *yığcağ* “topluluk, küme; toplamış, yığılmış” (1251).

*Bayağ gapıda durduğı vaht üzünün **utancağ** ifadəsiylä indi äsäbi ifadəsi arasında sonsuz bir kontrast vardı* (Rızayev, EH: 157).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-cAk* şeklindedir: *gölüncek* (Ergin, 2013: 198). Gagavuz Türkçesinde *-çäk* şeklinde bulunmaktadır: *üşençäk* (Ercilasun, 2007: 106). Türkmen Türkçesinde ise *-cañ* şeklinde olduğu görölmektedir: *başarcañ* “başarılı” (Kara, 2005: 82).

-cağ/-cäk/-çäk Ekinin İşlevleri

1. Bu ek nitelik, özellik bildiren isimler türetir: *ärincäk* “tembel, üşenen” (ATS-I: 385), *utancağ* “çok utanan, utangaç” (ATS-II: 1168), *yığcağ* “topluluk, küme; toplamış, yığılmış” (1251).

Utancağlığından beş adam yığılanda danışmağa bütün işgäncälärä dözäräk bir näfärin dä yalandan adını vermämiřdir (Rızayev, EH: 170).

2. Bazı nesne ve araç isimleri türetmiştir (Çotuksöken, 2011: 53): *bürüncäk* “örtü” (ATS-I: 162), *yelläncäk* “salıncak” (1241), *uçuncağ* “salıncak” (1163).

Oğlan ğızla dolu uçuncağlar, yelläncäklär havada fırlanırdı (AİL-IV: 574).

3. Organ ismi türetmiştir: *ämçäk* “gögüs, meme” (ATS-I: 373).

İnäyin ämcäyindän çığan süd balaca bulağ kimi şırhaşırla särniclärä tökülürdü (AİL-II: 108).

1. 2. 10. -ġa/-kä/-ġa/-gä

Eski Türkçede bu ek *-ġa/ -gä* şeklindedir: *kısġa* “kısa”, *bilġä* “bilge, hâkim” (Gabain, 2007: 51).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise ekin *-ġa/ -ge; -ka/ -ke* şeklinde olduğu görölmektedir: *dalka* “dalga”, *bilge* “bilge, hâkim” (Gölsevin, 2011: 134).

Azerbaycan Türkçesinin bu eki, Eski Türkçeden beri kullanılagelen eklerdendir; fakat bu ekin işleklıği günümüzde artık eskisi kadar yaygın değildir. Az ürünü bulunan, fiillerden isim türeten (*sözdüzäldici*) (Budagova, 1980: 79) sözlüksel-gramatikal (Cəfərov, 1968: 88) bir ektir.

Ekin Eski Türkçeden beri yaygın şekilde kullanıldığı ve çeşitli isimler türeten bu ekin daha eski bir ek olan *bir -ge-g* birleşiminden gelmiş olabileceği belirtilmiştir (*tal-ga-g* > *dal-ga*) (Banguoğlu, 2007: 238).

döngä “sokağın, yolun dönen, bükülen yeri” (ATS-I: 312), *dalğa* “dalga” (225), *ğarışğa* “karınca” (464), *ğovurğa* “kavrulmuş buğday veya mısır” (544), *süpürgä* “süpürge” (ATS-II: 1068).

Bu gün evi süpürgä ilä süpürärkän bu pulları täsadüfän tapmışam (Rızayev, EH: 279).

Ağır yüklü fayton äyri üyrü vä eniş yoğuş yollara çatdığda bir döngädä aşıb oğu vä çarhı sındı (AİL-I: 681).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -gA şeklinde bulunmaktadır: *bölge*, *yonga* (Ergin, 2013: 189); Gagavuz Türkçesinde -gA şeklindedir: *dalga*, *süpürgä* (Özkan, 1996: 112); Türkmen Türkçesinde ise -gA olarak kullanılır: *gemirtge* “kelebek”, *oñurga* “omurga” (Kara, 2005: 83).

-ğa/-kä/-ğä/-gü Ekinin İşlevleri

1. Bu ek, eşya, araç, gereç ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 75): *süpürgä* “süpürge” (ATS-II: 1068).

Dalandar äлиндäki süpürgäni divara söykädi (AİL-IV: 170).

2. Somut anlamlı isim türetmiştir: *dalğa* “dalga” (ATS-I: 225), *döngä* “sokağın, yolun dönen, bükülen yeri” (312), *ğovurğa* “kavrulmuş buğday veya mısır” (544), *yonga* “rende vs. aletlerin kullanım esnasında çıkardıkları küçük ağaç parçaları” (1257).

Çaydanımız ärsin üstä ğaynardı; ğavurğamız sac içindä oynardı (AİL-III: 190).

3. Hayvan ismi türetmiştir: *ğarışğa* “karınca” (ATS-I: 464).

Küçälärdä adam ğarışğa kimi ğaynayır (AİL-III: 62).

1. 2. 11. -ğac/-küc/-ğac/-küc

Eski Türkçede bu ek -ğaç/ -gäç; -kaç/ -käç şeklindedir: *kışkaç* “kışkaç, kerpeden”, *açkaç* “anahtar” (Gabain, 2007: 52).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin *-geç* şeklinde olduğu görülmektedir: *yüzgeç* “yüzgeç; yüzme organı” (Gülsevin, 2011: 134).

Azerbaycan Türkçesinde ek işlek değildir. Bu ekin günümüzde kullanım sahası oldukça dardır (Ercilasun, 2007: 188). Fiillerden isimler türeten tam sözlüksel (*sözdüzâldici*) ektir (Cəfərov, 1968: 89).

ğışgac “nemli yerlerde yaşayan sarı renkli, çatal kuyruklu uzun böcek” (ATS-I: 517), *sayğac* “sayaç” (ATS-II: 1020), *süzgac* “sıvıların içindeki şeyleri süzüp çıkarmaya yarayan araç” (1071), *tutgac* “bir şeyin tutulan tarafı; kulp” (1156), *üzgac* “balık ve suda yaşayan hayvanların hareket etmelerini sağlayan uzuv, yüzgeç” (1187).

Dämir tutgac da Hädicänin äлиндän düz Faiğın başına düşüb (Rızayev, EH: 72).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-gAç* şeklinde *çevirgeç*, *salıngaç* gibi örneklerde (Korkmaz, 2009: 79), Gagavuz Türkçesinde *-gAç* şeklinde *atlangaç*, *dayangaç* gibi örneklerde mevcuttur (Özkan, 1996: 106), Türkmen Türkçesinde ise *-gıç/ -ğic/ -ğUç* şeklinde *başatgıç* “başörtüsü”, *süzğüç* “süzgeç” gibi örneklerde (Kara, 2005: 83) kullanıldığı görülür.

***-ğac/-güc/-ğac/-kac* Ekinin İşlevleri**

1. Bu ek, eklendiği sözcüklerden nesne ve araç isimleri türetir (Korkmaz, 2009: 79). Bu ekin işlev olarak *-ğic*, *-gic*, *-ğuc*, *-güc* ekiyle aynı olduğu belirtilmiştir (Ergin, 2013: 190): *burğac* mekanizmayı hareket ettiren şey. (ATS-I: 157), *sürtkac* “rende” (ATS-II: 1069), *tutgac* “bir şeyin tutulan tarafı; kulp” (1156).

Sayğacda rägämlar birbirini tägib edirdi (Rızayev, EH: 374).

2. Hayvan ismi türetmiştir: *ğışgac* “nemli yerlerde yaşayan sarı renkli, çatal kuyruklu uzun böcek” (ATS-I: 517).

Otağda bir hängamä oldu ki, Dilarä büyük bir ğışgac görmüşdü.

3. Organ ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 75): *üzgac* “yüzgeç” (ATS-II: 1187).

Başğa heyvanlarda olan ğabağ vä dal ayağlara miüvafiğ olarağ balıglarda döş vä ğarın üzgüclüri vardır (AİL-IV: 450).

1. 2. 12. -*ğan/-kän/-ğan/-ağan/-äyän*

Eski Türkçede bu ek *-ğın/ -gin/ -kın/ -kin/ -ğan* şeklindedir: *bazğan* “çekiç, basan”, *tirgin* “kalabalık, dernek” (Gabain, 2007: 52).

Eski Anadolu Türkçesinde *-gAn* şeklinde bulunur: *dalaşgan* “dövüşken, kavgacı”, *irişgen* “söylegen” (Gülsevin, 2011: 134).

Türkçede eskiden beri kullanılan ve işlek olan bu ekin Azerbaycan Türkçesinde de işlek olarak kullanıldığı görülmektedir. Fiillerden isimler türeten sözlüksel-gramatikal bir ektir (Cəfərov, 1968: 89). Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerden sıfat türen (*sözdüzäldici*) ek olarak değerlendirilir (Budagova, 1980: 112).

burulğan “girdap” (ATS-I: 158), *çalışgan* “çalışkan” (190), *çäkingän* “her şeyden çekinen, ürkek” (196), *güzäyän* “gezmeyi çok seven kişi” (507), *yarğan* “etrafi uçurum olan geniş vadi, dere” (ATS-II: 1224).

Hämişä belä olub vä yägin ki, bundan sonra da belä olacağ: dünyä burulğanlarında zäiflär itäcäk, cäsür halğlarsa här hansı bir bäladan sıyrılıb çıhacağ (Rızayev, EH: 8).

Mollanın çoğ güzäyän bir arvadı var imiş (AİL-II: 241).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-Gan* şeklindedir: *atulgan*, *çekingen* (Korkmaz, 2009: 80). Eke Gagavuz Türkçesinde yine *-GAn* olarak rastlanır: *çalışkan*, *sergen* (Özkan, 1996: 112). Türkmen Türkçesinde ise *-ğan* olarak kullanılır: *değişgen*, *uruşgan* “kavgacı” (Kara, 2005: 83).

-*ğan/-kän/-ğan/-ağan/-äyän* Ekinin İşlevleri

1. Alışkanlık, huy, karakter özelliği bildiren isimler türetir (Hatiboğlu, 1981: 64): *çalışgan* “çalışkan” (ATS-I: 190), *çäkingän* “her şeyden çekinen, ürkek” (196), *küsäyän* “çabuk küsen, her şeye gücenen”(ATS-II: 806), *unutgan* “unutkan” (1166).

Biz bunları heç vaht unuda bilmärik, unutkanlığ cinayätkarlığ olardı (Rızayev, EH: 163).

2. Bir işi ya da hareketi çokça yapanı ve hareketin tekrarlandığını bildiren isimler türetir (Ergin, 2013: 190): *güläyän* “çok gülen, gülmeyi seven kişi” (ATS-I: 588), *güzäyän* “gezmeyi çok seven kişi” (507), *däyişkän* “çok değişen, sık sık değişen, değişmesi

mümkün olan” (271), *vurağan* “boynuzla veya tekme ile vuran hayvanın alışkanlığı” (ATS-II: 1206), *yatağan* “yatmayı çok seven, çok uyuyan”, (1232), *yıhılğan* “çok düşen, ayağı takılan, düşe kalka yürüyen” (1251).

Hibrit organizmlär daha dăyişkän olur (AİL-I: 610).

3. Bazı hayvan isimlerini türetir (Çotuksöken, 2011: 76): *çalağan* “uzun ayakları ve eğri gagası olan büyük yırtıcı kuş” (ATS-I: 189), *käsäyän* “ön dişleri iyi gelişmiş, kemirgenlerden bir tür sıçan” (763).

Havada süzän iri bir çalağanın kölgəsi çäpärin üstündän aşıb, häyätin ortası ilä tövläyä doğru süründü (AİL-I: 439).

4. Söz konusu fiille ilgili nitelik, özellik bildiren isimler türetir (Çotuksöken, 2011: 76): *cırılğan* “dayanıksız, çabuk yırtılan” (ATS-I: 178), *ğaçağan* “çok süratli, hızlı koşan” (439). *ğapağan* “ısıran, dişleyen” (454), *sivişgän* “kaygan” (ATS-II: 1050), *suvaşğan* “yapışkan” (1065).

Mästan bir ğaçağan ahuya dönüb, indi kämändä gälmir (AİL-III: 672).

1. 2. 13. -ğv/-gi/-ğv/-gü/-ğv/-ki/-ğv/-kü

Eski Türkçede bu ek -ğv/ -gü; -kuv/ -kü şeklinde: *bıçğv* “bıçak, bıçkı”, *bälğv* “işaret, alamet” (Gabain, 2007: 52).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekin -gü/ -gü; -kuv/ -kü şeklinde olduğu görülür: *kayğv* “kaygı”, *sevgü* “sevgi” (Gülsevin, 2011: 134).

Azerbaycan Türkçesinde işleklik sahası dar olan fiillerden isim türeten (*sözdüzäldici*) eklerdendir (Budagova, 1980: 80). Fiillerden isimler türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 89).

basğı “basma işi, baskı” (ATS-I: 94), *bölğv* “bölme işi” (150), *çalğı* “müzik aleti” (189), *duyğv* “duygu” (326), *itki* “kaybedilmiş şey” (ATS-II: 728), *sävgi* “sevgi” (1037), *sorğv* “sorma, sorgu” (1054), *sürtkü* “sürülen maddeler” (1069).

İlg, titräk, nigaran bir duyğv bütün varlığını limhəlim doldurmuşdu (Rızayev, EH: 16).

Məhaniki üsulla tahta hazırlayan elmi tədğigat institutu basğı üsulu ilä mebel hazırlamağ işini gaydaya salmışdır (AİL-I: 226).

Ek diğ er Oğ uz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -GI/ -GU şeklindedir: *sargı*, *övgü* (Korkmaz, 2009: 81), Gagavuz Türkçesinde -GI şeklinde bulunmaktadır: *bilgi*, *burgu* (Özkan, 1996: 112). Türkmen Türkçesinde ise yine -GI şeklinde görülür: *bıçgı*, *söygi* (Kara, 2005: 83).

-ğı/-gi/-ğü/-gü/-ğı/-ki/-ğu/-kü Ekinin İşlevleri

1. Eşya, araç ismi türetir (Zeynalov, 1993: 53): *asğı* “elbise veya başka şeyleri asmak için kullanılan araç” (ATS-I: 56), *çalğı* “müzik aleti” (189), *sürtkü* “sürülen maddeler” (ATS-II: 1069).

Payız, asğılığdan palto götürän kimi, ağaçların başından küläyi götürüb getdi (Rızayev, EH: 18).

2. Soyut ve somut anlamlı sözcükler türetir (Ercilasun, 2007: 188): *bilgi* (ATS-I: 130), *bitki* bitki” (139), *ğoşgu* “arabaya vs. koşulan at” (542), *sayğı* “saygı” (ATS-II: 1020), *säpki* “şekil, biçim, tarz” (1032).

Padşahın gälbi dä camaatın sädağätindän, sämimi sevgisindän isinir, färählä dolurdu (Rızayev, EH: 530).

Minik atından da artığ ğoşgu atını män heyli dost tutaram (AİL-III: 186).

3. Durum ve olayın ismini bildiren isimler türetir (Çotuksöken, 2011: 76): *bölgü* “bölme işi” (ATS-I: 150), *düzgü* “dizme işi, dizme şekli, diziliş” (338), *hörgü* “örme işi, örme tarzı” (ATS-II: 659), *küskü* “birbiri ile küs olma hâli, konuşmama durumu” (806), *yangı* “canı su isteme, susama” (1218).

İndikator diagramı üzärindäki bölgülär göstärici bölgülärin eynidir (AİL-I: 347).

Heç fikir elämä, ömrü boyu cähännämdä yanmağdansa ata ananın bircä aylığ küsküsünä dözmäk yahşıdır (AİL-II: 786).

4. Terim anlamlı sözcük türetmiştir: *vurğu* “sözcüklerde belirli bir sesin yükselmesi ve bunun için harfin üzerine konan işaret, vurgu” (ATS-II: 1206).

Azərbaycan dilində vurğunun üç növü vardır: heca vurğusu, mântiği vurğu (söz vurğusu), həyəcənli vurğu (Nağısoylu ve Zeynalı, 2009: 14).

5. Nitelik, özellik bildiren sözcük türetmiştir: *geçärgi* “geçici sürekli olmayan, kalıcı olmayan” (ATS-I: 480).

6. İş, uğraş alanı ismi türetmiştir: *gäzärgi* “başka yerlerde dolaşarak çalışan, dolaşarak kendine kendine iş bulan, seyyar” (ATS-I: 507).

Därviş: Ey Ähmäd, därviş gäzärgi olar (AİL-II: 241).

1. 2. 14. -ğic/-gic/-ğic/-ğic

Eski Türkçede bu ek -ğuç/ -güç şeklinde görülür: *süzgüç* “süzgeç” (Ergin, 2013: 190).

Eski Anadolu Türkçesinde ise bu ek -ğuç şeklindedir: *dalguç* “dalgıç” (Gülsevin, 2011: 134).

Azerbaycan Türkçesinde bu ek işlek olmadığı görülmüştür. Fiillerden isim türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 81).

Eskiden beri kullanılan bu ek günümüzde işlekliliğini yitirmiştir ve ekin az sayıda örneği vardır (Ergin, 2013: 190).

başlangıc “başlangıç” (ATS-I: 103), *dalgıc* “dalgıç” (226), *fırlangıc* “atlı karınca” (424).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -gIç/ -gUç şeklinde olduğu görülür: *başlangıc*, *hörgüç* (Korkmaz, 2009: 80). Gagavuz Türkçesinde -Gıç şeklindedir: *bilgiç*, *kıskıç* (Özkan, 1996: 112). Türkmen Türkçesinde ise -gIç/ -gUç şeklinde karşımıza çıkar: *oturğıç* “sandalye”, *süzğüç* “süzgeç” (Kara, 2005: 83).

-ğic/-gic/-ğic/-ğic Ekinin İşlevleri

1. Fiillerden nesne ismi türetmiştir (Çotuksöken, 2011: 76): *fırlangıc* “atlıkarınca” (ATS-I: 424).

Böyük bir fırlanğıc uşağları, yeniyetmä oğlanları, gızları böyük sürätlä havada fırladır (AİL-II: 190).

2. Fiil kök ve gövdelerinden bir iş ya da mesleği icra edenin özelliğini bildirir (Çotuksöken, 2011: 76).

Dalğıclar dänizin dibinä düşdülär (AİL-I: 523).

1. 2. 15. -ğın/-gin/-gün/-ğın/-ğın/-ğın/-kin/-kün

Eski Türkçede bu ek *-ğın/ -gin; -kın/ -kin/ -ğan* şeklindedir: *täzkin* “mülteci”, *tirgin* “kalabalık, dernek” (Gabain, 2007: 52).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek *-ğın/ -kın* şeklinde karşımıza çıkmaktadır: *kızgın* “kızgın”, *kırğın* “kırgın” (Gülsevin, 2011: 135).

Türkçede eskiden beri varlığını koruyan bu ek Azerbaycan Türkçesinde de işlek olarak kullanıldığı görülmüştür. Fiillerden isim türeten sözlüksel-gramatikal ektir (Cəfərov, 1968: 89). Geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek sıfat görevinde kullanılan isimler türen (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 111). Bu ek genellikle olay ve durum bildiren isimler türetir (Ergin, 2013: 189).

başgın “baskın” (ATS-I: 94), *gärgin* “gerilmiş, çekilmiş halde olan” (496), *coşğın* “coşmuş, aşırı heyecana kapılmış” (184), *käskin* “keskin” (ATS-II: 764), *ötkün* “geçmiş, haddinden fazla olgunlaşmış, zamanı geçmiş” (947), *üzgün* “takatsiz, yorgun” (1188), *yanğın* “yangın” (1218), *yorğın* “yorgun” (1258).

İmperiyaçılar hämişä oyuncağ dövlätlärin satğın başçılarını öz kövşänində yalmandırıb noğdalayaraq o ölkäni müstämlikäyä çevirir (Rızayev, EH: 31).

Müharibä günündä käskin bir silah olur; mänim älimdä gäläm (AİL-II: 693).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-GIn/ -GUn* şeklinde bulunmaktadır: *dalgın*, *gezgın* (Korkmaz, 2009: 81), Gagavuz Türkçesinde yine aynı biçimde *-GIn/ -GUn* şeklindedir: *baygın*, *ergin* (Özkan, 1996: 112). Türkmen Türkçesinde ise *-gIn/ -ğUn* şeklinde bulunur: *çapğın*, *düzğün* (Kara, 2005: 83).

-ğın/-gin/-gün/-ğın/-ğın/-ğın/-kin/-kün Ekinin İşlevleri

1. Fiil kök ve gövdelerinden olay ismi, durum bildiren yeni isimler türetir (Zeynalov, 1993: 54): *başgın* “baskın” (ATS-I: 94), *çaşğın* “şaşkın, şaşırıp kalmış kişinin hali” (193), *üzgin* “ezilmiş, yorgun, bitkin” (410), *ölgün* “canlılığını, tazeliğini gitmiş; solgun” (ATS-II: 944), *yanğın* “yangın” (1218).

Getdikä süräklänän bu mänävi iflas ictimai dağıntılardan tutmuş dövlät ölgünläşmäsinä hakimiyyät bayağılaşmasına bütün proseskärdä görünäcäkdä (Rızayev, EH: 32).

2. Eklendiği sözcüğe aşırılık, abartı, büyütölme anlamı veren, nitelik ve özellik bildiren isimler türetir (Ergin, 2013: 189): *dolđun* “tıknaz, etlice, orta halli şişman” (ATS-I: 303) *ğızđın* çok sıcak, kızgı halde olan; yakıcı” (521), *süzđün* “yarı açık, yarı kapalı (göz), nazlı nazlı bakan baygın bakış” (ATS-II: 1071), *yayđın* “çabuk yayılma özelliği olan, çabuk yayılan; sulu” (1234).

Rızayev çağı ilä bütöv, dolđun, ahängdar görünür (Rızayev, ER: 13).

3. Eklendiği fiillerden davranış biçimi, karakter özelliğini bildiren isimler türetir (Çotuksöken, 2011: 77): *sapđın* “yolundan çıkmış, azmış, doğru yoldan uzaklaşmış” (ATS-II: 1016), *satđın* “kendini, ülküsünü paraya satan; hain” (1019).

Yola gälsin dä bäzi sapđınlar; häđ nädür, anlasınlar azđınlar (AİL-IV: 37).

4. Hastalık ismi türetmiştir: *đırđın* “hayvanların, kuşların, evcil hayvanları ölümüne sebep olan bulaşıcı hastalık” (513).

Son dünya müharibäsünün dähşätlerini görän bäsäriyyät yeni đırđının gäti aläyhinädir (AİL-III: 139).

1. 2. 16. -ı/-i/-u/-ü

Eski Türkçede bu ek -A/ -I/ -U şeklindedir: *kalısız* “bakiyesi olmayan, kalıntısız”, *udu* “maiyet, sonra” (Gabain, 2007: 51).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin yuvarlak ünlülü şekilleri mevcuttur: -U: *ayru* “ayrı”, *bilü* “bilgi” (Ergin, 2013: 192).

Bu ek, eskiden beri kullanılan işlek eklerdendir. Azerbaycan Türkçesinde de fiilden isim türeten ek olarak yaygın olarak kullanılır. Fiillerden isimler türeten tam sözlüksel ek olarak değerlendirilir. (Cəfərov, 1968: 92). Damak ve dudak uyumuna bağlı olarak dört varyantta bulunan bu ek eski bir fiilden isim yapma eki olup hem geçişli hem geçişsiz fiil köklerine eklenerek yeni isimler türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 80). Bu ek genellikle özellik bildiren somut ve soyut isim türetir (Ercilasun, 2007: 188).

đonşu “komşu” (ATS-I: 538), *đorđu* “korku” (540), *çäki* “kumaş, deri vs. üzerine rengarenk ipliklerle işlenen nakış” (196), *ölü* “ölü” (ATS-II: 944), *yazı* “yazı” (1236).

Ölüyü sayğı vâ sevgi dolayısılâ ğadınlar acı fâryad ğoparır, başlarına çamur sürtür (Paşayev, SE: 44).

Ğapının säsi onu ğälâcäk ğorħusu vâ çöräk dârdinin doğurduĝu izdirablardan ayırdı (AİL-III: 182).

-I/ -U ekinin Eski Türkçedeki -g ve -ğ fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesiyle yardımcı sesin fiilden isim yapma eki haline gelmesi ile meydana geldiği belirtilmiştir (Ergin, 2013: 192).

Ek diğer Oĝuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -I/ -U şeklindedir: *sürü*, *yapı*, (Ergin, 2013: 280), Gagavuz Türkçesinde ise -I şeklinde bulunmaktadır: *sürü*, *koku*, (Özkan, 1996: 113). Türkmen Türkçesinde ise ekin Gagavuz Türkçesiyle aynı şekilde -I olduğu görülür: *gorkı*, *örti* (Kara, 2005: 84).

-ı/-i/-u/-ü Ekinin İşlevleri

1. Çeşitli nesne, araç, gereç isimleri türetir (Çotuksöken, 2011: 79): *çäki* “kumaş, deri vs. üzerine rengarenk ipliklerle işlenen nakış” (ATS-I: 196), *ölçü* “herhangi bir şeyi ölçmek için kabul edilmiş birim, ölçmekte kullanılan alet” (ATS-II: 943), *örtü* “başa örtmekte kullanılan bir şey” (947).

Ğätibä, başörtüsünün ğarşısına almaz, yaĝut vâ incilärdän düzälmiş bir cıĝğa tahmışdı (AİL-III: 554).

2. Olayın ismini bildiren sözcükler türetir: *aĝrı* “bedenin bir yerinde duyulan sızı, sancı”(ATS-I: 21), *dartı* “tartmak işi” (235), *sancı* “vücudun herhangi bir yerinde batma, saplanma ve burkulma şeklinde etki uyandıran ağrı” (ATS-II: 1014).

Bu şeyin dartısı 5 kilogramdan çoħ olmaz (AİL-I: 541).

3. Nitelik, özellik bildiren sözcükler türetir: *äyri* “doğru olmayan, doğru bir çizgi oluşturmeyen” (ATS-I: 407), *dolu* “içerisi boş olmayan, ağzına kadar doldurulmuş, dolmuş” (304), *ölü* “ölmüş, vefat etmiş, hayatı sona ermiş” (ATS-II: 944), *yumru* “yuvarlak, küre, top biçiminde” (1261).

Abbas kişi dolu bir heybä hazırlayıb yähârin ğaşına saldı (AİL-I: 668).

4. Fiil kök ve gövdelerinden somut ve soyut anlamlı isimler türetir (Ercilasun, 2007: 192): *ĝoħu* “koku” (ATS-I: 534), *ĝorħu* “korku” (540), *yapı* “bina” (ATS-II: 1220), *yazı* “yazı” (1236).

Gözäl ölkäm! Sän gözälsän, öz ämäлиндä; zäncirlärdän azad olan bir dünyanın yapıstısan (AİL-IV: 528).

Fotolardan yalnız biri başğa ölçüdü diğärlärlärdän häyli iri idi (Rızayev, EH: 553).

5. Yiyecek ismi türetmiştir: *bişi* “yağlı, tatlı hamurdan pişirilen gevrek hamur işi” (ATS-I: 138).

Gış günlärlärdän birindä yarpağ vä bişi bişirmişäm.

1. 2. 17. -ıci/-ici/-ucu/-ücü/-ci

Eski Türkçede bu ek *-ı-ğçı/ -i-gçi ve -ğuçı/ -güçi* şekillerinde bulunmaktadır (Ergin, 2013: 191).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ek *-IcI* şeklindedir: *bisleyici* “besleyici”, *satıcı* “satıcı” (Gülsevin, 2011: 137).

Eskiden beri işlek olarak kullanılan bu fiilden isim türetme eki Azerbaycan Türkçesinin de işlek olan fiilden sıfat türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 111). Fiillerden isimler türeten sözlüksel-gramatikal ek olarak değerlendirilir. (Cəfərov, 1968: 94).

bahıcı “bakıcı” (ATS-I: 86), *biçici* “terzi” (127), *dondurucu* “dondurucu, donmuş hale getiren” (306), *söndürücü* “yangın söndürmeye yarayan alet” (ATS-II: 1056), *yapışıcı* “yapışma özelliği olan” (1221).

Sürücünün yanında oturmuş bıçlı kişi onlara bahıb irişir, dişlärlärlärdän iki cärgälik gızılında günäşi äks etdirirdi (Rızayev, EH: 63).

Cälil ağa Avropaya gedändä onun dövlätinin vä işlärlärlärdän üstünä gäräk ya bir bahıcı vä ya bir icarädar olaydı (AİL-I: 207).

Türkçe gramer kitaplarında bu ekin (*-ıci+/-ici+; -ucu+/-ücü+*) fiil kök ya da gövdesinden isim soylu sözcükler türeten *-I/ -U* ekiyle kalıplaşarak meslek veya özellik bildiren isimler kurduğu belirtilmiştir (Hatiboğlu, 1981: 75).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-IcI/ -UcU* şeklindedir: *dinleyici*, *satıcı* (Ergin, 2013: 191). Gagavuz Türkçesinde ek yine *-IcI/ -UcU* şeklinde bulunmaktadır: *ilerledici*, *yakıcı* (Özkan, 1996: 113). Türkmen Türkçesinde de ek *-IcI/ -UcI* şeklinde yer alır: *alıcı*, *çekici* (Kara, 2005: 84).

-ıcı/-ici/-ucu/-ücü/-ci Ekinin İşlevleri

1. Bu ek, şahısların meşguliyetlerini bildiren meslek, iş, sanat isimleri türetir (Budagova, 1980: 74): *bahıcı* “bakıcı” (ATS-I: 86), *biçici* “terzi” (127), *duzlayıcı* “üretimde ürünleri tuzlayan işçi” (328), *düzücü* “bir şeyi düzmekle meşgul olan, uğraşan adam” (339), *yuyucu* “ölü yıkayan kimse” (ATS-II: 1265).

Cälil ağa Avropaya gedändä onun dövlätinin vä işlärinin üstünä gäräk ya bir bahıcı väya bir icarädar olaydı (AİL-I: 207).

2. Fiil kök ve gövdelerinden eşya, araç, gereç isimleri türetir (Çotuksöken, 2011: 82): *böyüdücü* “büyüteç” (ATS-I: 151), *damcılایıcı* “sıvıları damla damla dökmek için kullanılan alet, cihaz” (229), *dälici* “delici alet” (249), *ğaytarıcı* “ışık veya ısı dalgalarını yansıtan, yansıtıcı” (475), *sovurucu* “tahılı savuran alet, tınaz makinesi” (ATS-II: 1055).

Bärk sühurları ğazımağ üçün doğrayıcı baltalar işlänir (AİL-I: 657).

3. Eklendiği sözcüklerden nitelik, özellik bildiren sıfat türü sözcükler türetir (Çotuksöken, 2011: 82): *ağladıcı* “ağlatan, göz yaşartıcı” (ATS-I: 20), *üzici* “çok ağır, çok zor, sarsıcı, mahvedici” (410), *gözyaşardıcı* “gözden yaş akmasına sebep olan göz yaşartan” (565), *karıhdırıcı* “şaşırtıcı” (ATS-II: 742), *üşüdücü* “üşüten, soğuk, dondurucu” (1184), *yaıcı* “çok sıcak, yakıcı, aşırı sıcak” (1212), *yorucu* “yorgunluk meydana getiren, yoran; ağır” (1258).

Sonra särin, üşüdücü däräcädä särin bir mehäsdi (AİL-IV: 443).

Yaıcı, amansız härarät Arazı gündän günä mum kimi äridib ğuru skeletä döndärmişdi (AİL-IV: 507).

4. Terim anlamlı sözcükler türetmiştir: *sözdäyişdirici* “sözcüğe takılınca ayrı anlam kazandıran ek” (ATS-II: 1058), *sözdüzäldici* “yapım eki” (1058), *suayırıcı* “ırmak havzalarında suyun akışını iki ayrı istikamete yönlendiren tepe” (1062), *yarımkeçirici* “yarı iletken özelliği olan, yarı iletken madde” (1226).

Sözdüzäldici omonim şakilçilär şakil etibarı ilä oğşar, lakin mätmunça muhtälif mänalı vä mühtälif formalı sözlärdän yenä dä mühtälif mänalı sözlär ämälä kätirir (Cəfərov, 1968: 45).

1. 2. 18. -ıd/-id/-ud/-üü/-d

Eski Türkçede bu ek *-ut/ -üt/ -uğ/ -ük/ -t/ -ğ/ -k* şeklinde görülür: *art* “geçit”, *urunt* “kavga”, (Ergin, 2013: 195).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin *-t* şeklinde olduğu görülmektedir: *ögüt* “öğüt”, *yoğurt* “yoğurt” (Gülsevin, 2011: 136).

Bu ek Azerbaycan Türkçesinde işlek değildir. Az sayıda sözcükte örneği vardır, tam sözlüksel eklerdendir (Cəfərov,1968: 92).

ğurut “yuvarlak biçimde kurutulmuş çökelek” (ATS-I: 581), *keçid* “geçit” (ATS-II: 749), *öyüd* “öğüt, nasihat” (949), *suvad* “ırmak, kanal vs'den su alınan ve hayvanların sulandığı sığ yer (1065).

Türkçe gramer kitaplarında bu ekin (*-it*) çok eski bir isim-fiil eki olup bunun geçmiş kipini meydana getirdiği belirtilmiş, Eski Türkçeden beri yer ve alet isimleri türettiği ifade edilmiştir (Banguoğlu, 2007: 263).

Azerbaycan Türkçesinin bu ekini günümüzde bazı kalıplaşmış sözcüklerde de görmek mümkündür: “*avutmak, işitmek, öğütmek,*” vb. (Hatiboğlu, 1981: 146).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-t* şeklindedir: *ayırt, geçit* (Ergin, 2013: 195). Türkmen Türkçesinde ise ek yine *-t* şeklinde görülmektedir: *bövet* “engel”, *sovut* “zırh” (Kara, 2005: 87).

***-ıd/-id/-ud/-üd/-d* Ekinin İşlevleri**

1. Bu ek, eklendiği bazı fiil kök ve gövdelerinden somut veya soyut isimler türetir: *ayırd* “seçme, ayırma” (ATS-I: 73), *öyüd* “öğüt, nasihat” (ATS-II: 949).

Bir nömräli mänzildä domkom Başir arvadına öyüd-näsihät verirdi (Rızayev, EH: 264).

2. Bazı yer isimleri türetir (Çotuksöken, 2011: 168): *keçid* “geçit” (ATS-II: 749), *suvad* “ırmak, kanal vs'den su alınan ve hayvanların sulandığı sığ yer (1065).

Keçidlärdä baş başa verän adamlar isä älläri ilä aşağıları göstäräräk birbirinä nä isä deyirdilär (AİL-II: 653).

3. Yiyecek ismi türetmiştir: *ğurut* “yuvarlak biçimde kurutulmuş çökelek” (ATS-I: 581).

Mänim nazarimi ğurutu gözläyän uşağ cälb etdi (AİL-III: 224).

1. 2. 19. -ıġ/-ik/-uġ/-ük/-ġ/-k

Eski Türkçede bu ek *-k/ -k; -uġ/ -ük* şeklinde bulunur: *ıduġ* “mukaddes”, *süzük* “temiz, arı” (Gabain, 2007: 54).

Eski Anadolu Türkçesinde ise bu ek *-uġ/ -ük* şeklinde karşımıza çıkar: *büyük* “büyük”, *konuġ* “misafir” (Gülsevin, 2011: 136).

Azerbaycan Türkçesinde çeşitli işlevleri olan bu ekin işleklik sahası geniş değildir, fiillerden sıfat türen (*sözdüzäldici*) ek olarak ele alınır (Budagova, 1980: 111). Bu ek genellikle çeşitli somut ve soyut anlamlı isimler türetir (Zeynalov, 1993: 53). Fiillerden isimler türeten sözlüksel-gramatikal ek olarak değerlendirilir. (Cəfərov, 1968: 92).

bezik “bıkılmış, usanmış” (ATS-I: 125), *büzük* “büzülmüş, kırışık” (163), *diläk* “istek, arzu” (283), *ġırıġ* “kırılmış, kesilmiş, kırık” (514), *işig* “aydınlık, ziya, nur” (ATS-II: 721), *soluġ* “rengi, canlılığını, tazeliğini kaybetmiş” (1053).

O, gülümsündü vä ġırıġ mäftilli telefon дәstäyini göstardı (Rızayev, EH: 597).

Yaġışın arasında küçälärdä yanan elektrik işıġları tutġun bir ziya näşr edirdilär (ATS-II: 597).

Ek diġer Oġuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-Ik/ -Uk/ -k* şeklinde bulunmaktadır: *artık*, *çevik* (Korkmaz, 2009: 84). Gagavuz Türkçesinde ek *-Ik/ -Uk* şeklindedir: *bölük*, *yırtık* (Özkan, 1996: 113). Türkmen Türkçesinde ise *-g/ -Ik/ -Uk* şeklinde bulunmaktadır: *boyaġ* “boya”, *dileġ* “dilek” (Kara, 2005: 82).

-ıġ/-ik/-uġ/-ük/-ġ/-k Ekinin İşlevleri

1. Somut ve soyut anlamlı sözcükler türetir (Zeynalov, 1993: 53): *bilik* “okuma veya tecrübe neticesinde insanın kendi veya dışındaki şeyler hakkında edindiġi bilgi” (ATS-I: 130), *buyruġ* “emir, hüküm, ferman” (159), *cızıġ* “çizgi” (179), *diläk* “istek, arzu, rica” (283), *sınaġ* “deney, imtihan, sınav” (ATS-II: 1041).

Molla Hämüd ġabaġına ġäländän sonra, növ ilä ona buyruġ verir (AİL-I: 366).

Onların da var biz kimi üräyi; bir arzusunu, bir eşgi, bir diläyi (AİL-I: 631).

2. Nesne, araç, gereç ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 89): *daşıġ* “taşınacak olan yük” (ATS-I: 237), *däyişik* “iç çamaşır, yastık kılıfı, yatak çarşafı vs” (270), *döşäk*

“yatak” (315), *sürtük* “sürtünmeden dolayı yazısı, süsü kaybolan şey” (ATS-II: 1069), *yaraşığ* “bezek, süs” (1223).

İşğforun yaşıl büzükləri bütün yol boyu sapa düzülmişdü (Rızayev, EH: 65).

Gülarä räfdän çöräk və bıçağ götürdü (Rızayev, EH: 70).

3. Bir olay ya da durumun sonucunda meydana gelen şeyin ismini bildiren sözcükler türetir (Çotuksöken, 2011: 89): *büzük* “büzülmüş, kırışık” (ATS-I: 163), *ğıvrıg* “kırılmış hâlde olan, buruşmuş hâlde” (519), *ilişik* “dügümlenmiş, ilişmiş, bir yere takılmış şeyin hâli” (ATS-II: 690), *yumuğ* “yumulmuş vaziyetle olan, kapalı, açık olmayan” (1263), *oynağ* “hareketli oynayan, devamlı hareket hâlinde olan” (939).

Elä bil yeganä kibrit ğutusunda ancağ yanığ kibritlär ğalmışdı (Rızayev, ER: 109).

4. Bazı sözcüklere eklenerek yer ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 89): *deşik* “delik, derin, dar çukur yer” (ATS-I: 266).

Tülkü öz heyvanlığı ilä heç bir zaman bir deşiyi olan yuvada yaşamaz, onun yuvasında iki deşik olmalıdır (AİL-I: 563).

5. Bazı ikilemeler bu eklerle kurulur (Hatiboğlu, 1981: 43).

Bäzi kişilärin öz eşğ macäralarından açığ saçığ söhbät elämälärindän zähläsi gedirdi Zaurun (Rızayev, ER: 273).

6. Nitelik, özellik bildiren sıfat türünde sözcükler türetir (Budagova, 1980: 111): *üzik* “üzülmüş” (ATS-I: 410), *ğopuğ* “kopmuş, kırılmış, yırtılmış, kesilmiş” (539), *sönük* “parlak olmayan, parlamayan, parıltısız” (ATS-II: 1057), *yırtıg* “yırtığı, deliği olan; yırtık” (1252).

Dağların, bağların libası sarı; günäşin dä sönük ziyası sarı (AİL-IV: 145).

7. Terim anlamlı sözcükler türetir: *bölük* “piyade ve bazı özel ordu birliklerinde her yüz askerden oluşan bölümlerden her biri” (ATS-I: 150), *vuruğ* “iki veya ikiden çok birbiriyle çarpılan sayılardan, çarpanlardan her biri” (ATS-II: 1207).

Divizyanın alayları, hər alayın bölükləri känd aralarında, meşalıklärdä, dağda daşda yerleşmişdi (AİL-I: 347).

8. Bitki ismi türetmiştir: *sarmaşığ* “sarmaşıkgillerden, çeşitli şeylere sarılarak yükselen, birçok çeşitli olan tırmanıcı bitki” (ATS-II: 1018).

Ğämäri yänin dörd tərəfini älvän çiçäkli sarmaşığlar almışdı (AİL-IV: 43).

1. 2. 20. -im/-im/-um/-üm/-m

Eski Türkçede bu ek -Im/ -Um/ -m şeklindedir: *kädim* “giyim, elbise”, *tuğum* “(yeniden) doğuş”, (Gabain, 2007: 53).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ek *-Im/ -Um* şeklinde bulunmaktadır: *adım* “adım”, *ölüm* “ölüm; vefat” (Gülsevin, 2011: 135).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinin işlek olan eklerindedir. Genellikle fiilin belirttiği işin ismini bildirir (Ercilasun, 2007: 189). Damak ve dudak uyumuna bağlı olarak *-im/-im/-um/-üm* şekilleri mevcut olan ek fiillerden isim türeten (*sözdüzâldici*) ektir (Budagova, 1980: 81). Fiillerden isimler türeten sözlüksel-gramatikal ektir (Cəfərov, 1980: 93).

biçim “biçmek tarzı ve şekli” (ATS-I: 127), *durum* “tahammül, sebat, sabır, vaziyet” (325), *düzüm* “bir ipe dizilmiş miktar” (339), *sıyırım* “sıyrılmış, sıyrılarak kopmuş (deri, kabuk vs.)” (ATS-II: 1043), *yayım* “yaymak işi, neşir” (1235).

Färidäni doğum evinä apardığ (Rızayev, EH: 269).

Bu biçimdä paltar görmämişäm, onun paltosunun biçimi çoğ gözäldir (AİL-I: 296).

Türkçe gramer kitaplarında bu ekle çoğu Arapça olmak üzere batı kökenli bazı sözcüklerin Türkçeleştirildiği belirtilmiştir: *akım* “cereyan”, *çözüm* “tahlil”, *donanım* “teçhizat” vb. (Korkmaz, 2009: 89).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-Im/ -Um* şeklinde bulunmaktadır: *doyum*, *içim* (Korkmaz, 2009: 89). Gagavuz Türkçesinde ek *-Im/ -Um* şeklindedir: *bölüm*, *yudum* (Özkan, 1996: 115). Türkmen Türkçesinde ise ek *-Im* şeklinde olduğu görülür: *basım*, *bilim* (Kara, 2005: 85).

***-im/-im/-um/-üm/-m* Ekinin İşlevleri**

1. Bu ekler olay, durum ismi bildirir (Ergin, 2013: 188): *açım* “açılma zamanı, açılma süresi” (ATS-I: 6), *aşım* “akma, akıntı” (24), *doğum* “çocuğun dünyaya gelmesi olayı” (300), *dönüm* “dönme, dönüş, geri dönme” (312), *käsım* “kesme işi, kesiliş” (ATS-II: 763).

Spartak, Tähminänin ölüm hăbärini verändän sonra bir müddät dä liftin içindä dayanmışdı, amma daha heç nä demämişdi (Rızayev, EH: 365).

Öz vätänimdä doğum ilimi keçirmäk gädär dä real vä tabii bir şey ola bilmäz (Paşayev, SE: 64).

2. Nesne, eşya ismi türetir (Budagova, 1980: 82): *dişlâm* “dişlenmiş, ısırılmış, koparılmış bir parça” (ATS-I: 294), *geyim* “giyim” (502), *sıyırım* “sıyrılmış, sıyrılarak kopmuş (deri, kabuk vs.)” (ATS-II: 1043).

Nemät ävväl öz geyiminü sonra isä növbädä dayanmış yorğun, üzgin adamların gäyiminü bahdı (Rızayev, ER: 6).

3. Ölçü, miktar bildiren isimler türetir (Ercilasun, 2007: 189): *artım* “sayı, hacim yönünden artma, artan miktar” (ATS-I: 54), *doğram* “bir seferlik doğrayışla oluşan miktar” (299), içim “genelde 'bir' sözü ile bir seferlik içmeye yetecek kadar” (ATS-II: 674), *yarım* “bir bütünün bölündüğü iki eşit parçadan her biri” (1224).

Bir doğram odun gätir (AİL-I: 657).

4. Terim anlamlı isim türetir: *bölüm* “bölme işlemi sonucunda ortaya çıkan sayı” (150).

1. 2. 21. -inç/-inç/-unç/-ünç/-nç

Eski Türkçede bu ek *-nç*; *-nçU* şeklinde görülmektedir: *abınç* “teselli, avunma”, *tägzinç* “tomar, bölüm” (Gabain, 2007: 54).

Eski Anadolu Türkçesinde ek *-Inç* olarak görülür: *korğunç* “korkunç”, *sevinç* “sevinç” (Gülsevin, 2011: 135).

-inç+/-inç+/-unç+/-ünç+/-nç+ ekinin dönüşlü *-in-* ekiyle türetilmiş fiiller üzerine gelen ve fiilden isim yapan bir *-iç* ekinin öncekiyle erkenden kaynaşmasıyla bir *-in-iç >-inç* birleşik ekini meydana getirmiş olabileceği belirtilmiştir (Banguoğlu, 2007: 257).

Azerbaycan Türkçesinde bu ek işlek değildir; fiillerden nesne ve hareket ismi gösteren ve sıfat olarak da kullanılabilen sözcükler türetir (Budagova, 1980: 111). Fiillerden isim türeten tam sözlüksel (*sözdüzäldici*) bir ektir (Cəfərov, 1980: 93).

giriñç “bıktırma, bezdirme, usandırma” (ATS-I: 528), *ğahınç* “başa kakılan şey, ayıbını yüzüne vurma, sitem” (442), *ğısğanç* “kıskanç” (517), *ğorhunç* “korkunç” (540), *iyränç* “iğrenç, çirkin” (ATS-II: 730), *sevinç* “sevinç” (1037).

Bu istäyä çatmağ mäktäbli gızın ulu sevinçi, harüğüvi bayramıdır (Rızayev, EH: 42).

*Bir birinä rägib kâsilän vâ sönük piltänin bozumtrağ alovunu gucağlamağ istäyän **ğısğanç** pärvanälärin son dästänläri ğırılır vâ däli bir sevgiyä ğurban verilirdi (AİL-III: 149).*

Ek diğər Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -ç şeklindedir: *inanç, usanç* (Ergin, 2013: 191). Gagavuz Türkçesinde de -ç şeklindedir: *gülünç, kazanç* (Özkan, 1996: 111). Türkmen Türkçesinde ek -ç olarak kullanılır: *guvanç, söyünç* (Kara, 2005: 82).

-inç/-inç/-unç/-ünç/-nç Ekinin İşlevleri

1. Bu ek durum bildiren olay ismi türetir: *ğahınç* “başa kakılan şey, ayıbını yüzüne vurma, sitem” (ATS-I: 442), *ğorhunç* “korkunç” (540), *sevinç* “sevinç” (ATS-II: 1037).

*Kişinin **sevinçi** yerä göyä sığmırdı* (Rızayev, ER: 25).

2. Nesne ismi türetmiştir: *gizlänç* “gizletilmiş, saklanmış herhangi bir şey” (ATS-I: 532), *sağlanç* “ihtiyaç için saklanan, muhafaza edilen şey, içinde bir şey saklanan kap vs” (ATS-II: 1010).

*Yollara gül çiçäk saçsın gäläcäk; ona ğonağ gälir yeni näsillär; açsın **sağlançını** şanlı fäsillär* (AİL-IV: 20).

3. Eklendiği fiilden sıfat görevinde kullanılabilen sözcükler türetir.

*Bu sükutda nä isä **ğorhunç** bir şey var idi* (Rızayev, EH: 49).

1. 2. 22. -in/-in/-un/-ün

Eski Türkçede bu ek -n şeklindedir: *tütün* “duman”, *yalın* “alev, meşale” (Gabain, 2007: 54).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ekin -In şeklinde olduğu görülür: *ekin* “ekilmiş tarla”, *düğün* “düğün” (Gülsevin, 2011: 135).

Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış gramer kitaplarında bu ekin eklendiği sözcükle kalıplaşmış olduğu ve bunların kök ve ek olarak ayrımının zor olduğu belirtilmiştir: *burun, yoğun, yağın* vb. Azerbaycan dilinde işleklik sahası dar olan bu ek dudak ve damak uyumuna uygun olarak -in+/-in+/-un+/-ün+ dört varyantta bulunur, fiillerden isim türeten (*sözdüzaldici*) ektir (Budagova, 1980: 82). Azerbaycan Türkçesinde fiillerden isim türeten tam sözlüksel ek olarak değerlendirilir (Cəfərov, 1980: 93).

biçin “tahılı, otu, tırpan, orak, biçer ile biçme işi” (ATS-I: 127), *düyün* “dügüm, düğümlmek (336), *äkin* “tahıl, bostan vs. ekilmiş tarla” (352), *säpin* “tohum ekme işi” (ATS-II: 1032), *yığın* “küme, yığılmış şeylerin meydana getirdiği bütün” (1250).

Biçin *vahtı yetişdi, Nadir tahılını hamıdan gabağ biçdi, döydü, tämizlädi* (AİL-I: 297).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-n/ -In/ -Un* şeklindedir: *düzen, talan*, (Korkmaz, 2009: 101). Gagavuz Türkçesinde *-In* şeklinde bulunmaktadır: *akın, gelin* (Özkan, 1996: 115). Türkmen Türkçesinde ise *-In/ -Un* şeklinde karşımıza çıkar: *goşun* “ordu”, *tütin* (Kara, 2005: 87).

***-ın/-in/-un/-ün* Ekinin İşlevleri**

1. Fiil kök ve gövdelerine gelerek olayın ismini ifade etmiştir (Budagova, 1980: 83): *biçin* “tahılı, otu, tırpan, orak, biçer ile biçme işi” (ATS-I: 127), *düyün* “dügüm, düğümlmek (336), *säpin* “tohum ekme işi” (ATS-II: 1032)

Yaz gälib säpin başlananda Äli äsil ustalığını, mäharätini göstärdi (AİL-IV: 86).

2. Bir iş ya da hareketin sonucunda ortaya çıkan ürünün ismini bildiren somut sözcükler türetir (Çotuksöken, 2011: 143): *ağın* “hızlı akan su” (ATS-I: 24), *yığın* “küme, yığılmış şeylerin meydana getirdiği bütün. (ATS-II: 1250).

Yağışdan ämälä gälän ahın yolları harab etdi (AİL-I: 78).

3. Yer ismi türetmiştir: *äkin* “tahıl, bostan vs. ekilmiş tarla” (ATS-I: 352).

Äkinlärä tahıl täzäcä göyärmäkdädir (AİL-II: 77).

4. Nitelik, özellik bildirmiştir: *gälin* “dügünü yapılan, kocaya giden kız” (ATS-I: 486).

Gälin *aparmağa gälän dästälär gapıda yığışıb intizar çäkär* (AİL-II: 229).

1. 2. 23. *-untu/-inti/-untu/-üntü*

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde bu ek yalnız *-dl* şeklinde olduğu bilinmektedir (Ergin, 2013: 194).

Bu ek eskiden beri kullanılan eklerdendir (Ergin, 2013: 194). Dudak ve damak ahengine uygun olarak dört şekilde bulunan fiillerden isim türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 81). Fiillerden isimler türeten tam sözlüksel ek olarak değerlendirilir.

(Cəfərov, 1968: 93). Azərbaycan Türkçesinde de işleklik sahası geniş olan ek genellikle somut veya soyut anlamlı isimler ve nesne ismi türetmektedir (Zeynalov, 1993: 56).

çarpıntı “kalbin vuruşları” (ATS-I: 193), *çöküntü* “sıvının dibine çöken şeyler” (212), *döşənti* “yere yayılan, serilen her şey” (315), *gıvrıntı* “bir şeyin kıvrılmış, bükülmüş yeri” (519), *sarsıntı* “sarsıntı” (ATS-II: 1018), *töküntü* “artık, çöp” (1150), *ovuntu* “bir şeyin ovularak ufalanmış parçacıkları, kırıntıları” (938).

O, az çox sağalmışdı, amma indiyə gədər mənəvi sarsıntıdan özünə gələ bilməmişdi (Rızayev, EH: 300).

Mädəndan əla daş da çihır, töküntü də (ATS-IV: 366).

Banguoğlu (2007: 258), bu ekin *-in* eki ile uzatılmış fiil tabanlarına fiilden isim yapma eki olan *-ti* ekinin gelerek önceki ekle kaynaşması sonucu meydana geldiğini belirtmiştir.

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-tI/ -tU* şeklinde bulunmaktadır ve *-n-*’li fiil gövdelerine getirilmektedir: *çarpıntı*, *döküntü* (Ergin, 2013: 194). Gagavuz Türkçesinde *-tI* şeklindedir: *akıntı*, *gezinti* (Özkan, 1996: 115). Türkmen Türkçesinde ise *-IndI/ -UndI* şeklinde olduğu görülmektedir: *gırındı*, *kesindi* (Kara, 2005: 85).

***-ıntı/-inti/-untu/-üntü* Ekinin İşlevleri**

1. Bu ek eklendiği fiil kök ve gövdelerinden somut ve soyut isimler türetir (Korkmaz, 2009: 101): *çürüntü* “çürümüş şeyler” (ATS-I: 216), *gırsıntı* “sıkıntı, zorluk” (518), *kəsinti* “kesilmiş bölüm; kırıntı, kırpıntı”.(ATS-II: 763), *tikinti* “bina, yapı, inşaat” (1138), *uçuntu* “yıkılmış dağılmış şeyler, bir şeyden veya yerden dökülen şeyler” (1163).

Hər halda o nə isə bilir, gəti bilir, bu bizimçün ağır bir sarsıntı, onunçün hoş bir macərə idi (Rızayev, EH: 183).

Həcər əlini stolun üstündəki kiçik çörək gırıntısına uzatdı, onu barmaqları arasında ovhaladı (Rızayev, EH: 408).

2. Bir işin ya da olayın sürekli ya da aralıklarla tekrarlandığını bildiren isimler türetir (Korkmaz, 2009: 101): *ağıntı* “bir tarafa doğru hareket eden su, hava veya elektrik kütlesi” (ATS-I: 24), *gəzinti* “açık havada eğlenmek ve dinlenmek gayesiyle araç veya yaya dolaşma; gezinme” (507).

*İndi Zaurla Tähminänin və Mädinänin gecä **güzintiləri** hağğında arvada yerli yatağlı häbärlär çatdırır, yarasına duz basırdılar* (Rızayev, ER: 274).

3. Bir olayın ismini ve neticesini ifade eden sözcükler türetir (Budagova, 1980: 81): *burhuntu* “burkulmaktan dolayı ortaya çıkan zede, kol, ayak vs. de burkulan yer” (ATS-I: 157), *çalhantı* “çalkalamak fiili” (190), *deyinti* “memnuniyetsizlik, şikâyet” (269), *sızıntı* “sızan şey, akıntı. (ATS-II: 1043).

*Mühüm **toplantuların** birinde “orun” və “ülüş”ünü bir dāfä itirän tayfa, yahut oymağ, yaylağ, otağ, ov vb. şeylər üzərindəki hüğüunu da itirmäk tählükäsinä mürüz galır* (Rızasoy, OM: 136).

*Bu ağalar, bu ümum **çalhantıya** garşı çihub top tüfängin işä salınması täläb etsälär dä sakitlik gäzana bilmir, asayışi bärpa edä bilmirdilär* (AİL-I: 440).

4. Nitelik, özellik bildiren isimler türetmiştir: *çihuntı* “bir şeyin dışa doğru çıkmış şeyi” (ATS-I: 203), *girinti* “düz olmayan yüzeyde iki çıkıntı arası çukur” (528), *yarıntı* “yarılan, çatlayan yer; çatlak” (ATS-II: 1227).

*Silab gayanın **girintili çihuntulu** yerləri ilä aşığı enmäyä başladı* (AİL-II: 251).

1. 2. 24. -käm (-k+äm)

Azerbaycan Türkçesinde işleklik sahası oldukça dar olan bu ek az sayıda örneği vardır. Tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 94).

görkäm “dış, genel görünüş” (ATS-I: 549), *ötkäm* “konuşkan, geveze” (ATS-II: 947).

-käm (-k+äm) Ekinin İşlevleri

1. Bu ek işlev olarak özellik, nitelik bildirmiştir.

Ötkäm säsälä: “*Di salamat galın*” dedi (Rızayev, ER: 48).

1. 2. 25. -ma/-mä

Eski Türkçede bu ek *-ma/ -mä* şeklindedir: *yälmä*-“binici, süvari” (Gabain, 2007: 53).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ek *-mA* şeklinde olduğu görülmektedir: *içme, ısıtma* “sıtma hastalığı” (Gülsevin, 2011: 136).

Fiillerden isim türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 96). Azərbaycan gramer kitablarında bu ekin aslında bir isim-fiil eki olduğu belirtilmiş yapım eki olarak görevinin kalıcı isimler türetmek olduğu belirtilmiştir. Fiillerden sıfat türeten (*sözdüzəldici*) ek olarak değerlendirilir (Cəfərov, 1968: 96; Budagova, 1980: 111; Ercilasun, 2007: 189).

Bu ek, Eski Türkçe ve Eski Osmanlıcadan beri fiilin adı (matar) yapan *-mäk* eki çekim hâlinde iki sesli arasında kalıp süreklileşen son damak sesini düşürerek (hafif matar) yapan *-mä* hâline gelmiştir (Banguoğlu, 2007: 264).

bağlama “şiir, muamma” (ATS-I: 84), *döşämä* “pilavın altına konarak pişirilen et, kuru üzüm vs.” (315), *duruşma* “bir şekilde, tipte durma” (325), *ğablama* “kulpsuz veya kulplu kapağı olan küçük tencere” (438), *isitmä* “sıtma hastalığı” (ATS-II: 711).

Goçu Heybätin çoğ gülünc görünüşü vardı; başında ğablama ğazana oğşar Buğara dārisindān ğara papağ var idi (AİL-III: 12).

Bir ğädär oynadığdan sonra Mirzağa Cämilāni yanına alarağ bufetä aparmış, onu dondurmaya ğonağ elāmişdi (AİL-I: 671).

Diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde bu ek *-mA* şeklinde bulunmaktadır: *koçaklama*, *düğme* (Korkmaz, 2009: 92). Gagavuz Türkçesinde de *-mA* şeklinde olduğu görülmektedir: *dondurma*, *gözlemä* (Özkan, 1996: 177). Türkmen Türkçesinde ise ek yine *-mA* şeklinde bulunur: *golyazma* “el yazması”, *çekdirme* “bir tür et yemeği” (Kara, 2005: 85).

***-ma/-mä* Ekinin İşlevleri**

1. Eşya, araç, gereç ismi türetir (Budagova, 1980: 79): *büzmä* “büzgülü elbise” (ATS-I: 163), *ğablama* “kulpsuz veya kulplu kapağı olan küçük tencere” (438), *sürmä* “kadınların kaş ve kirpiklerine sürdükleri siyah boya” (ATS-II: 1069), *uçurtma* “iplik bağlanarak rüzgâra tutulup uçurulan oyuncak” (1163).

Avropa üsulu ilä tärbiyä verän atalar uşağlarını çoğ sevärlär, oğşarlar, onlara uçurtma verärlär (AİL-IV: 396).

2. Yemek, yiyecek ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 116): *dolma* “üzüm yaprağı veya lahana ile pişirilen sarma” (ATS-I: 304), *döşämä* “pilavın altına konarak pişirilen et, kuru üzüm vs. (315), *ğovurma* “yağda kavrulmuş et yemeği” (544), *süzmä* “suyu süzülerek katılmış yoğurt” (ATS-II: 1071).

*Odur, küpdä **govurma** var, ocağı alışdırın, isidin, dağarcıgdan äppäk alın, yeyin* (AİL-III: 190).

3. Hastalık ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 116): *dolama* “tırnak altında oluşan cerehat ve iltihap” (ATS-I: 301), *isitmä* “sıtma hastalığı” (ATS-II: 711).

*Ağcağanadın mühtälif növləri **isitmä** törädicilərini insana keçirir* (AİL-II: 575).

4. Terim anlamlı sözcük türetir (Çotuksöken, 2011: 116): *bağlama* “şiiir, muamma” (ATS-I: 84), *bölmä* “bir bütünün belirli sayıda kaç eşit parçaya ayrıldığıını gösteren işlem (150).

*Silahlı güvvälärimizin bütün birləşmə, hissä və **bölmälərinin** komandirləri öz hissälərinin tam ihtiyarlı räisləridirlər* (AİL-I: 347).

5. Durum, nitelik, özellik bildirir (Zeynalov, 1993: 54): *asma* “bir yerden asılan, sarkan (asma köprü)” (ATS-I: 57), *göyləşmə* “yeşil renk alma, yeşillenme (554).

Asma otuzluğ lampa iş otağına o gädär işiğ salıb ki, elä bil gündüzdür (AİL-I: 147).

6. Olayın ismini bildirmiştir: *boşama* “eşini bırakmak” (ATS-I: 145), *domcalama* “balık yakalamak için ağı suya atmak” (305), *döycälämä* “aşılama” (318), *ğanurma* “bükme, katlamak” (451).

*48 nömrəli evdä yaşayan Däymä Düşərov həmin evdä yaşayan Naz Gəməzəyevanı **boşamağ** hağda məsələ galdırır* (Rızayev, EH: 509).

7. Yer ismi bildiren sözcük türetmiştir: *gəzma* “yer altında yapılmış geçici veya daimi olarak yaşanılan yer” (ATS-I: 477).

*Gecädän həyli keçmiş, yer altı **gəzmada** guriğ bir şam işiğında Ulduz anasına məktub yazırdı* (AİL-III: 89).

1. 2. 26. -maca/-mücä

Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan eklerindedir. Bu ekin az sayıda örneği mevcuttur (Ercilasun, 2007: 189). Fiillerden isimler türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 96).

boğmaca “boğazı sıkır gibi gelen bir çeşit şiddetli öksürük şeklindeki bulaşıcı hastalık” (ATS-I: 142), *çäkmäcä* “masa vs'de içine bir şeyler konan küçük sandık” (197), *tapmaca* “sözlü halk edebiyatı ürünlerinden birisi; muamma” (ATS-II: 1106), *tutmaca* “delilik, hastalık nöbeti” (1156).

Azərbaycan folklorunda aşığı yaradıcılığı daha da inkişaf etmiş “bayatı-tapmaca” çərçivəsinə sığmayan, bağlama və gıfilbänd kimi ölməz şeir formasının meydana gəlməsinə təkan vermişdir (Paşayev, SE: 161).

*Ağaverdi vahtilə əlindəki vərəgələrin nömrələrini qarşısında oturduğu masanın **çəkmücüsünün** alt tərəfinə yazmışdı (AİL-I: 462).*

Türkçe gramer kitaplarında bu ekin “-mA” isim-fiil eki ile isimden isim türetme eki olan “+cA” nın birleşmesiyle ortaya çıkmış birleşik ek olduğu belirtilmiştir (Korkmaz, 2009: 94).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -mAcA şeklinde bulunmaktadır: *bilmece*, *koşmaca* (Ergin, 2013: 198) Gagavuz Türkçesinde bu ekin örneğine *bilmeyce* “bilmece” (Baskakov, 1991: 36) sözcüğünde görülmüştür. Türkmen Türkçesinde ise ek -maça şeklindedir: *goşmaça*, *tapmaça* (Kara, 2005: 86).

-maca/-mücä Ekinin İşlevleri

1. Bu ek bazı oyun, eğlence bildiren terim anlamlı sözcükler türetir (Ercilasun, 2007: 198): *tapmaca* “sözlü halk edebiyatı ürünlerinden birisi; muamma” (ATS-II: 1106).

Kärkük tapmacaları da bizdə olduğu kimi häm nizmlä, häm dä näsrlädir (Paşayev, SE: 259).

2. Eşya, nesne ismi türetir (Çotuksöken, 2011: 121): *çəkmücä* “masa vs'de içine bir şeyler konan küçük sandık” (ATS-I: 197), *gətmaca* “bir şeye katılmış başka bir şey” (471).

Muhtar, elindəki gəpının açarını çəkämücüyü gəydu.

3. Hastalık isimleri türetir (Korkmaz, 2009: 94): *boğmaca* “boğazı sıkır gibi gelen bir çeşit şiddetli öksürük şeklindeki bulaşıcı hastalık” (ATS-I: 142), *tutmaca* “delilik, hastalık nöbeti” (ATS-II: 1156).

Häkim, ortancıl gərdaşım Kärim'in boğmaca olduğunu söylədi.

4. Nitelik, özellik bildiren sözcük türetmiştir: *doğmaca* “aynı baba ve annenin evladı olan” (ATS-I: 299).

Mügässir känddə hamının yaşı tanıdığı Tahirin doğmaca əmisi Hümmətəli idi (AİL-I: 656).

1. 2. 27. -mac/-müc

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin işlek olmadığı görülmüştür.

avırtmac “un ve yağ ile pişirilen yemek” (ATS-I: 67), *bulamac* “unla yapılan bir yemek” (155), *döymac* “taze meyvenin dövülmesiyle hazırlanmış yemek” (318), *yanıltmac* “tekerleme” (ATS-II: 1218).

Türkçe gramer kitaplarında bu ekin *-me* sıfatlarının *-eç* küçültme ekiyle uzatılmasından ortaya çıkmış birleşik bir ek olduğu belirtilmiştir (Banguoğlu, 2007: 268).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-mAç* şeklindedir: *dürtmeç*, *tutmaç* (Banguoğlu, 2007: 268). Gagavuz Türkçesinde *-baç/ -mAç* şeklinde bulunmaktadır: *dönemeç*, *saklanbaç* (Özkan, 1996: 111). Türkmen Türkçesinde ise ek *-mAç* şeklinde olduğu görülmektedir: *gıykmaç* “dilim”, *ovmaç* “bir yemek türü” (Kara, 2005: 85).

-mac/-müc Ekinin İşlevleri

1. Bu ek, bazı yemek isimlerini türetir (Banguoğlu, 2007: 268): *avırtmac* “un ve yağla pişirilen bir yemek” (ATS-I: 67), *bulamac* “unla yapılan bir yemek” (155), *döymac* “taze meyvenin dövülmesiyle hazırlanan yemek” (318)

Gışda bulamac, *yayda doğramac* (AİL-I: 357).

2. Somut isimler türetmiştir: *doğramac* “küçük küçük doğranmış ekmek, yoğurt ve ayranla hazırlanan içine yeşillik doğranan ekmek” (ATS-I: 299), *yağmac* “üzerine yağ, bal vs. sürülmüş ekmek parçası” (ATS-II: 1213).

Kimisi yağmac *ğayırır*, *kimisi yağla şorun gatişiginda dürmäk eläyib Gämärin stäkanının yanına göyurdu* (AİL-IV: 509).

3. Bazı oyun, eğlence isimleri türetir (Çotuksöken, 2011: 121): *yanıltmac* “tekerleme” (ATS-II: 1219).

Dil yanıltmacları, *danişig büdrämäläri*, *näfäslär*, *ösküräklär*, *gülüşlär*, *hamısı cağbacağ öz yerindä sabit vä däyişilmöz donub galmışdı* (Rızayev, ER: 114).

1. 2. 28. -man

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek *-men* şeklinde görülmüştür: *degirmen* “değirmen” (Gülsevin, 2011: 136).

Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan eklerinden biridir. Bu ekin az sayıda örneği vardır (Ercilasun, 2007: 189).

azman “aşırı gelişmiş” (ATS-I: 77), *däyirman* “değirmen” (269), *şışman* “ağırlığı fazla olan, şişkin” (ATS-II: 1092).

Hava şäffaf, amma bir gädär bulaşığ horanı andırırdı, bu horradan görünmüz azman-şüşüfürän äcaib formalar düzältmişdir (Rızayev, EH: 543).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-mAn* şeklindedir: *sayman*, *seçmen* (Ergin, 2013: 197), Gagavuz Türkçesinde *-man* şeklinde bulunur: *şışman* (Ercilasun, 2007: 108), Türkmen Türkçesinde ise ek *-ArmAn* şeklinde yer alır: *iyermen* “obur”, *ölermen* “ölümcül” (Kara, 2005: 82).

-man Ekinin İşlevleri

1. Nitelik, özellik bildiren sözcükler türetir (Çotuksöken, 2011: 130): *azman* “aşırı gelişmiş” (ATS-I: 77), *däyirman* “değirmen” (269), *şışman* “ağırlığı fazla olan, şişkin” (ATS-II: 1092).

Boynu piydän gät bağlayan şışman häkim güclä cöng oturub eyni mäsafäni cibindän çihardığı äsgisayağı ruletlä ölçdü (Rehimov, SE-I: 197).

1. 2. 29. -mur/-mür

Eski Türkçede bu ek *-mır/ -mur* şeklinde yer almıştır: *almır* “hırs, tamah”, *yağmur* “yağmur” (Gabain, 2007: 53).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ek *-mur* şeklinde olduğu görülmektedir: *yağmur* “yağmur” örneğinde bulunur (Gülsevin, 2011: 136).

Azerbaycan Türkçesinde bu ekin örneğine *kömür* “kömür” (ATS-II: 792) ve *yağmur* “yağmur” (1210) sözcüklerinde rastlanmıştır.

“Türkiye Türkçesinde, yalnız geçişsiz tek heceli fiillerden türemiş yağmur < yağ-mur ve kömür < kö- mür sözlerinde yaşayan ölü bir ektir” (Korkmaz, 2009: 101).

Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde bu ek *-mUr* şeklindedir: *yağmur* (Ergin, 2013: 198). Gagavuz Türkçesinde de ekin *-mUr* şeklinde olduğu görülmektedir: *kömür* (Baskakov, 1991: 165), *yaamur* (255). Türkmen Türkçesinde ise ek *-mIr/ -mUr* şeklinde bulunmaktadır: *kömür*, *yagmır* (Atınel, 2003: 121).

***-mur/-mür* Ekinin İşlevleri**

1. İşlev olarak bu ek bir olayın ismini ifade etmiştir: *yağmur* “yağmur” (ATS-II: 1210).

Payız mövsümü yaklaşdığı için havada yağmur olduğundan açığda bulunan yay binasında heç bir yığıncağ yoh idi (AİL-IV: 503).

2. Somut isim türetmiştir: *kömür* “kömür” (ATS-II: 792).

Rüstäm, samovara su tökmäyä, kömür salmağa ärindi (AİL-II: 754).

1. 2. 30. *-ov/-öv*

Eski Türkçede *-Ov* eki “*AğI*” ses grubunun orta hecesindeki *ğ* ünsüzünün zamanla haploloji neticesinde düz-geniş *a* ünlüsünün yuvarlaklaşarak *o* ünlüsüne, düz-geniş *e* ünlüsünün de yuvarlaklaşma temayülü göstererek *ö* ünlüsüne dönüşmesi sonucu meydana gelmiştir: *bilegü* > *bilöv* “bıçak bileme taşı” (Yalçın, 2018: 184).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ek *-egü* şeklinde bulunmaktadır: *biregü* (Gülsevin, 2011: 117).

-Ov eki, isimden fiil türeten *+a-* eki ile fiilden isim türeten *-gI+* ekinin birleşmesiyle ortaya çıkmış birleşik bir ek yapısındadır (Korkmaz, 2009: 34; Yalçın, 2018: 184).

Azerbaycan Türkçesinde fiilden isim türeten leksik eklerden olan *-Ov* ekinin az sayıda örneğine rastlanmıştır (Cəfərov, 1968: 96).

alov “alev” (ATS-I: 37), *buzov* “buzağı” (160), *ğaşov* “kaşağı” (469), *kösöv* “bir kısmı yanıp kararmış odun parçası” (ATS-II: 795).

Bu ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *+AğI* (<*A-gI*) şeklinde yer almaktadır: *bileği*, *kırağı* (Korkmaz, 2009: 34). Gagavuz Türkçesinde ek *-a*

şeklindedir: *bukaa* “bukağı”, *buzaa* “buzağı” (Baskakov, 1991: 41-44). Türkmen Türkçesinde ise ek *-av* şeklinde olduğu görülmüştür: *buzav* “buzağı” (TTS: 90), *gırav* “kırağı” (TkmS: 262).

-ov/-öv Ekinin İşlevleri

1. Somut anlamlı isimler türetir: *alov* “alev” (ATS-I: 37), *bülöv* “kesici aletleri bilemeye yarayan alet” (161), *ğaşov* “kaşağı” (469), *kösöv* “bir kısmı yanıp kararmış odun parçası” (ATS-II: 795).

Bir neçä vaht sonra saat doğguz radälärindä o, heyli gäzip dolaşandan sonra kösöv kimi ğaralmış göyün onunda nähäng binanın konturlarını sezdi, amma nädänsä ev indi heyli alçağ görünürdü (Rızayev, EH: 564).

2. Durum bildiren isimler türetir: *bütöv* “bir bütün halinde olan, bütün” (ATS-I: 163), *ğarov* “tavuk körlüğü hastalığı olan” (465).

Sağ täräfdä böyük äncir ağacı ğonşu täräfä çıhan divarı bütöv tutmuşdu (AİL-I: 374).

3. Hayvan ismi türetmiştir: *buzov* “buzağı” (ATS-I: 160).

Gädä, nä belä payız buzovu kimi bāyirirsän? (AİL-I: 368).

1. 2. 31. -tu/-ti/-tu/-tü

Bu ek, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde *-dl* şeklindedir (Ergin, 2013: 194).

Azerbaycan Türkçesinde ekin işlek olarak kullanıldığı görülmüştür. Sonu *-r* ile biten fiillerden isimler türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 97). Bu ek damak ve dudak uyumuna bağlı olarak *-tu+/-ti+/-tu+/-tü+* şeklinde bulunarak ses taklidi sözcüklerden fiillere eklenen türetme (*sözdüzäldici*) ekidir (Budagova, 1980: 81).

bozartı “bozarmış renk” (ATS-I: 149), *böyürtü* “öküz, dana vs. hayvanların çıkardığı ses” (152), *deyinti* “yakınma, söylenme” (269), *käsärti* “kesici alet, bıçak vs.” (ATS-II: 763).

Tähminä, sumkanı açıb yuğa göyürti, ğırmızı turp, ar pendir çıhartdı (Rızayev, ER: 80).

Näriman bir neçä häyät ötmüşdü ki, öküz **böyürtüsü** eşitdi, o tərəfä getdi (AİL-I: 351).

Ek diğər Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *-tI/ -tU* şeklinde karşımıza çıkar: *bölüntü, silinti* (Çotuksöken, 2011: 171). Gagavuz Türkçesinde ek *-tI* şeklinde görülmektedir: *görüntü, toplantı* (Özkan, 1996: 115). Türkmen Türkçesinde ise ek *-IndI/ -Undi/ -ndI* şeklinde bulunur: *galındı, kesindi* (TDG, 2000: 30).

-tu/-ti/-tu/-tü Ekinin İşlevleri

1. Bu ek, fiillere eklenerek bir olay ya da durumun sonucunda ortaya çıkan yeni durumun ismini ifade eden sözcükler türetir (Çotuksöken, 2011: 171): *gabartı* “kabarık su toplamış, nasır” (ATS-I: 437), *göyärti* “darbe veya şiddetli bir şekilde bir şeye dokunma vs. neticesinde vücutta oluşan morluk” (553), *toplantı* “toplaniş, toplantı” (ATS-II: 1145).

Ağaçhan bä, kimiläri toplantı yeri olan Danzaver kändinä yığışdı (AİL-IV: 356).

2. Somut isimler türetir: *ağartı* “uzaktan fark edilen, görünen beyaz şey” (ATS-I: 13), *bulantı* “bulanmış şey” (155), *käsärti* “kesici alet, bıçak vs.” (ATS-II: 763), *püskürtü* “püskürme işi, yanardağın püskürtmesi sonucu dışarı çıkan maddeler” (984).

Uzağdan gözümä bir ağartı görünür (AİL-I: 56).

3. Bazı renk bildiren sözcüklere gelerek o rengin yaygın olduğu anlamını verir (Budagova, 1980: 81): *bozartı* “bozarmış renk” (ATS-I: 149), *ğızartı* “kırmızı renk, kırmızılık” (521).

Züleyha böyüdükcä gözälläşirdi; yanağlarında olan ğızartı sähär vahtı gün çihmamış şärgdä göy üzünü bürüyän zärif ğızartıdan daha gözäl daha hoş idi (AİL-III: 155).

4. Bitki isimleri türetir: *cücärti* “topraktan çıkan, başı toprağın üstüne çıkan bitki” (ATS-I: 185), *dişärti* “yeni yeşermiş bitki” (294), *göyärti* “genelde bitkiler, yemeğe atılan otlar” (553).

Cücärti ämälä gälän gündän sahädä seyrälmä işläri aparılır (AİL-I: 430).

5. Durum bildiren isimler türetir: *deyinti* “memnuniyetsizlik, şikâyet, söylenme” (ATS-I: 269), *gizilti* “ağrı, sancı” (AİL-II: 254), *göynärti* “sızıldama, ağrıma” (AİL-II: 274).

*Onlar n  g d r s hb t ets l r, Mehman n  g d r  z nd  ist s  d , yen  d  Murtuz Murtuzov'un g rg su n tic sində  m l  g l n ağrı acını unuda bilmir, **deyinti, g yn rti, gizilti** Mehmanın  r yindən  ıhmırdı (Rehimov, SE-II: 125).*

1. 3. İsimden Fiil Yapım Ekleri

1. 3. 1. +a-/+ä-

Eski Türkçede bu ek +A-/ +I-/ +U- şeklindedir: *ata-* “çağırarak, seslenmek”, *küçä-* “çabalamak, zorlamak” (Gabain, 2007: 48).

Eski Anadolu Türkçesinde ekin +A- şeklinde olduğu görülür: *oyna-* “oynamak”, *beñze-* “benzemek” (Gülsevin, 2011: 119).

Azerbaycan Türkçesinde işlekliliği az olan tam sözlüksel isimden fiil yapım ekidir (Cəfərov, 1968: 87). İsimden fiil yapan (*sözdüzəldici*) ektir (Budagova, 1980: 209).

dilä- “dilemek” (ATS-I: 282), *döşä-* “döşemek” (314), *oyna-* “oynamak” (ATS-II: 939), *sana-* “saymak” (1014).

O, heç yerdän kömək dilämür, heç kəsdän yardım istämür (Rızayev, EH: 43).

Rähilä dərşdän çoğ yaşıdları ilə oynamağı hoşlayırdı (AİL-III: 540).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +A- şeklindedir: *dona-*, *türe-* (Ergin, 2013: 181). Gagavuz Türkçesinde ek +A- şeklinde bulunmaktadır: *oyna-*, *yaşa-* (Özkan, 1996: 108). Türkmen Türkçesinde ise ekin +A- şeklinde olduğu görülür: *güñe-* “genişlemek”, *yığna-* “toplamak” (Kara, 2005: 77).

+a-/+ä- Ekinin İşlevleri

1. Bir işin ya da olayın tanımını ve sonucunu bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 234): *bänzä-* “bir şeye benzer ve onu andırır olmak” (ATS-I: 117), *boşa-* “eşini bırakmak, eşi ile nikâh bağına kesmek” (145), *dilä-* “istemek, arzu etmek” (282), *oyna-* “oyuncakla veya eğlence için oyunlardan herhangi biriyle uğraşmak” (ATS-II: 939), *yaşa-* “yaşamak” (1231).

Bir häftä idi ki, bütün şöbä birigünkü oyunun intizarıyla yaşayırdı (Rızayev, ER: 248).

Boşanmağ demäk olmazdı buna, çünkü evlänmämışdik, yäni räsme kabinlä nigahda deyildik (Rızayev, EH: 580).

1. 3. 2. +al-/+äl-/+l-

Eski Türkçede bu ek +l- şeklinde bulunmaktadır: *inçkel-* “incelmek”, *kısgal-* “kısalmak” (Gabain, 2007: 49).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise ek +*l-*/ +*Al-* şeklinde karşımıza çıkar: *çoğal-* “çoğalmak”, *diril-* “dirilmek” (Gülsevin, 2011: 120).

Bu ek eskiden beri kullanılagelen eklerdendir (Ergin, 2013: 181). Azerbaycan Türkçesinde de bu ekin işlek olduğu görülmektedir. İsimlerden geçişsiz fiiller türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 87). İsimden fiil türeten (*sözdüzəldici*) Azerbaycan Türkçesinde eskiden beri var olan ve kullanım alanı geniş bir ektir (Budagova, 1980: 210).

çoğal- “çoğalmak” (ATS-I: 208), *dincäl-* “dinlenmek” (287), *diril-* “dirilmek, diri olamak” (291), *ğocal-* “yaşlanmak” (533), *incäl-* “incelmek, ince olmak” (ATS-II: 696).

Özünä çäkämä almağ istäyirdi, yeyib ğarnını doyurmağ, bir yer tapıb dincälmäk istäyirdi (Rızayev, EH: 17).

Günlär keçdikcä Usta Ğıyasın fikri daha da çoğalır (AİL-I: 490).

Türkçe gramer kitaplarında bu ekin +*A-* ekiyle edilgen çatı eki olan *-l-* nin kaynaşmasıyla bir birleşik ek meydana getirdiği belirtilmiştir (Korkmaz, 2009: 110).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*Al-* şeklindedir: *daral-*, *yönel-* (Korkmaz, 2009: 112). Gagavuz Türkçesinde +*Al-* şeklinde olduğu tespit edilmiştir: *azal-*, *diril-* (Özkan, 1996: 108). Türkmen Türkçesinde ise ek +*Al-* şekliyle bulunmaktadır: *kunal-* “zorlaşmak”, *yiğdel-* “gençleşmek” (Kara, 2005: 78).

+*al-*/+*äl-*/+*l-* Eklerinin İşlevleri

1. İşlev olarak bu ek, belirtilen vaziyet ya da durumun neticesini bildiren fiiller türetir (Çotuksöken, 2011: 92): *ğaral-* “kararmak, siyahlaşmak”.(ATS-I: 459), *ğocal-* “yaşlanmak, ihtiyarlamak”.(533), *incälmäk* “zayıflamak, kilo kaybetmek” (ATS-II: 696), *yuğalmağ* “incelmek, yufkalaşmak, yumuşamak” (1260).

Häcär birdän–birä elä bil däyişib başğa adam oldu, sapsarı saraldı, sanki balacalaşdı, büzüşdü vä ğäflätän ğocaldı (Rızayev, EH: 410).

2. Olayın durumunu bildiren fiiller türetir: *dincäl-* “dinlenmek, istirahat etmek” (ATS-I: 287), *diril-* “canlanmak, kendine gelmek” (291), *ğicäl-* “dönmek (baş), dengesini kaybetmek” (524), *ucal-* “daha da yükselmek, yukarı doğru yükselmek” (ATS-II: 1161).

Häsänäli bäy gedändän sonra Mäşädi Äsgärin üräyi bir az dincälmişdi (AİL-I: 659).

1. 3. 3. +ar-/+ür-

Eski Türkçede ek +*gar-/gär-*; +*kar-/kär-*; +*ar-/er-* şeklindedir: *kodıkartur-* “kıymetten düşürmek”, *könülkär-* “düşünmek” (Gabain, 2007: 49).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ekin +*Ar-* şeklinde olduğu görülmektedir: *ağar-* “ağarmak”, *göger-* “mavi renge dönüşmek” (Gülsevin, 2011: 120).

Azerbaycan Türkçesinde bu ek, sıfat görevinde kullanılan isimlere eklenerek nitelik, özellik bildirir ve bu işlevleriyle birlikte bir işin ya da olayın sonucunda ortaya çıkan sonucun niteliğini bildirir (Zeynalov, 1993: 238). Bu ek isim ve sıfatlara eklenerek fiiller türeten (*sözdüzäldici*) ek olarak değerlendirilir (Budagova, 1980: 214). Sıfat ve isimlerden fiiller türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 88).

ağar- “ağarmak; beyaza yakın olmak” (ATS-I: 13), *göyär-* “mavi renge bürünmek, mavileşmek” (553), *közär-* “köz hâline gelmek” (ATS-II: 797), *yaşar-* “ıslanmak, nem kapmak” (1231).

Spartak, sändirlädi amma yihımadı, dişläri birbirinä däyib siğaretin közürän başı Spartakın köynäyinin açığ yahağlığında sinäsine düşdü (Rızayev, ER: 337).

Divarlar ähänglänändän sonra yahşı ağardı (AİL-I: 55).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*Ar-* şeklinde bulunmaktadır: *bozar-*, *göğər-* (Korkmaz, 2009: 113). Gagavuz Türkçesinde ek yine +*Ar-* şeklindedir: *ever-*, *karar-* (Özkan, 1996: 108). Türkmen Türkçesinde de ek +*Ar-* şeklinde bulunur: *çalar-*, *göğər-* (Kara, 2005: 78).

+ar-/+ür- Ekinin İşlevleri

1. Bu ek renk isimlerine eklenerek ismi geçen rengin alanda yaygın olduğunu bildirir ve adı geçen renge bürünmek anlamını verir (Çotuksöken, 2011: 148): *ağar-* “beyaz renge bürünmek” (ATS-I: 13), *bozar-* “boz renge bürünmek, bozlaşmak”(149), *göyär-* “mavi renge bürünmek, mavileşmek” (553).

Rāngi ağappağ ağarmışdı, əsib titrədirdi və həтта bir dəfə ürəyi getdi (Rızayev, EH: 306).

2. Hem oluş hem de kılış fiili yapar: *dişär-* “yeşerme, çıkma” (ATS-I: 294), *otar-* “otlatmak” (ATS-II: 936), *suvar-* “suni vasıtalarla yeri nemlendirmek, ıslatmak”.(1065), *yaşar-* ıslanmak, nemlenmek” (AİL-IV: 551).

Dəhnädän möhkäm bağlanan arh sürətlä ahar, islänilän sämtä döndärib, istänilän yer suvarıla bilär (Rehimov, SE-II: 176).

Mehman başını yana döndärib barmaqlarıyla yaşaran gözlərini gizlicä olaraq silib gəzäblä əlavə etdi (Rehimov, SE-II: 199).

1. 3. 4. +ğır-/+ğur-/+hır-/+kür-

Eski Türkçe bu ek +kır-/ +kir-; +ğır- şeklinde bulunmaktadır: *aykır-* “haykırmak”, *alaqır* “bağırmaq” (Gabain, 2007: 49).

Eski eklerden olan +ğır-/ +ğur-/ +hır-/ +kür- ekinin bugünkü Azerbaycan Türkçesinde işlek olmayan eklerden olduğu görülmüştür.

asğır- “aksırmak, öksürmek” (ATS-I: 56), *finhır-* “burnunu sesli olarak silmek” (423), *hıçğır-* “hıçkırık tutmak”ATS-II: 640), *muşğur-* “binek hayvanlarını vb. hareket ettirmek için dudakları büzerek ses çıkarmak” (883).

Əvöz Əvözov boğazını arıtladı, bir balaca öskürdü, bir kiçicik udğundu, bir həfifcä asğırdı (Rızayev, EH: 458).

At finhırıb iki dal ayaqları üstä göyә galhdı (ATS-II: 189).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +kır-/ +kUr- şeklinde karşımıza çıkar: *çemkir-*, *haykır-*, (Ergin, 2013: 183). Gagavuz Türkçesinde ek +kır- şeklinde olduğu görülür: *ansır-*“aksırmak”, *püskür-* (Ercilasun, 2007: 109). Türkmen Türkçesinde ise ek +gır-/ +gUr-; +kır-/ +kUr- şeklindedir: *pışğır-*, *tüykür-* (Kara, 2005: 79).

+ğır-/+ğur-/+hır-/+kür- Ekinin İşlevleri

1. Bu ekin türettiği fillerin olayın yapılış şeklini bildirdiği tespit edilmiştir: *finhır-*“burnunu sesli olarak silmek” (ATS-I: 423), *hayğır-* “yüksek sesle bağırmaq, kuvvetli seslenmek” (613), *muşğur-* “binek hayvanlarını vs. hareket ettirmek için seslemek

için dudakları büzerek ses çıkarma” (ATS-II: 883), *püskür-* “kendi içinden bir şeyi şiddetle savurup atmak, fırlatmak” (984).

Gonağ bizim evimizä hoş gälibdir! –deyä atlınu süzüb ona äl verdi, dönüb içärini hayğırdı (Rehimov, SE-II: 73).

1. 3. 5. +ı-/+i-/+u-/+ü-

Eski Türkçede bu ek +A-/ +I-/ +U- şeklindedir: *boşu-* “kurtarmak”, *öli-* “nemlenmek, ıslanmak” (Gabain, 2007: 48).

Eski Anadolu Türkçesinde ek +ı- olarak görülmektedir: *bayı-* “zengin olmak”, *ışı-* “ışıklanmak, aydınlanmak” (Gülsevin, 2011: 120).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan eklerindedir (Zeynalov, 1993: 237). Eski Türkçe döneminde işlek olan ek günümüzde bu işlekliliğini kaybetmiştir. Bu ekin az sayıda örneği mevcuttur (Ergin, 2013, 182). İsimlerden fiil türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 214). İsimlerden fiil meydana getiren tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 92).

ayazı- “gökyüzü açılmak, buluttan temizlenmek” (ATS-I: 72), *bärki-* “sertleşmek, katılaşmak” (120), *çürü-* “mikroorganizmaların tesiriyle dokusu bozulup harap olmak” (216), *turşu-* “çok bekletilmekten, sıcak vs. dolayı ekşimek” (ATS-II: 1155).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +I-/ +U- şeklindedir: *çürü-*, *kuru-* (Çotuksöken, 2011: 80). Gagavuz Türkçesinde ise +I- şeklinde bulunmaktadır: *biyazı-* “beyazlamak”, *yalabı-* “parlamak” (Özkan, 1996: 109). Türkmen Türkçesinde ünlü ile biten fiiller yalnız *a* ve *e* ünlüleriyle bitebildiği için bu ekin -A olarak kullanıldığı görülür: *bola-* “bollaşmak”, *giñe-* “genişlemek” (Kara, 2005: 77).

+ı-/+i-/+u-/+ü- Ekinin İşlevleri

1. Meydana gelen işin ya da olayın neticesini bildirir (Budagova, 1980: 214): *bärki-* “sertleşmek, katılaşmak” (ATS-I: 120), *ğarı-* “ihtiyarlamak, ihtiyarlık çağına ermek” (463), *ğuru-* “kurumak, kuru duruma gelmek” (580).

O, son hecanı uzadır, sonra säsini yavaşıdıb susurdu (Rızayev, EH: 95).

2. Hem oluş hem kılış fiilleri yapar: *ğorumağ* “korumak, muhafaza etmek. (ATS-I: 541), *iyi-* “koklamak, kokuşmak” (ATS-II: 729), *şahı-*“ kuvvetli etki etmek, vurmak” (1074).

Ğarabağın isti günü şahıdığca az ğala ağızlarda dili dā ğurudurdu (AİL-IV: 185).

1. 3. 6. +ığ- /+ıh-/+ik-/+uğ-/+ük-

Eski Türkçede bu ek +k- / +k- şeklindedir: *içik-* “içeri girmek, emri altına girmek”, *tagık-* “çıkmaq, daha çıkmak” (Gabain, 2007: 49).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ek +Ik- / +Uk- şeklinde bulunmaktadır: *açık-* “acıkmak”, *birik-* “birikmek” (Gülsevin, 2011: 120).

Bu ek de Azerbaycan Türkçesinin işlek olmayan eklerindedir. Ekin az sayıda sözcükte örneği bulunmaktadır (Zeynalov, 1993: 240). İsimlerden fiiller türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 94). İsimlerden fiiller türen (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 214). Bu ekin Eski Türkçede kullanım alanı daha geniş olmuştur (Ergin, 2013: 183).

acığ- “acıkmak” (ATS-I: 4), *birik-* “yığılmak” (136), *darıh-* “daralmak, canı sıkılmak” (234), *gecik-* “geç kalmak” (479), *şirnik-* “alışmak, öğrenmek” (ATS-II: 1090), *yoluğ-* “bulaşmak” (1257).

Nä deyim ğızdır, şirnikmäsä, ğaçmağ istäsä ona da hämiyyät göstäräräm (AİL-IV: 230).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +k- / +k- şeklinde bulunmaktadır: *darık-*, *gecik-* (Ergin, 2013: 183). Gagavuz Türkçesinde ek +Ik- / +Uk- şeklinde bulunur: *acık-*, *gözük-* (Özkan, 1996: 109). Türkmen Türkçesinde ise ek +k- şeklinde karşımıza çıkar: *daarık-* “huzursuz olmak”, *kirik-* “kirlenmek” (Kara, 2005: 79).

+ığ- /+ıh-/+ik-/+uğ-/+ük- Ekinin İşlevleri

1. Ek genellikle oluş bildiren geçişsiz fiiller türetir (Korkmaz, 2009: 115): *birik-* “yığılmak” (ATS-I: 136), *darıhmağ* “sıkılmak, canın sıkılmak, bıkmak” (234).

Nä darıhırsan, maşını ayağının altında, harda olsa özünü yetirəcək (Rızayev, EH: 391).

Sanki Nərimanın sözləri onun təsəvvüründə birikib ğalan dumanları dağıdırdı (AİL-I: 318).

1. 3. 7. +*ilda-*/+*ildä-*/+*ulda-*/+*üldä-*

Eski Türkçede bu ek +*ta-*/ +*tä-*; +*da-*/ +*dä-* şeklindedir: *alta-* “aldatmak”, *üntä-* “çağırarak, seslenmek” (Gabain, 2007: 50).

Eski Anadolu Türkçesinde ise ek +*dA-* şeklinde bulunur: *alda-* “aldatmak”, *iste-* “istemek” (Gülsevin, 2011: 120).

Azerbaycan Türkçesinde kullanım alanı geniş olan bu ek, lehçe gramerlerinde isimlerden fiiller türeten tam sözlüksel ek olup (Cəfərov, 1968: 92) isimlerden fiil türeten (*sözdüzäldici*) ek olarak değerlendirilir (Budagova, 1980: 213). Ekin genel olarak ikincil yansıma köklerden fiil türettiği belirlenmiştir.

cingildä- “çınlama sesi çıkarmak” (ATS-I: 182), *güggülda-* “guguk kuşu gibi ses çıkarmak” (568), *hışıldä-* “hışırtı sesi çıkarmak” (ATS-II: 644), lökküldä “nabzın vurması gibi vurarak, fasılsız bir ritimde ağrımak” (825), *zingildä-* “inleyerek havlamak (köpek)” (1285).

Sağ tərəfdäki gönşular evdä bärkdän şağğıldayıb gülürdülär (Rızayev, EH: 68).

Yay yağışlarından sonra yolların kənarında bitmiş uzun, yaşıl otlar küläk äsdikcä dalğalanır və hışıldayırđı (AİL-II: 464).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*dA-*/ +*tA-* şeklinde yer alır: *fısilä-*, *gürülde-* (Ergin, 2013: 182). Gagavuz Türkçesinde ek +*dA-* şeklindedir: *cingilde-*, *gıcardä-* (Özkan, 1996: 109). Türkmen Türkçesinde ise bu ek yine +*dA-* şeklinde bulunmaktadır: *güvvelde-* “uğuldamak”, *tapırda-* (Kara, 2005: 78).

+*ulda-*/+*ildä-*/+*ulda-*/+*üldä-* Ekinin İşlevleri

1. İsim kök ve gövdelerinden ses taklidi sözcükler, belirtilen sesi çıkarmak anlamında kullanılan fiiller türetir (Ercilasun, 2007: 189): *civildä-* “cıvıldamak” (ATS-I: 183), *gürulda-* “gur gur diye ses çıkarmak” (580), *hışıldä-* “hırıltı sesi çıkarmak” (ATS-II: 640), *lökküldä* “nabzın vurması gibi vurarak, fasılsız bir ritimde ağrımak” (825).

Heydär baba, ildirımlar çağanda, sellär sular şağğıldayıb ağanda (Ergin, Az.T: 16).

1. 3. 8. +*imsa*-/+*imsä*-

+*imsa*-/ +*imsä*- eki, Azerbaycan Türkçesinde işlek değildir. Bu ekin örneğine “*mänimsämäk* (benimsemek)” (ATS-II: 853) sözcüğünde görmekteyiz.

Rähmätlik yahşı deyib ki, daldan atılan daş däysä topuğa däyär, o da Mürşüdün yumoruna alısmış vä onu mänimsämişdi (Rızayev, ER: 126).

Türkçe gramer kitaplarında bu ekin +*Im*-/ +*Um*- ve +*sA*- ekinin kaynaşmasından oluşmuş birleşik bir ek yapısında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ekin son dönemlerde ortaya çıktığını ve -*sa*-, -*se*- ekinin başına ‘*m*’ sesinin eklenmesiyle oluştuğu belirtilmiştir (Korkmaz, 2009: 121; Ergin, 2013: 184).

+*imsa*-/+*imsä*- Ekinin İşlevleri

1. Bu ek işlev olarak isim soylu sözcüklerden fiil türetir (Çotuksöken, 2011: 140).

Färman müälliminin dedikläri mänimsär vä Rusca hälä zäif bilmäsine bahmayarağ kälmaläri bir birinä ğuraşdırarağ sualı sual dalınca verärdi (AİL-340: 3).

1. 3. 9. +*ır*-/+*ir*-/+*ur*-/+*ür*-

Eski Türkçede bu ek +*Ir*-/ +*Ur*- şeklinde görülür: *bälgür* “belirmek” (Gabain, 2007: 50).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek +*Ar*-/ +*Ir*-/ +*Ur*- şekilleri mevcuttur: *belir*- “belirmek” (Gülsevin, 2011: 120).

Azerbaycan Türkçesinde kullanım sahası dar olan eklerdendir, az sayıda örneği vardır (Hälilov, 2016: 74).

+*ır*-/ +*ir*-/ +*ur*-/ +*ür*- eki, Türkçede işlek olmayan eklerdendir. Günümüzde bu ekin az sayıda örneği vardır (Ergin, 2013: 191).

“*Dilimizde bir alanda işlek olarak görülen -ir- eki sesli fizyolojik işleyişleri andıran yansımalara gelerek onların kılınışı anlamında filler yapar*” (Banguoğlu, 2007: 213).

bağır- “bağırmaq” (ATS-I: 83), *böyür-* “öküz, dana gibi hayvanların çıkardığı ses” (152), *çağır-* “seslenmek, çağırmak” (188), *üfür-* “üfürmek” (ATS-II: 1175).

Män äzilän bir sinfin hayğıran; Hağ bağıran sädasından yarandım (AİL-I: 201).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*Ir-*/ +*Ur-* şeklinde bulunmaktadır: *aksır-*, *hapşır-*, *öğür-* (Korkmaz, 2009: 121). Gagavuz Türkçesinde ve Türkmen Türkçesinde işlek değildir. Gagavuz Türkçesinde +*Ar-* şeklindedir: *ever-*, *sarar-* (Özkan, 1996: 108). Türkmen Türkçesinde de ek yine +*Ar-* şeklindedir: *öyer-* “evermek”, *suvar-* “sulamak” (Kara, 2005: 78).

+*ır-*/+*ir-*/+*ur-*/+*ür-* Ekinin İşlevleri

1. Genellikle tek heceli sözcük köklerinden ses taklidi fiiller türetir (Ercilasun, 2007: 191): *bağır-* “bağırmaq” (ATS-I: 83), *böyür-* “öküz, dana gibi hayvanların çıkardığı ses” (152), *çağır-* “seslenmek, çağırmak” (188).

Hämişäki kimi häyätä uşağlar oynayı, ğutab satan arvad bağırır (Rızayev, EH: 68).

2. Durum bildirir: *bälir-* “görünmek, belli olmak” (ATS-I: 115), *köpür-* “kabarıp köpüklenmek, şişmek” (ATS-II: 794).

Ğadının dodağlarından acı bir täbässüm bälirdi (AİL-I: 274).

1. 3. 10. +*ırğa-*/+*irgü-*

Eski Türkçede bu ek +*rka-*/ +*rkä-* şeklindedir: *alpırkan-* “yiğitlenmek”, *tsuyurka-* “acımak, merhamet etmek” (Gabain, 2007: 50).

Eski Anadolu Türkçesinde ise bu ekin +*irge-* şeklinde olduğu görülmektedir: *esirge-* “korumak” (Gülsevin, 2011: 120).

İsimlerden fiiller türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 215).

Bu ek de Azerbaycan Türkçesinin işlekliliği az olan eklerindedir. Bu ekin örneklerine az sayıda sözcükte rastlanmıştır: *äsirgä-* “korumak, himaye etmek” (ATS-I: 390), *yadırğa-* “alışmamak, yabancılık çekmek” (ATS-II: 1209).

İsmät! Allah äsirgäsin, nädir bu halät? (AİL-II: 138).

Türkçe gramer kitaplarında bu ekin eskiden beri kullanımının yaygın olmadığı ve eklendiği sözcüğe çeşitli benzerlik anlamları kattığını belirtilmiştir. Ayrıca ekin birleşik ek görünümünde olduğu “+IrgA-” Eski Türkçeden beri hemen bütün lehçelerde çok az sayıda örneğinin bulunduğu belirtilmiştir (Banguoğlu, 2007: 216; Korkmaz, 2009: 121).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +IrgA- şeklindedir: *esirge-*, *taşırğa-* (Korkmaz, 2009: 121). Gagavuz Türkçesinde +*irgen-* şeklinde bulunmaktadır: *sesirgen-* “ses dinlemek” (Özkan, 1996: 109). Türkmen Türkçesinde ise ek +*ırğA-* şeklinde yer alır: *çınırğa-* “gerçekleşmek”, *mesirğe-* “mest olmak” (Kara, 2005: 80).

+ırğa-/+irgü- Ekinin İşlevleri

1. İşlev olarak bu ek örneklerinden de anlaşılacağı gibi soyut anlamlı fiiller türetmiştir: *äsirgä-* “korumak, himaye etmek” (ATS-I: 390), *yadırğa-* “alışmamak, yabancılik çekmek” (ATS-II: 1209).

Häcär, Feyzullanın çohdan yadırğadığı yumşaq vä hälim säslä: “Gälsänä metroya gedäk, gäzäk, ay Feyzulla” dedi (Rızayev, EH: 438).

1. 3. 11. +la-/+lä-

Eski Türkçede bu ek +*la-/ +lä-* şeklinde bulunur: *buzagula-* “buzağılamak”, *yilwilä-* “büyülemek” (Gabain, 2007: 48).

Eski Anadolu Türkçesinde ek +*la-* şekliyle yer almaktadır: *adımla-* “adımlamak”, *gizle-* “gizlemek” (Gülsevin, 2011: 120).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinin en işlek olan isimden fiil türetme eklerindedir (Ercilasun, 2007: 189). Eskiden beri işlek olarak kullanılan bu ekin diğer Türk lehçelerinde de kullanım alanı geniştir (Zeynalov, 1993: 226). İsimlerden fiiller türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 95). Azerbaycan Türkçesinde kullanım alanı geniş olan isimlerden fiil türetme (*sözdüzäldici*) ekidir (Budagova, 1980: 210).

adımla- “adımlamak” (ATS-I: 8), *başla-* “başlamak” (103), *cämlä-* “toplamak, bir araya toplamak” (174), *cilovla-* “başına dizgin geçirmek, yularlamak” (181), *däyirmilä-* “yuvarlak hale getirmek” (270), *dişlä-* “dişlemek” (294), *izlä-* “izlemek” (ATS-II: 732), *sancağla-* “firkete, toka, toplu iğne ile tutturmak” (1014).

*Nemät, barmağlarını yummağa **başladı*** (Rızayev, ER: 4).

*Cavan ana, öz körpäsini toppuş ayağlarını birdän **dişläyir**, uşaq gıdıqlanıb gülürdü* (AİL-I: 649).

Ek diğer Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +*IA-* şeklindedir: *bekle-*, *sula-*, (Ergin, 2013: 180). Gagavuz Türkçesinde ek +*LA-* şeklinde bulunur: *durukla-*, *özle-* (Özkan, 1996: 109). Türkmen Türkçesinde ise ek +*IA-* şeklinde yer almaktadır: *başla-*, *gözle-* (Kara, 2005: 79).

+*la-*/*lä-* Ekinin İşlevleri

1. Hareketin ya da işin hangi malzeme veya eşya ile meydana getirildiğini bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 226): *çänbärlä-* “fıçı vs. şeylerin etrafına çember geçirmek” (ATS-I: 198), *diräklä-* “altına direk vurmak, direk beslemek” (290), *zärharala-* “altın simli ipek kumaştan perde yapmak” (ATS-II: 1280), *zopala-* “sopa ile dövmek, dayak atmak” (1289).

*Gärüz, arvad ilan kimin güyruğun **çänbärläyib** goydu belinä* (AİL-I: 465).

2. Olayın veya yapılan işin tanımını bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 226): *aşıla-* “aşı yapmak” (ATS-I: 59), *başla-* “bir işe girişme, ilk adımı atmak” (103), *çizgilä-* “çizgi çizmek”, *gübrälä-* “toprağa gübre vermek” (585).

*Bütün uşaqlar anam **işläyän** hästähänada olur* (Rızayev, EH: 97).

3. Olayın meydana geliş tarzını ve şeklini bildiren sözcükler türetir: *boğçala-* “bohçaya sarmak, bohça şeklinde bağlamak” (ATS-I: 142), *büzmälä-* “büzgü şeklinde dikmek, büzerek dikmek” (163), *ciliklä-* “parça parça, ufak ufak doğramak” (207), *gülçala-* “bacağından yakalamak, yapışmak” (510), *layla-* “kat kat dizmek, üst üste koymak” (ATS-II: 813).

*Şüşä daşa däyib **cilikländi*** (AİL-I: 420).

4. Olayın ya da hareketin meydana getirdiği eşyayı, aleti bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 226): *bağla-* “ip, zincir gibi şeylerle bir yere tutturmak” (ATS-I: 84), *baltala-* “balta ile kesmek, doğramak” (90), *diräklä-* “altına direk vurmak, direk beslemek” (290), *iskänälä-* “iskenc ile yontmak veya oyuk açmak” (ATS-II: 711).

*Onları karvan ähli **baltaladı**; doğrayıb, yandırıb ocağ galadı* (ATS-I: 216).

5. Sayı isimlerine gelerek hareketin miktarını bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 226): *goşala-* “iki yapmak, ikilemek” (ATS-I: 541), *ikilä-* “bir şeyi, bir problemi, iki

parçaya bölmek” (ATS-II: 684), *üçlä-* “ üçe ulaştırmak, üçlemek” (1174), *yeddile-* “sayısını yediye çıkarmak” (1237).

*Ay gızı gözün aydın, **ikilämisän** ki, adı nädür?* (AİL-II: 517).

6. Nitelik, özellik, yapı anlamları veren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 226): *boğmala-* “yavaşça, hafifçe boğmak, sıkıştırmak” (ATS-I: 142), *çaprazla-* “birbirinin üzerine haç şeklinde koymak, toplamak” (193), *dilimlä-* “dilimlere ayrılmak, dilim dilim etmek” (285), *käkälä-* “konuşurken bazı sesleri, irade dışı tekrar ederek zorlukla konuşmak” (ATS-II: 753).

*Ğızı elçilär danışdırırlar ki, görsünlär, ğız kar deyil, eşidirmi, lal deyil vä **käkälämür*** (AİL-II: 668).

7. İsim kök ve gövdelerine eklenerek ölçü anlamı taşıyan yeni fiiller türetir (Çotuksöken, 2011: 95): *arşınla-* “arşınla ölçmek” (ATS-I: 53), *boyla-* “suyun derinliğini ölçmek için dalarak kontrol etmek veya ölçmek” (147), *ğarışla-* “karışla ölçmek” (464), *ğolacla-* “kulaçla ölçmek” (535).

*Älin şalvar cibindä küçäläri **arşınlayarsın*** (AİL-I: 139).

8. Zaman kavramı taşıyan isimlere eklenerek bildirilen zamanı geçirmek anlamında kullanılan fiiller türetir (Çotuksöken, 2011: 95): *ağşamla-* “yolculuk ederken akşamı bir yerde geçirmek” (ATS-I: 26), *gecälä-* “geceyi bir yerde geçirmek” (479), *ğışla-* “kışı bir yerde geçirmek” (519), *yayla-* “yaz mevsimi bir yerde geçirmek, dinlenmek” (ATS-II: 1235).

*Köçäri ğuş kimi här yerä ğoşar; harda **ağşamlasa** orda da yaşar* (AİL-I: 83).

9. Bazı ses taklidi sözcüklere eklenerek isim kökünde belirtilen sesi çıkarmak anlamında kullanılan fiiller türetir (Çotuksöken, 2011: 95): *ğurla-* “gürüldemek” (ATS-I: 577), *hayla-* “seslenmek, çağırmak” (614), *kişlä-* “Kiş" diye kovalamak. (Tavukları, kuşları) (ATS-II: 773).

*Ğapını döydük, açan olmadı, **hayladığ**, cavab çıımadı* (AİL-II: 338).

10. İsim kök ve gövdelerinden duygu, his anlamı taşıyan fiiller türetir (Çotuksöken, 2011: 226).

*Bir an män bütün ğälbimlä taksinin tez ğälmäsini **arzuladım*** (Rızayev, EH: 52).

11. İsim kök ve gövdelerine eklenerek belirtilen “duruma gelmek” anlamında fiiller türetir (Çotuksöken, 2011: 226): *buzla-* “donmak, buz haline gelmek, buzla kaplanmak” (ATS-I: 160), *diklä-* “dik hale getirmek” (278), *düzlä-* “düz hale getirmek, çukur ve diklerini düzeltmek” (339), *ğomla-* “destelemek, deste, demet hâlinde bağlamak” (537).

*İtlär gıyruğlarını **dikläyüräk** birdän birä hürmäyä, yüyürmäyä başladılar* (AİL-I: 662).

12. Olayın ya da işin durumunu ve sonucunu bildiren fiiller türetir: *çapala-* “sancımak, kıvrınmak, çırpınmak” (ATS-I: 191), *dayazla-* “derinliğini kaybetmek, sığılaşmak” (242), *äfällä-* “bir işi yapamaz duruma gelmek, atıl hâle gelmek” (344), *mürgülä-* “yarı uykulu hâlde olmak, uyuklamak” (ATS-II: 894).

*Torpağ töküb çuhuru **dayazladı*** (AİL-I: 555).

13. Terim anlamlı sözcük türetmiştir: *gözällä-* “âşık edebiyatında güzeli terennüm eden, insan ve tabiat güzelliğini konu edinen şiir şekli” (ATS-I: 562).

*Tahir telli sazını sinäsinä basdı vä **gözällümü** çaldı* (AİL-II: 290).

1. 3. 12. +lan-/ +län-

Bu ek Eski Anadolu Türkçesinde +lAn- şeklindedir: *kuvvetlen-* “kuvvetlenmek, güçlenmek”, *yapraqlan-* “yapraklanmak” (Gülsevin, 2011: 121).

+lan-/ +län- eki, Azerbaycan Türkçesiyle birlikte diğer çağdaş Türk lehçelerinde de kullanılan işlek bir ektir. Bu ekle ilgili olarak incelemecilerin iki ayrı görüşü vardır. İlk görüşe göre bu ek; +la-, +lä- ekinin fiilden fiil yapan -n- dönüşlülük ekiyle birleşerek birleşik bir ek durumuna gelmesidir. Diğer görüşe göre ise; +lAn- ekinin tek başına ayrı bir yapım eki olduğudur (Zeynalov, 1993: 229). Bu ek isimlerden fiil türeten (*sözdüzäldici*) eklerdendir (Budagova, 1980: 212). Azerbaycan Türkçesinde isimlerden fiiller türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 95).

Türkçe gramer kitaplarında +lan-/ +län- ekinin ‘*donanım fiilleri*’ olarak adlandırılarak bu ekin yaygın olarak “ile donanmak” olduğunu belirtilmiştir: *evlen-*, *canlan-*, *uslan-* (Banguoğlu, 2007: 218-219).

canlan- “canlanmak” (ATS-I: 169), *çiçäklän-* “çiçeklenmek” (206), *güçlän-* “güçlenmek” (586), *genişlän-* “genişlemek” (493), *yaralan-* “yaralanmak” (ATS-II: 1222).

Därsliyin bu bölmesindä, eləcə dä täläbälärin elmi mälumatlarının genişländigini ardıcıl diggät yetirilmişdir (Paşayev, SE: 121).

*İndi istäyirsän ki, bir yalançı kimyagärin dövlätindän birdän **pullanasan*** (AİL-III: 627).

Ek diğ er Oğ uz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +lAn- < +lA-n şeklinde bulunur: *adlan-*, *dertlen-* (Korkmaz, 2009: 119). Gagavuz Türkçesinde +lAn- şeklinde yer alır: *duruklan-*, *tikennen-* (Ercilasun, 2007: 110). Türkmen Türkçesinde ise ek +lAn- şeklindedir: *pullan-* “zengin olmak”, *umı tlan-* “umutlanmak” (Altın el, 2003: 151).

+lan-/+lün- Ekinin İşlevleri

1. Türettikleri sözcüğün kökünde yer alan anlama sahip olmak anlamı veren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 229): *dumruğ lan-* “tomurcuklanmak, tomurcuk meydana gelmek” (ATS-I: 323), *güllän-* “çiçek, gül açmak” (589), *pullan-* “zenginleşmek” (ATS-II: 982), *sünbü llän-* “başak çıkarmak” (1067).

Bädir Bädirov, bu yahında oğ lunu evlündirmäk için Tälät Tälätovgilä elçi gedäcäk (Rızayev, EH: 463).

İndi istäyirsän ki, bir yalançı kimyagärin dövlätindän birdän pullanasan (AİL-III: 627).

2. Durum, özellik ya da bir niteliğ e sahip olma anlamı verir (Zeynalov, 1993: 229): *cadarlan-* “çatlamak, yarı k yarı k olmak” (ATS-I: 165), *çolpalan-* “bir veya iki yaşına varmak, çolpa çağına ulaşmak” (212), *gözällän-* “daha güzel olmak, güzelleşmek” (562), *täklän-* “yalnız kalmak, tecrit olmak” (1118).

Bu çağdan Azärbaycan Türkçäsinin näfäsi heyli genişländi, onun elmi humanitar tutarı gücländi (Rızayev, EH: 12).

3. Eklendiğ i bazı isimlerden his ya da duyguyu taşımak anlamı veren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 229): *gileylän-* “şikâyetlenmek, sitem etmek” (ATS-I: 526), *hoylan-* “huyulanmak, şüphe etmek” (ATS-II: 658), *lovğalan-* “kendini övmek, kibirlenmek” (825), *öfkälän-* “sinirlenmek, hiddetlenmek” (942).

Pärtläşdiyimi büruzä verdiyimçün daha da hirslänirdim (Rızayev, EH: 159).

4. Netice bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 229): *bäyazlan-* “beyazlaşmak” (ATS-I: 123), *dazlan-* “kelleşmek” (243), *äkäclän-* “büyükleşmek, irileşmek” (352), *kösövlän-* “yanıp kararmak” (ATS-II: 795).

Odukların yarısı kösövlänmişdi (AİL-II: 761).

5. Bir olayın ya da iş in meydana geliş tarzını bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 229): *damcılan-* “damlalar halinde dökme, akıtma” (ATS-I: 227), *fırığ lan-* “kızgın suyla vs. haşlanmak, yanmak, haşlanarak derisi soyulmak” (423), *gillän-* “döne döne düşmek” (526), *läçäklän-* “yaprak yaprak açmak, açılmak (çiçek)” (ATS-II: 814).

*Amma hər bir dähşäti görüb üräkläri **gärtmäklänmiş** bu adamlar uşaq kimi kövrälir, sevincdän gülür, ağlayır* (Rızayev, EH: 164).

6. Genelde oluş fiilleri türetir: *canlan-* “canlanmak” (ATS-I: 169), *çirklän-* “kirlenmek” (208), *daşlandır-* “taşımak, akıtmak” (238), *işıqlan-* “ışık olmak, aydınlanarak görünmek, ışıqla dolmak” (ATS-II: 722), *nurlan-* “ışıklanmak, aydınlanmak” (923), *tirlän-* “serilmek, uzanmak” (1140).

*Kazım Mihinin həyali gəbrini gözləri önündə **canlandırır*** (Rızayev, EH: 252).

*Üfüglər bahar günəşinin ilk şafəgləri ilə **nurlanıb** aydınlaşır* (AİL-III: 505).

1. 3. 13. **+laş-/+läş-**

Azərbaycan Türkçesinde işlek olarak kullanılan bu ek hakkında da *+lan-/ +län-* eki gibi iki türlü görüş mevcuttur. İlk görüşe göre bu ek *-la* ve *-ş* unsurlarından türemiş birleşik bir ektir. Diğer görüşe göre ise bahsi geçen ek tek başına bir yapım ekidir (Zeynalov, 1993: 231). İsimlerden fiiller türeten tam sözlüksel ektir (Cəfərov, 1968: 95). Azərbaycan Türkçesinde isimlerden fiiller türeten (*sözdüzəldici*) ektir (Budagova, 1980: 212).

curlaş- “arkadaş olmak” (ATS-I: 185), *çəvikləş-* “çevik olmak, çevik hale gelmek” (201), *dərinləş-* “Daha derin olmak, derinliği fazlalaşmak” (261), *fərdiləş-* “ferdi hale getirmek” (420), *gəzlaş-* “gaz haline gelmek, gaza dönüşmek” (477), *odunlaş-* “sertleşip ağaç olmak; odun hâlini almak” (ATS-II: 927), *təzələş-* “yenileşmek” (1135).

*Mənanın **dərinləşdirilməsində** grammatika öz kömək əlini uzadır* (Paşayev, SE: 265).

*Fosfor gübrəsi meyvələrin inkişafını, kalium gübrəsi isə zoğların inkişafını və vaxtında **odunlaşmasını** təmin edir* (AİL-III: 513).

Ek diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *+laş-< +la-ş-* şeklindedir: *dinçleş-*, *taşlaş-* (Korkmaz, 2009: 119). Gagavuz Türkçesinde ek *+Laş-* şeklinde bulunur: *düzleş-*, *dostlaş-* (Ercilasun, 2007: 110). Türkmen Türkçesinde ise ek *+laş-* şeklinde yer alır: *uzaklaş-*, *yüzleş-* (Altınel, 2003: 153).

+laş-/+läş- Ekinin İşlevleri

1. Bir işin ya da hareketin birliğini, beraberliğini bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 231): *andlaş-* “birbirine inanarak bel bağlayarak yemin etmek, söz

vermek” (ATS-I: 43), *ayağlaş-* “birisiyle beraber yürümek, aynı adımlarla yürümek” (71), *dilləş-* “konuşmak, birbiriyle sohbet etmek” (285), *közləş-* “çarpmak, kavga etmek” (ATS-II: 963).

Mən, Fuadı da əzişdirdim, amma o heç kəsə şikayət etmədi və bu gündən dostlaşdığ (Rızayev, EH: 230).

2. Bir durum ya da olayın neticesini ve sürecini bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 232): *daşlaş-* “taş haline gelmek, taş kesilmek” (ATS-I: 238), *gazlaş-* “gaz haline gelmek, gaza dönüşmek” (477), *gətirləş-* “kesinleşmek, kesin hâl e gelmek” (500), *kökləş-* “kök almak, sağlamlaşmak” (ATS-II: 790).

İllərcə kökləmiş olan bu adəti sonralardan tərğitmək olmur (AİL-II: 749).

3. Bir iş ya da hareketin meydana geliş şeklini bildiren sözcükler türetmiştir: *cərgələş-* “sıra sıra dizilmek, sıralanmak” (ATS-I: 175), *hosunlaş-* “kimseye duyurmadan gizlice konuşmak” (ATS-II: 655), *keçələş-* “keçe gibi olmak, tüyleri birbirine geçirmek, karıştırmak” (748), *saçlaş-* “birbirinin saçından tutarak çekmek, kavga etmek” (1005).

Bir gədər də oturub guzu dağına və günbatandan gündoğana cərgələşən hırdaca dağlara tamaşa etməyi gəsd etdimsə bacaramadım (AİL-I: 406).

4. Yer durumunu bildiren fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 232): *ğaralaş-* “uzaktan görünmek” (ATS-I: 459), *irağlaş-* “uzaklaşmak” (ATS-II: 707), *yovuğlaş-* “yakınlaşmak” (1259).

Fuad, bir də ayrılıb görür ki; o bütün varlığını, heysiyyətini, kişiliyini itirmişdir, o bütün doğma, əziz olan varlıqlardan uzağlaşmışdır (Rızayev, EH: 29).

5. Olayın durumunu ve özelliğini bildiren sözcükler türetir: *bayatlaş-* “tazeliğini yitirmek, eskimek” (ATS-I: 106), *goçağla-* “yiğitleşmek, cesurlaşmak” (533), *ğonurlaş-* “açık kestane, kahverengini almak” (538), *kəcələş-* “kelleşmek, kel hâl e gelmek” (ATS-II: 748).

Hörək bayatlaşmışdır (AİL-I: 249).

6. Akrabalık bağı bildiren sözcükler türetmiştir: *ğohumlaş-* “aslında akraba olmayıp, sonradan birbirine kız verip alarak akraba olmak” (ATS-I: 534), *ğudalaş-* “birbirine kız alıp vererek hısım olmak, akraba olmak” (567).

Mən özümü çoh hoşbəht hesab edərdim ki, sənin ilə ğohumlaşmağ mümkün olaydı (AİL-III: 171).

1. 3. 14. +na-/+nä-

Azerbaycan Türkçesinde bu ek çok işlek olmadığı görülmüştür. İsimlerden fiiller türeten (*sözdüzâldici*) ektir (Budagova, 1980: 215). Bu ekin, az sayıda örneği mevcuttur: *cırna-* “darılmak, kırılmak” (ATS-I: 178), *göynä-* “kaşınmak, gıcıkklanmak” (554), *kişnä-* “kişnemek (eşek)” (ATS-II: 773).

Sizinçün burnumun ucu göynäyir (Rızayev, ER: 107).

Diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde de bu ek *kişne-* sözcüğünde bulunmaktadır. Gagavuz Türkçesinde yine *kişne-* (Baskakov, 1991: 152) sözcüğünde görülmüştür. Türkmen Türkçesinde ise ekin örneğine *gatna-* “gitmek, işlemek” (Altınel, 2003: 158) sözcüğünde rastlanmıştır.

+na-/+nä- Ekinin İşlevleri

1. Bu ek, işlev olarak ses taklidi sözcüklerden bazı fiilleri türetmiştir (Ercilasun, 2007: 191): *kişnä-* “kişnemek (eşek)” (ATS-II, 773).

Sadığ bunu deyändä Teyyub bärkdän kişnädi (Rızayev, EH: 215).

2. Durum bildirmiştir: *cırna-* “darılmak, kırılmak” (ATS-I: 178), *göynä-* “kaşınmak, gıcıkklanmak” (554).

Elä ki birinin zarafatdan acığı gäldiyini, cırnadığını gördü, o adamın yañasından äl çäkmezdi (AİL-I: 414).

1. 3. 15. +sa-/+sä-

Eski Türkçede bu ek +sa-/ +sä- şeklinde bulunmaktadır: *käksäk* “kinli, kindar” (Gabain, 2007: 50).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin yine +sa- şeklinde olduğu görülmektedir: *susa-* “susamak” (Gülsevin, 2011: 121).

Günümüz Azerbaycan Türkçesinde seyrek kullanılan bir ektir. Bu ekin eskiden kullanım sahası daha geniş olmuştur (Ergin, 2013: 191). Genellikle istek anlamlı fiiller türetir (Hatiboğlu, 1981: 138). Bazı araştırmacılar bu ekin -sı ekinde türediğini kabul etmişlerdir. Hâlihazırdaki konuşma dilinde bu ekler -si olarak söylenmektedir: *gäribsä-gäribsi-* vb. +sa-/+sä- ekleriyle türetilen fiiller benzetme, taklit ve istek anlamlarında yeni

fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 240-241). İsimlerden fiiller türeten (*sözdüzäldici*) ektir (Budagova, 1980: 248).

ğanıgsa- “kana susamak, gözü dönmek” (ATS-I: 451), *ğäribsä-* “bir şeyi tuhaf bulmak, yadırgamak” (497), *susa-* “susamak” (ATS-II: 1065), *tamahsa-* “tamah etmek” (1103).

*Büzän bu şähärläri, çayları, gölläri, ümumiyyätlä bu ärazini täsävvüründä canlandırmağa çalışırdı, ucsuz bucağısız çöllär, alaçığlar, **susayıb** göl, çay känarına gälän at ilhuları...*(Rızayev, ER: 7).

Ek diğör Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde +sA- şeklinde bulunur: *mühimse-*, *umursa-* (Korkmaz, 2009: 122). Gagavuz Türkçesinde ise ek yine +sA- şeklindedir: *etse-* “arzu etmek”, *yalapsa-* “parlamak” (Özkan, 1996: 111). Türkmen Türkçesinde de ek yine +sA- şeklinde yer almaktadır: *küyse-* “istemek, özlemek”, *suvsa-* “susamak”(Kara, 2005: 80).

+sa-/+sä- Ekinin İşlevleri

1. Bu ek, eklendiği sözcüklerde arzu, istek anlamı taşıyan fiiller türetir (Zeynalov, 1993: 240): *susa-* “susamak” (ATS-II: 1065), *tamahsa-* “tamah etmek” (1103).

*Baytarların müşaviräsindä su görändä **susamağdan**, at görändä ahsamağdan danışdı* (Rızayev, EH: 489).

2. İsim kök ve gövdelerine eklenerek bir olay ya da durum karşısında belli bir tutum takınmak ve öyle görünmek anlamlarında kullanılan fiiller türetir (Çotuksöken, 2011: 158): *ğanıgsa-* “kana susamak, gözü dönmek” (ATS-I: 451), *ğäribsä-* “bir şeyi tuhaf bulmak, yadırgamak” (497).

*Bu dadlı söhbätlärin içindä belä yenä dä ağsağgal häkim öz ailäsi üçün çoğ bärk **ğaribsäyir**, öz Mehriban hanımı üçün bärk darıhırdı* (AİL-III: 121).

1. 4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

1. 4. 1. -aş-/-üş-/-ş-

Eski Türkçede bu ek -ş- durumundadır: *körüş-*“görüşmek”, *tapış-*“bulmak, yeniden bulmak” (Gabain, 2007: 60).

Eski Anadolu Türkçesinde ek, -ş-/ -Iş- şeklindedir: *bulaş-* “bulaşmak”, *çağrış-* “çağırışmak” (Gülsevin, 2011: 141).

Aslında işteş çatı eki olan bu ek, eklendiği kılış fiilini oluş fiiline çevirmesi ve kök anlamdan farklı bir kavram alanına işaret etmesi bakımından burada ele alınmıştır. Azerbaycan Türkçesinde bu ekin işleklik sahasının dar olduğu görülmüştür. Ekin az sayıda örneği mevcuttur. Fiillerden fiil türeten (*sözdüzâldici*) ektir (Budagova, 1980: 215).

acış- “acımak, yanmak” (ATS-I: 4), *alış-* “öğrenmek” (34).

Ek, diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesinde -Iş-/ -Uş- şeklinde yer almaktadır: *atış-*, *giriş-* (Korkmaz, 2009: 132). Gagavuz Türkçesinde ek -Iş- şeklinde bulunur: *dolaş-*, *tutuş-* (Özkan, 1996: 118). Türkmen Türkçesinde ise ek -ş- şeklindedir: *görüş-*, *uruş-* (Kara, 2005: 90).

-aş-/-üş-/-ş- Ekinin İşlevleri

1. Bu ek işlev olarak kılış fiillerinden oluş bildiren fiiller türetir: *alış-* “öğrenmek” (ATS-I: 34).

Ata hâr gün gâdâr işâ, çalışar; nâ gâdâr zâhmât olsa da alışar (AİL-I: 100).

1. 5. Farklı Anlamda Sözcük Türetmediği Hâlde Yapım Eki Olarak Değerlendirilen Ekler

Bu başlık altında ele alınacak olan ekler, Türkiye Türkçesi gramerlerinin genelinde yapım ekleri başlığı altında yer almaktadır. İncelendiğinde bu eklerin eklendiği sözcüğün türünü değiştirdiği ya da eklendiği sözcüklere -eğer isimse- küçültme, sevgi, acıma, grup bildirme gibi artı anlam yüklediği, -eğer fiilse- fiildeki oluş ve kılış durumunu değiştirdiği, işi yapanın sayısının veya varlığının belirtildiği, işin tekrarlandığının veya sürekli olduğunun gösterildiği tespit edilmiştir. Yani, ekler, ismin ve fiilin kökündeki anlamdan yeni bir anlam türetmeyip sadece anlamı genişletmek için kullanılmışlardır. “*Kedi+cik*” örneğinde olduğu gibi kök anlamdaki *kedi* kavram alanına sevgi, merhamet, acıma gibi bir düşünce -*cik* ekiyle eklenmiştir. “*giy-il-, giy-in-, giy-dir-, kaç-ış-*” örneklerinde görülen ve genel olarak yapım ekleri başlığı altında verilen çatı ekleri, fiilin anlamıyla değil gerçekleştiren özne veya fiilden etkilenen nesne ilgili anlamlar bakımından fiili genişletmiştir. Yine “*it-ele-, kar-ıştır-*” fiillerine getirilen ekler, *it-* ve *kar-* fiillerindeki asıl anlamı değiştirmeksizin bu eylemlerin üst üste tekrarlandığı anlamını katmıştır. Sonuç olarak, tamamen yeni anlam alanına işaret eden sözcükler türetmeyip anlam genişleten ekler, bu başlık altında değerlendirilmiştir.

1. 5. 1. İsimden İsim Yapım Eki Olarak Değerlendirilen Ekler

1. 5. 1. 1. +cağız/+ciyüz/+cuğaz/+cüyüz/+cigüz/+cügüz

Azerbaycan Türkçesi gramerlerinde +*cağız/ +ciyüz/ +cuğaz/ +cüyüz/ +cigüz/ +cügüz* eki tam sözlüksel ek olarak değerlendirilmektedir (Cəfərov, 1968: 99):

adamcağız “adamcağız”, *bibiciyüz* “halacağız” (Ercilasun, 2007: 184), *gızcığaz* “kızcağız”, *ğuşcuğaz* “kuşcağız”, *tifilciyüz* “çocukcağız” (Cəfərov, 1968: 99).

Ağabäyim diksinmiş bir ğuşcuğaz kimi başını cäld galdırıp Vağifin üzünä bahdı (AİL-III: 225).

MAD’de bu ek şekil yapan ekler arasında (*formadüzäldici*) sözlüksel-dilbilgisel (*leksik-grammatik şekilçiler*) yer almaktadır (Budagova, 1980: 84).

+*cağız/ +ciyüz/ +cuğaz/ +cüyüz/ +cigüz/ +cügüz* eki Türkçe gramer kitaplarında küçültme, sevgi, acıma özelliklerini bildiren ek olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu ekin +*Az>Iz* ekiyle genişletilmesinden oluşan birleşik bir ek olduğu belirtilmiştir (Korkmaz, 2009: 41; Çotuksöken, 2011: 52; Ergin, 2013: 166).

Bu ek yeni bir sözcük türetmediği için ismin anlamını genişleten ek olarak değerlendirilmiştir (Delice, 2000: 225). Ayrıca +cağız/ +ciyüz/ +cuğaz/ +cüyüz/ +cigüz/ +cügüz eki sözlüksel anlamda yeni sözcük türetmediği için kategori eki olarak da ele alınmıştır (Gülsevin, 2004: 1280).

Azerbaycan gramer kitaplarında +cağız/ +ciyüz/ +cuğaz/ +cüyüz/ +cigüz/ +cügüz eki söz türetici ekler başlığı altında sözlüksel-dilbilgisel ek olarak da ele alınmıştır (Zeynalov, 1993: 51).

Cahit Başdaş, bu eke ara ekler ismini vererek bu grupta değerlendirmiştir (http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/cahit_basdas_turkcede_eklerin_hiyerarsisi.pdf).

1. 5. 1. 2. +ğil/+gil/+ğu/+gül; +kıl/+kil/+kul/+kül

Azerbaycan Türkçesinde işleklik sahası dar olan ek yapım (*sözdüzäldici*) eki olarak değerlendirilir (Budagova, 1980: 75-76): *Ähmädgil, Kübragil* vb.

+ğil/ +gil/ +ğu/ +gül; +kıl/ +kil/ +kul/ +kül eki isim ve soyadlarına gelerek o şahsın aile mensuplarını bir bütün olarak anlatan isimler meydana getirir: *Ceyrangil, Häsängil*. Akrabalık isimlerine eklenerek ilgili ismin ailesini bir bütün olarak anlatır: *bibisigil* “halasıgil”, *dayımgil*, *ämmioğlunuzgil* “amcaoğlunuzgil” (Ercilasun, 2007: 185), *müällimgil* “öğretmen” (ATS-II: 886).

Müällimgildä yediyi limon ğabığı da, doğmaca evlärindäki akvarium balığları da anasının ütülädiyi paltarların iyi dä malik olduğu bütün naz nemätlärdän daha äzizdi, da istäklidi (Rızayev, EH: 23).

Bu ek yeni anlamlı sözcük türetmediği ve sadece eklendiği sözcükte anlam genişlemesine sebep olduğu için ismi genişleten ek olarak değerlendirilmiştir (Delice, 2000: 225).

Bazı araştırmacılar tarafından da yine sözlüksel anlamda yeni sözcük türetmediği için kategori eki olarak ele alınmıştır (Gülsevin, 2004: 1280).

Y. Çotuksöken, bu eki yapım eki olarak değerlendirir (2011: 77).

+göl/ +göl/ +göl/ +göl; +kıl/ +kıl/ +kıl/ +kıl ekini Cahit Başdaş, ara ek olarak değerlendirmiştir.

(http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/cahit_basdas_turkcede_eklerin_hiyerarssisi.pdf).

1. 5. 1. 3. +kıl/+kıl/+göl/+göl

Azerbaycan Türkçesinde +kıl/ +kıl/ +göl/ +göl eki sözlüksel-gramatikal ektir: *ağşamki* “akşamki”, *dünänki* “dünkü”, *sähärki* “seher vaktinde olan” (Cəfərov, 1968: 94).

MAD’de bu ek isimlerden sıfat türeten (*sözdüzäldici*) ek olarak değerlendirilmiştir (Budagova, 1980: 107).

Türkçe gramer kitaplarında genel olarak +kıl/ +kıl/ +göl/ +göl eki için yer, yön isimleriyle birlikte isim ve zarf görevinde kullanılan sözcüklere aitlik, ilgili olma durumu anlamlarını katarak sıfat ve zamir işlevinde kullanılan sözcükler yaptığı açıklaması yer alır: *bugünkü*, *dünkü*, *evdeki*, *sonraki* vb. (Hatiboğlu, 1981: 83; Banguoğlu, 2007: 184; Çotuksöken, 2011: 9; Ergin, 2013: 161).

*Heç olmasa **bugünkü** səfərimizdə təzə bir şey öyrən* (Rızayev, ER: 62).

+kıl/ +kıl/ +göl/ +göl eki H. İ. Delice’nin ek tasnifinde sözcük türünü değiştiren ek olması dolayısıyla dönüştürücü ekler grubunda sıfata dönüştüren ek olarak değerlendirilmiştir (2000: 230). G. Gülsevin ise bu eki tür değiştiren ek olarak isimlendirirken (2004: 1278), C. Başdaş da ara ek olarak değerlendirmiştir (http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/cahit_basdas_turkcede_eklerin_hiyerarssisi.pdf).

1. 5. 1. 4. +lül/+lül/+lül/+lül

Azerbaycan Türkçesinde +lül/ +lül/ +lül/ +lül eki sözlüksel-gramatikal eklerdendir: *atlü*, *dişli*, *giymätli* “kıymetli”, *kändli* “şehirde yaşayan” vb. (Cəfərov, 1968: 95). MAD’de bu ek hem sıfat hem isim türeten (*sözdüzäldici*) ek olarak ele alınmıştır (Budagova, 1980: 105).

Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında ekin eskiden beri çok işlek olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Eklendiği sözcüğe herhangi bir şeye sahip olma, bir şeyi içinde bulundurma, bir yere, topluma ya da ülkeye ait olma anlamları katar: *Asyah*, *becerikli*, *güçlü*, *sevimli* vb. (Hatiboğlu, 1981: 101; Banguoğlu, 2007: 192; Korkmaz, 2009: 54; Ergin, 2013: 159).

Sehrli nağıllardan “Oduñçu ğızı” ve “Sas tavuğun tálnägi” nağıllarına çap olunmuş Azärbaycan nağılları arasında täsadüf edilmir (Paşayev, SE: 191).

H. İ. Delice, bu eki sifata dönüştürücü ek olarak ele alırken (2000: 230) G. Gülsevin tür değiştirici ek olarak değerlendirmiştir (2004: 1278), Zeynalov ise adlardan sıfat türeten ek olarak isimlendirmiştir (1993: 129).

1. 5. 1. 5. +mtul/+mtil/+mtul/+mtül

Azerbaycan Türkçesi gramerlerinde +mtul/ +mtil/ +mtul/ +mtül eki şekil türeten ekler (*formadüzäldici şäkilçilär*) adı altında sözlüksel-dilbilgisel ekler grubunda dâhil edilerek sıfat derecesi yapan ekler olarak isimlendirmiştir (Budagova, 1980: 82-83). Zeynalov +mtul/ +mtil/ +mtul/ +mtül ekini işlevsel-dilbilgisel ekler başlığı altında sıfat derecelerini yapan ekler grubuna dâhil etmiştir (1993: 148): *ağımtul* “beyazımsı, biraz ak” (ATS-I: 14), *bozumtul* “boz renkli, boz renge yakın” (149), *sarımtul* “sarımsı renkte olan” (ATS-II: 1017).

Bu zaman su sarımtul bir rängä çalardı (AİL-IV: 42).

Bu ek örneklerinden de anlaşılacağı gibi eklendiği sözcüğe benzerlik, yakınlık anlamı katmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde bu ek kullanılmamakla birlikte ekin eş değeri olan +ImSI/ +UmsU eki ya yapım ekleri arasında ya da dönüştürme ekleri olarak yapım ekleri dışında sınıflandırılmaktadır (Korkmaz, 2009: 59).

1. 5. 1. 6. +mtrağ/+umtrağ

MAD’de +mtrağ/ +umtrağ eki de şekil türeten ekler (*formadüzäldici şäkilçilär*) ismiyle sözlüksel-dilbilgisel ekler grubuna dâhil edilerek sıfat derecesi yapan ekler ismi altında değerlendirilmiştir (Budagova, 1980: 82-83): *acımtrağ* (ATS-I: 4), *ğırmızımtrağ* “kırmızıya çalan, kırmızımsı” (516), *göyümtrağ* “mavimsi, maviye çalan renk” (554), *sarımtrağ* (ATS-II: 1017), *yaşılımtrağ* “yeşilimsi, yeşile yakın renk” (1231).

Otağı göyümtrağ papiros tüstüsü bürüdüyündän adamların siması hâyal kimi dumanlı görünürdü (AİL-II: 275).

Türkçe gramer kitaplarında ekin genellikle tat ve renk isimlerine eklenerek benzerlik ve yakınlık anlamı verdiği belirtilmiştir (Hatiboğlu, 1981: 124; Korkmaz, 2009: 59; Çotuksöken, 2011: 141; Ergin, 2013: 171).

H. İ. Delice, +*Imtrağ*/ +*Umtrağ* ekini sığata dnüşürücü ek olarak değerlendirirken (2000: 230), G. Gülsevin, kategori eki olarak ele almıştır (2004: 1280).

F. Zeynalov ise bu eki işlevsel-dilbilgisel ekler başlığı altında sıfat derecelerini yapan ek olarak isimlendirilmiştir (1993: 148).

1. 5. 1. 7. +*ncı*/+*nci*/+*ncu*/+*uncü*

Azerbaycan Türkçesinde +*ncı*/ +*nci*/ +*ncu*/ +*uncü* eki miktar bildiren sayılardan sıra sayıları yapan sözlüksel-gramatikal ektir (Cəfərov, 1968: 93). MAD’de sıra sayılarını yapan +*ncı*/ +*nci*/ +*ncu*/ +*uncü* eklerinin yapım (*sözdüzəldici*) eklere yakın olduğu bilgisi yer almaktadır (Budagova, 1980: 18-19): *beşinci* (ATS-I, 122), *birinci* (136), *ikinci* (ATS-II: 685), *üçüncü* (1174), *yedinci* (1237) vb.

Mən onları simfonianın sonunda birinci hissəsinin mövzunu tanıyan kimi tanımışdım (Rızayev, EH: 58).

Türkçe gramer kitaplarında bu ekin eskiden beri işlek olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Asıl işlevinin sayı isimlerine eklenerek onlara sıra, derece kavramı veren anlamlar yüklediği belirtilmiştir (Hatiboğlu, 1981: 130; Korkmaz, 2009: 60; Çotuksöken, 2011: 144; Ergin, 2013: 168).

G. Gülsevin, +*ncı*/ +*nci*/ +*ncu*/ +*uncü* ekini kategori eki ismi altında değerlendirerek sıralama sayı kategorisi olarak isimlendirmiştir (2004: 1280).

H. İ. Delice ise ek tasnifinde bu eki dnüşürücü ekler başlığı altında sığata dnüşürücü ekler grubuna dāhil etmiştir (2000: 230).

1. 5. 1. 8. +*rağ*/+*rāk*

MAD’de +*rağ*/ +*rāk* eki de şekil türeten ekler (*formadüzəldici şakilçilər*) adı altında sözlüksel-dilbilgisel ekler grubuna dāhil edilerek sıfat derecesi yapan ekler olarak isimlendirilmiştir (Budagova, 1980: 82-83): *açığrağ* “daha açık” (ATS-I: 6), *bozarağ* “boz, bozumsu renkte” (149), *gödäräk* “biraz kısa” (547), *yağşırağ* “daha iyi, daha güzel” (ATS-II: 1213).

Här bir divardan çölün havası içəri gəlir və hansından artıg gəlir isə o divar yağşırağdır (AİL-IV: 511).

Türkçe gramer kitaplarında *+raq/ +räk* ekinin eskiden beri işlek olarak kullandığı belirtilmiştir. İsimlere eklenerek onlardan benzerlik, yakınlık, azlık ve karşılaştırma kavramlarını veren sıfat görevinde kullanılan isimler yaptığı belirtilmiştir (Hatiboğlu, 1981: 137; Korkmaz, 2009: 61; Çotuksöken, 2011: 149; Ergin, 2013: 172).

H. İ. Delice, *+raq/ +räk* ekini dönüştürücü ekler grubunda sıfata dönüştürücü ek olarak değerlendirmiştir (2000: 230).

F. Zeynalov, bu eki işlevsel-dilbilgisel ekler başlığı altında sıfat derecelerini yapan ek olarak isimlendirmiştir (1993: 146).

1. 5. 1. 9. *+sız/+siz/+suz/+süz*

Azerbaycan Türkçesinde sözlüksel-gramatikal ek olarak değerlendirilir (Cəfərov, 1968: 97). MAD'de *+sız/ +siz/ +suz/ +süz* eki isimlerden sıfat türeten (*sözdüzäldici*) ek olarak verilmiştir (Budagova, 1980: 105): *anasız* “anası olmayan” (ATS-I: 42), *atasız* “babası olmayan” (62), *dadsız* “tatsız” (219), *hävässiz* “hevesi olmayan” (ATS-II: 634), *istäksiz* (713), *süräksiz* “az süren, devamsız” (1068).

Deyirlär ki, atasız adam yetim olmaz, anasız yetim olar (AİL-I: 158).

Türkçe gramer kitaplarında *+sız/ +siz/ +suz/ +süz* ekinin yokluk, mahrumiyet, eksiklik kavramlarını veren sıfat görevinde kullanılan isimler oluşturduğu belirtilmiştir (Hatiboğlu, 1981: 149; Banguoğlu, 2007: 201; Korkmaz, 2009: 63; Ergin, 2013: 160).

Yine *+sız/ +siz/ +suz/ +süz* ekini Çotuksöken isimden sıfat ve zarf türünde sözcük türeten yapım eki olarak ele almıştır (2011: 164).

Bunlardan farklı olarak H. İ. Delice, *+sız/ +siz/ +suz/ +süz* ekini sıfata dönüştürücü ek olarak değerlendirirken (2000: 230), G. Gülsevin, tür değiştirici ekler başlığı altında incelemiştir (2004: 1278). F. Zeynalov ise bu eki isimlerden sıfat türeten ek olarak ele almıştır (1993: 130).

C. Başdaş ise *+sız/ +siz/ +suz/ +süz* ekini yapım ekleri arasında bulunan *ara ekler* ismi altında değerlendirmiştir (http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/cahit_basdas_turkcede_eklerin_hiyerarsisi.pdf).

1. 5. 2. Fiilden Fiil Yapım Eki Olarak Değerlendirilen Ekler

1. 5. 2. 1. Çatı Ekleri:

Bu ekler fiil çatısını edilgenlik, ettirgenlik, işteşlik ve dönüşlülük bakımından değiştiren eklerdir. Azerbaycan Türkçesi gramerlerinde çatı ekleri şekil türeten ekler (*formadüzäldici şäkilçilär*) başlığı altında ele alınarak 6 grupta incelenmiştir: a) mälum növ, b) mäçhul növ, c) şähssiz növ, ç) gayıdış növ, d) ğarşılığlı – birkälik növ, e) İçbar növ (Budagova, 1980: 243-266).

Azerbaycan Türkçesinin çatı ekleri şunlardır:

-a/ -ä: *bula-* “sıvının içine kaşık vs. daldırıp karıştırmak” (ATS-I: 155), *ğala-* “kümelemek, yığmak” (443), *tığa-* “tıkamak” (ATS-II: 1136).

Fuad'ın içindän buğum buğum ğalğan, boğazını ğähärlä tığayan, gözlärini dumanlandıb dolduran duyğu peşimançılığ, ğünahlılığdı (Rızayev, EH: 23).

-ar/ -ür: *çihär-* “çıkarmak” (ATS-I: 202), *ğopar-* “koparmak, ayırmak” (539), *içir-* (ATS-II: 674).

Sähär Eldar, masanın arğasında oturub ona ğatığ içirdi (Rızayev, EH: 431).

-dIr/ -dUr: *bildir-* (ATS-I: 130), *ğäzdir-* (506), *yazdır-* (ATS-II: 1236).

Ancağ Fuadın heç bir vağt açığ bildirmädiyi narazılığının başğa säbäbi dä vardi (Rızayev, ER: 397).

-Ir/ -Ur: *aşır-* (ATS-I: 60), *batır-* (104), *doyur-* (310), *düşür-* (335).

Arvad mäni inandırır ki, bir çoğ ac itläř vä heyvanlar öz rizğläřini zibildä tapırlar; onları doyurmağ da savabdır (AİL-I: 679).

-Iş/ -Uş: *alış-* (ATS-I: 34), *çäkiř-* (197), *ğörüş-* (550), *uçuř-* (ATS-II: 1163).

Äjdär ğäribä bir marağla Leylayla Rüstämin ğörüřmäřini gözläyirdi (Rızayev, EH: 76).

-It/ -Ut: *bärkit-* “kilitlemek” (ATS-I: 120), *oturt-* (ATS-II: 937), *öskürt-* “öksürmeye sebep olmak” (947), *yatırt-* (1233).

Nädänsä onu Fuadın yanında oturdular (Rızayev, ER: 398).

-II/ -Ul: *dikil-* (ATS-I: 278), *durul-* (325), *görül-* (550), *yazıl-* (ATS-II: 1236).

Bayram bir vərəg kağızda səlīgä ilä yazılmış täləbnaməni Rəhim bəyə uzatdı (AİL-IV: 566).

-n/ -In/ -Un: *alın-* (ATS-I: 34), *gäyin-* “giyinmek” (502), *sürün-* (ATS-II: 1070), *yuyun-* “banyo yapmak” (1265).

Göyün dərdlərimizi gusağ, sonra yuyunağ, gäləcäyə təmiz gedäk (Rızayev, EH: 167).

-Iz/ (-ğuz-): *damız-* “damla damla akıtmak” (ATS-I: 229), *doğuz-* “doğum zamanı yardım etmek” (300), *ämiz-* “emzirmek” (375).

Sübhanverdizadə fırçanı piyalədə härlädi, biraz su damızdırdı, təkrrar fırçanı dolandırdı (AİL-I: 530).

Türk dili gramer araştırmacıları tarafından fiil çatısını oluşturan bu ekler, çeşitli şekillerde ve isimlerde değerlendirilmektedir:

H. İ. Delice, çatı eklerini genişletme ekleri başlığı altında fiili genişleten ekler olarak ele almıştır (2000: 226).

G. Gülsevin, işletme ekleri olarak tanımladığı gruba çatı eklerini fiili işleten ekler ismiyle dâhil etmiştir (2004: 1279). Y. Çotuksöken ise çatı eklerini dönüştürüm ekleri olarak nitelendirirken (2011: 22-30), Z. Turan, fiil çatısı oluşturan bu ekleri yine çatı ekleri olarak değerlendirmektedir (Turan, 2007: 1836-1842).

Z. Korkmaz, çatı eklerini fiilden fiil türeten ekler olarak değerlendirir (2009: 131-136). Yine aynı şekilde Muharrem Ergin, çatı eklerini fiilden fiil yapma ekleri olarak ele almıştır (2013: 202-214).

T. Banguoğlu ise fiilden üreme fiiller başlığı altında çatı eklerini sınıflandırmıştır (2007: 275-293).

Azerbaycan Türkçesinin gramer çalışmalarına bakıldığında ise yine bu eklerin çeşitli şekillerde ele alındığı görülmektedir: Budagova, çatı eklerini şekil türeten

(*formadüzaldici şakilçilər*) başlığı altında değerlendirerek bu eklere sözlüksel-dilbilgisel ekler ismini vermiştir (Budagova, 1980: 19).

Cəfərov, çatı eklerini sözlüksel- dilbilgisel ekler (*leksik- grammatik şakilçilər*) başlığı altında değerlendirirken (1968: 62-75), F. Zeynalov, çatı eklerini işlevsel-dilbilgisel ekler başlığı altında fiil çatılarını oluşturan ekler olarak ele almıştır (1993: 25-27).

Azərbaycan Dili, isimli çalışmada da fiil çatısını oluşturan bu eklerin fiilden fiil türeten ekler olduğuna deyilmektedir ve bunların aslında çatı ekleri olarak ele alındığı görülmüştür. (Nağısoylu-Zeynalı, 2009: 74).

1.5.2.2. Çatıya Etki Etmeyen Ekler

Yukarıdaki verilen eklerin dışında çatı eki olmayan, fiil kök ve gövdelerine gelerek sadece kavram alanını genişleten eklerin de yeni anlamlı bir sözcük türetmediği, fiile tekrarlama, süreklilik veya istek duyma gibi anlamlar kattığı tespit edilmiştir. Bu ekler Azerbaycan Türkçesinde seyrek kullanılan ve örneği az sayıda sözcükte bulunan eklerdir (Budagova, 1980: 214).

-ala/ -hala/ -ülä: *çulğala-* “kaplamak, bürümek” (ATS-I: 215), *ovhala-* “masaj yapmak” (ATS-II: 937), *övkälä-* “elleri ile ezmek, hırpalamak” (948), *silkülä-* “silkelemek” (1045).

Gözlärini ovhaladı, divara tərəf çevrildi (Rızayev, ER: 6).

-I/ -U: *ğazi-* “kazımak” (ATS-I: 476), *daşı-* “taşımak, nakletmek” (237), *sürü-* “zorla bir yöne götürmek ya da getirmek” (1070), *tohu-* “dokumak” (1142).

Häyätä iki bağban äyilib ğan tär içindä yer ğazırdılar (Rızayev, EH: 247).

-p: *ğırp-* “kırmak” (ATS-I: 516), *särp-* “ağır bir yükü kaldırmadan dolayı belde ağrı oluşmak” (ATS-II: 1035).

Bütün gecäni gözünü dä ğırpmırdı, yuğusuzluğ bälasına düçar olmuşdu (Rızayev, EH: 527).

-ıh/ -uh/ -ik/ -ük: *azıh-* “doğru yoldan çıkmak” (77), *bezik-* “bıkmak, usanmak” (125), *burh-* “burup zedelemek” (157), *donuh-* “donup kalmak” (308), *doluğ-* “dolu dolu olmak, yaşla dolmak” (304), *duruğ-* “düşünceye dalmak” (325).

Rämziyyä **donuħub** ğalmışdı, anası nâ üçün belä edirdi? (AİL-I: 674).

-msa/ -msä: ğülümsä- “ğülümsemek” (ATS-I: 590).

Män, nâzâkât vâ ğonağsevârlük hağğında bütün bildiklärimi säfärbâr edib **ğülümsänün** sayağ oldum (Rızayev, EH: 218).

-s/ -sä: ğörsät- “ğöstermek” (ATS-I: 550).

Räřid vâ Süräyya birlikdä iki üç dâfâ kinoya getdilär, kinoda Süräyya Râřid’ä ğorħu filmi **ğörsätidi**.

1.6. Olumsuzluk Eki

Azerbaycan Türkçesinde olumsuzluk eki **-mA-** olarak bilinir fakat bu ek sınıflandırmaya dâhil edilmeyerek fiillerin tasdik ve inkâr şekli (*fe’llärin täsdiğ ve inkar formaları*) ismi altında değerlendirilir (Budagova, 1980: 279).

ğalma- “kalmamak” (ATS-I: 446), *ğälmä-* “gelmemek” (487), *yapma-* “yapmamak” (ATS-II: 1221).

Äğär ğafiyä düz **ğälmäsü** ğanun maddäsi, ya cädvâl dâyişdirilirdi (Rızayev, ER: 16).

Cäfärov, **-mA-** ekini fiillere gelen çekim ekleri (*fe’llärä gelen sözdäyiřdirici řäkilçilär*) başlığı altında *inkârlığ řäkilçilär* olarak ele almıştır (Cäfärov, 1968: 62-66).

F. Zeynalov olumsuzluk ekini “*Hareket Adları*” başlığı altında yer verirken (1993: 276-280), *Azərbaycan Dili*, isimli çalışmada çekim ekleri (*grammatik řäkilçilär*) arasında sayıldığı görölür (Qäribli, 2009: 107).

Türk gramer araştırmacıları tarafından da **-mA-** olumsuzluk eki değişik şekillerde ele alınır.

H. İ. Delice, olumsuzluk ekini fiili genişleten ekler başlığı altında değerlendirmeye alırken (2000: 226), G. Gülsevin ve Y. Çotuksöken kategori eki olarak ele alır (2004: 1280; 2011: 117).

C. Başdaş ise olumsuzluk ekini *ara ekler* ismini verdiği gruba dâhil etmiştir (http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/cahit_basdas_turkcede_eklerin_hiyerarsisi.pdf).

SONUÇ

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesinde yapım eki olarak değerlendirilen 85 adet ek incelenmiştir. Yapım eki işlevinde olmayan fakat yapım eki olarak değerlendirilen diğer eklerle de örnekleriyle birlikte yer verilmiştir.

Tezde yapım eklerinin ses özellikleri, şekilleri, işlevleri ile Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesindeki durumlarıyla birlikte diğer Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde kullanılan şekillerine de yer verilmiştir.

Bu çalışma sonucunda Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin yapım eklerinin çoğunluğunun bazı fonetik değişiklikler dışında oldukça benzer olduğu görülmüştür.

Azerbaycan Türkçesinin ses özellikleri dolayısıyla eklerde tespit edilen ses değişiklikleri şöyledir:

Kullanılan eklerin tamamında kullanılan *e* sesinin *ä* olduğu görülür: *gäzäb-län-*, *äylän-cä* gibi.

İnce sıradan ünlülü sözcüklere getirilen eklerde bulunan *k* sesi Türkiye Türkçesindekiyle aynıken kalın sıradan ünlülü sözcüklerde bu sesin *ğ* şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir: *dara-ğ*, *döşä-k* gibi.

Azerbaycan Türkçesinde eklerin başındaki ünsüzler genel olarak benzeşmesine uğramaz: *mäsläk-daş*, *iş-cil* gibi. Türkiye Türkçesinde hem ötümlü hem ötümsüz ünsüzle kullanılan eklerin Azerbaycan Türkçesinde genelde tek şekilli -yanız ötümlü veya yalnız ötümsüz ünsüzle- kullanıldığı tespit edilmiştir: *döyüş-çü*, *dämir-çi* gibi. Bazı eklerin de iki hatta üç şekilli olduğu, ancak düzensiz kullanıldığı belirlenmiştir: *bas-ğın*, *gär-gin coş-ğın*, *käs-kin* gibi.

Yine bu çalışma sonucunda isimden isim yapma eki olan *+çılığ/ +çilik/ +çuluğ/ +çülük* ekinin kullanım şeklinin Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde olmadığı tespit edilmiştir. Bu eki örneklerini şu şekilde verebiliriz: *bädbähtçilik* “bahtsızlık, mutsuzluk”, *dilhorçuluğ* “hiddetlilik, meysuluk”, *peşmançılığ* “pişmanlık” vb.

“Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü” adlı eser taranmış olup Azerbaycan Türkçesinin en çok kullanılan isimden isim yapım eklerinin *+luğ/ +lik/ +luğ/ +lük*, *+çı/ +çi/ +çu/ +çü* ekleri, en sık kullanılan fiilden isim yapım eklerinin *-ğan+/ -kän+/ -ğan+/ -ağan+/ -äyän+*, *-ğın+/ -gin+/ -gün+/ -ğın+/ -ğın+/ -ğın+/ -kin+/ -kän+*, *-ı+/ -i+/ -u+/ -ü+*, *-ıcı+/ -ici+/ -ucu+/ -ücü+/ -ci+*, *-ım+/ -im+/ -um+/ -üm+/ -m+*, *-tı+/ -ti+/ -tu+/ -tü+* olduğu

görülmüş, en çok kullanılan isimden fiil yapım eklerinin ise +al-/ +äl-/ +l-, +la-/ +lä-, +lan-/ +län-, +laş-/ +läş- ekleri olduğu tespit edilmiştir.

Azerbaycan Türkçesinde en seyrek kullanılan isimden isim yapım eklerinin +ey, +ıd/ +id, +käk, +manc, +sal, +sul ekleri olduğu tespit edilmiştir. En seyrek kullanılan fiilden isim yapım eklerinin ise -käm (-k+äm) ve -mur ekleri olduğu görülmüştür. İsimden fiil yapım eklerinden +ımsa-/ +ımsä- ekinin seyrek kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca fiilden fiil yapım eki olarak değerlendirilen eklerin kullanım oranının düşük olduğu görülmüştür.

Azerbaycan Türkçesinde fiilden isim yapım eki olan -ov/ -öv eki Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır: *buzov, gırov* gibi.

Yine adı geçen sözlükten taranmış olan 4704 adet sözcükten Azerbaycan Türkçesi yapım eklerinin tespit edilen sayısal verileri şu şekildedir:

İsimden isim yapım ekleri ile türetilmiş 2733 sözcük tespit edilmiştir. Bu eklerle yapılmış sözcüklerin sayısal karşılığı şöyledir: +a/ +ä: 4, +ağ/ +äk: 8, +an/ än: 5, +c: 5, +cığ/ +cik/ +cuğ/ +cük: 10, +cıl/ +cil/ +cul/ +cül/ +çıl/ +çil: 38, +çı/ +çi/ +çu/ +çü: 474, +çılığ/ +çilik/ +çuluğ/ +çülük: 20, +ıd/ +id: 2, +däm: 5, +daş: 20, +dırığ/ +dirik, +duruğ/ +dürük: 1, +ey: 2, +ğ/ +g: 8, +ıltı/ +ilti/ +ultu/ +ültü: 56, +ırtı/ +irti/ +urtu/ +ürtü: 12, +käk: 1, +l: 3, +lağ/ +läk: 18, +hğ/ +lik/ +luğ/ +lük: 1984, +man/ +män: 4, +manc: 1, +sal: 1, +sul: 1, +şın: 3, +z/ +ız/ +iz/ +uz/ +üz: 5.

İsimden isim yapım eklerinin genel toplam yapım eklerine göre kullanım oranı yaklaşık % 58'dir.

Fiilden isim yapım ekleri ile türetilmiş 740 tane sözcük tespit edilmiştir. Bu eklerle yapılmış sözcüklerin sayısal karşılığı şöyledir: -ac/ -äc/ -c: 6, -acağ/ -äcäk: 22, -ağ/ -äk/ -ğ/ -k: 50, -ağan/ -äyän: 8, -alağ/ -äläk: 4, -anağ/ -änäk: 10, -ar/ -är: 7, -ca/ -cä: 4, -cağ/ -cäk/ -çäk: 9, -ğa/ -kä/ -ğa/ -gä: 8, -ğac/ -kac/ -ğac/ -kac: 6, -ğan/ -kän/ -ğan/ -ağan/ -äyän: 34, -ğv/ -gi/ -gu/ -gü/ -ğv/ -ki/ -kü: 35, -ğıc/ -gic/ -ğıc/ -ğic: 3, -ğın/ -gin/ -gün/ -ğın/ -ğın/ -ğın/ -kin/ -kün: 40, -ı/ -i/ -u/ -ü: 15, -ıcı/ -ici/ -ucu/ -ücü/ -ci: 182, -d/ -id/ -ud/ -üü: 3, -ığ/ -ik/ -uğ/ -ük/ -ğ/ -k: 114, -ım/ -im/ -um/ -üm/ -m: 47, -ınç/ -inç/ -unç/ -ünç/ -nç: 8, -ın/ -in/ -un/ -ün: 8, -ıntı/ -inti/ -untu/ -üntü: 28, -käm: 2, -ma/ -mä: 42, -maca/ -mää: 7, -mac/ -mää: 6, -man: 3, -mur/ -mür: 2, -ov/ -öv: 8, -şu: 1, -tı/ -ti/ -tu/ -tü: 18.

Fiilden isim yapım eklerinin genel toplam yapım eklerine göre kullanım oranı yaklaşık % 15'dir.

İsimden fiil yapım ekleri ile türetilmiş 1229 tane sözcük tespit edilmiştir. Bu eklerle yapılmış sözcüklerin sayısal karşılığı şöyledir: +a-/ +ä-: 12, +al-/ +äl-/ +l-: 17, +ar-/ +är-: 10, +ilda-/ +ildä-/ +ulda-/ +üldä-: 66, +ğır-/ +ğur-/ +hır-/ +kür-: 8, +ı-/ +i-/ +u-/ +ü-: 15, +ığ-/ +ıh-/ +ik-/ +uğ-/ +ük-: 6, +ımsa-/ +ımsä-: 1, +ır-/ +ir-/ +ur-/ +ür-: 8, +ırğa-/ +ırgä-: 2, +la-/ +lä-: 630, +lan-/ +län-: 216, +laş-/ +läş-: 231, +na-/ +nä-: 3, +sa-/ +sä-: 4.

İsimden fiil yapım eklerinin genel toplam yapım eklerine göre kullanım oranı yaklaşık % 26'dır.

Fiilden fiil yapım ekleri -aş-/ -äs-/ -ş- eki ile türetilmiş 2 tane sözcük belirlenmiştir.

Fiilden fiil yapım eklerinin genel toplam yapım eklerine göre kullanım oranı yaklaşık % 0,04'tür.

Taranan eklerin genel toplamı içinde isimden isim yapan yabancı kökenli eklere (+baz, +ca/ +cä/ +ça/ +çä, +dar/ +ädar, +hana, +hor, +ist, +iyyat/ +iyyät, +izm, +keş, +päräst, +stan/ +ıstan/ +ıstan/ +ustan/ +üstan, +şünas) yer verilmemiştir.

Yapım eki olarak değerlendirilen fakat sözcüğün kök anlamında herhangi bir değişiklik yapmayan sadece sözcüğün anlamını genişleten ekler de yapım eki olarak değerlendirilmediğinden bu sayısal değer içinde yer almamaktadır.

KAYNAKLAR

- Alışık, G. S. (2002). *Azerbaycan Türkçesi*. Türkler Ansiklopedisi. C. 19. s. 227-241.
- Altaylı, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. C I-II. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Altınel, E. (2003) *Türkmence- Türkçe Sözlüğe Göre Türkmen Türkçesinde Kelime Yapımı*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Niğde, 216 s.
- Araz, M. (2004). *Seçilmiş Əsərləri*. C I. Bakı: Lider Nəşriyyat.
- Axundov, A. A, Kazımov, Q. Ş. ve Behbudov, S. M. (2007). *Azərbaycan Dilinin Dialektoloji Lüğəti*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. (8. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Baskakov, N. A. (1991) *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*. Çev. İsmail Kaynak, A. Mecit Doğru, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başdaş, C. (2011): “*Türkçede Eklerin Hiyerarşisi ve Ara Ekler*”, *Seminerler*, Muğla (http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/cahit_basdas_turkcede_eklerin_hiyerarşisi.pdf). Erişim tarihi: 19. 09. 2018
- Beşen Delice, T. (2007). *Türkmen Türkçesinde +IİK Ekinin İşlevleri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 9 (1). 149-162.
- Budaqova, Z. (ed.) (1980). *Müəsir Azərbaycan Dili-Morfologiya*. C II. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu Yay.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2009). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. (6. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cəfərov, S. (1968). *Azərbaycan Dilində Söz Düzəldici və Söz Dəyişdirici Şəkilçilər*, Bakı: Maarif Nəşriyyatı.
- Çotuksöken, Y. (2011). *Türkiye Türkçesi'nin Ekleri*. (1. Basım). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Delice, H. İ. (2000), “*Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Meselesi*”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, s. 221-232.
- Eraslan, K. (2012) *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. (1. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (Ed). (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1981) *Azeri Türkçesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basımevi.

- Gabain, A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK Yayınları.
- Gömeç, S. (1999). *Türk Cumhuriyetleri Ve Toplulukları Tarihi*. (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (2004), “*Türkçede ‘Sıra Dışı Ekler’ ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine*”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 20-26 Eylül 2004, TDK Yay., s. 1267-1283.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Gürsoy Naskali, E. (1997), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Klavuzu*, Ankara: TDK Yay.
- Hamzayev, M. Y., Altayev, S. ve Atayev, G. (1962). *Türkmen Dilinin Sözlüğü*. Aşgabat: Türkmenistan SSR Bilimler Akademiyası Dil Bilimi İnstitüü.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*. (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Hüseyinli, Ə. (2016). *Hakimlerin Söz Dünyası*. Bakı.
- Hüseynzade, M. (2007). *Müasir Azərbaycan Dili/ Morfologiya* (3. Hisse). Bakü: Şerq-Gerb Yayınları.
- Kafkasyalı, A. (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C I. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kara, M. (2005). *Türkmen Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaağaç, G. ve Açıkgöz, H. (1998). *Azerbaycan Bayatları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. ve Yıldırım, H. (2007). *Şühbä*, ed.; Ercilasun, A. B., Akçağ Yayınları, Ankara, s. 222-229.
- Kazımov, Q. Ş. (2010) *Müasir Azərbaycan Dili Morfologiya*. Bakü: Elm ve Tehsil Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992) *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2013). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Nağisoğlu, M., Zeynalı, M. (2009), *Azərbaycan Dili*, Bakı, 9. bs., Araz Kursları Yay.
- Orucovun, Ə., Abdullayev, B. ve Rəhimzadə, N. (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. C I-II-III-IV. Bakı: Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.
- Öner, M. (2006). “*Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar*”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 27 Mart 2006. Ankara Üniversitesi Yayınları. s. 60-76.
- Özkan, N. (1996) *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- Paşayev, Q. (2012). *Seçilmiş Əsərləri*. C I-II. Bakı: «Təhsil».
- Qəribli, İ. (2009), *Azərbaycan Dili*, Bakı, 2. bs.
- Rızayev, A. (2003). *Əsərlər*. C I-II. Bakı: Nurlan.
- Rzasoy, S. (2009). *Oğuz Mifologiyası*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu.
- Rəhimov, S. (2005) *Seçilmiş Əsərləri*. C I-II. Bakı: “Şərq- Qərb”.
- Söyegow, M. (Ed.), Borcakow, A. vd. (1999), *Türkmen Diliniñ Grammatikası Morfologiya*, Aşgabat, Ruh Yay.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (2014). *Türk Dilleri*. (1. Baskı). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995) *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18.
- Tekin, Talat, “Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, *Makaleler III Çağdas Türk*
- Turan, Z. (2007), “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılmasına Dair, IV: Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000, TDK Yay., Ankara, s. 1835-1844.
- User, H. Ş. (2006). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. (1. Basım). Ankara: Bilge Kültür Sanat.
- Xəlilov, B. (2016), *Müasir Azərbaycan Dilinin Morfologiyası*. Bakı: Papirus NP.
- Yalçın, S. K. (2018). *Azərbaycan Türkçesi Grameri*. (1. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Zeynalov, F. (1993). *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*. (1. Baskı). Çev. Yusuf Gedikli. İstanbul: Cem Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Çiğdem Güneş

Doğum Yeri ve Tarihi: Bartın/ 24.09.1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Bartın Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyet/Yayımlar/ Makaleler:

Aldığı Ödüller:-

İş Deneyimi

Stajlar: -

Projeler ve Kurs Belgeler:-

Çalıştığı Kurumlar:

İletişim E-Posta Adresi: gunescigdem88@gmail.com

Tarih: 22/ 07/ 2019